

# НАШ ЈЕЗИК

ЛІ СВ. 2

## УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,  
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,  
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,  
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,  
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,  
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник  
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар  
др Марина Спасојевић

Рецензенти  
др Ђорђе Оташевић, др Милица Радовић Тешић,  
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије  
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уређивао седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: [isj@isj.sanu.ac.rs](mailto:isj@isj.sanu.ac.rs), [nasjezikisjsanu@gmail.com](mailto:nasjezikisjsanu@gmail.com).

Штампа: Службени гласник, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд

81

**НАШ језик** / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); н. с. књ. 1, св. 1/2 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1933–1941; 1949– (Београд : Службени гласник). – 23 cm

Полугодишње  
ISSN 0027-8084 = Наш језик  
COBISS.SR-ID 615951

# НАШ ЈЕЗИК

Књига LI

Св. 2 (2020)

## САДРЖАЈ

### Ч л а н ц и

|                                                                                                                      |       |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| Реконструкција сугласника у критичком издању Његошевог спјева<br><i>Шћејан Мали</i> (РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ) . . . . . | 1–37  |
| Откривање неконсистентности у обради вишеструке еквиваленције:<br>уводна размишљања (ДАНКО М. ШИПКА) . . . . .       | 39–49 |
| Идеофонски предикати у српском језику: основне карактеристике<br>(ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ) . . . . .                    | 51–60 |

### П р и к а з и

|                                                                                                                                                   |       |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| <i>Вуков Српски рјечник и 200 година савременог српског језика</i><br>(ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ) . . . . .                                             | 61–66 |
| Рајна Драгићевић, <i>Грамаџика у огледалу семантике</i><br>(БОЈАНА Д. ТОДИЋ САНКОВИЋ) . . . . .                                                   | 67–70 |
| Веселина Ђуркин, <i>Сложени зависни везници у српском језику</i><br>(и њихова функционалност илска дистрибуција)<br>(МАРИНА М. НИКОЛИЋ) . . . . . | 71–74 |
| Милка Николић, <i>Поредбено-начинске конструкције у српском језику</i><br>(АНЂЕЛА Д. ВАСИЉЕВИЋ) . . . . .                                         | 75–82 |

### Х р о н и к а

|                                                                                                                                                              |       |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| Хроника Међународног научног скупа „Лексикографија<br>и лексикологија у светлу актуелних проблема“<br>(28–30. октобар 2020) (СЛОБОДАН Б. НОВОКМЕТ) . . . . . | 83–95 |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|

**Одлуке Одбора за стандардизацију  
српског језика**

|                                                                       |         |
|-----------------------------------------------------------------------|---------|
| Терминолошке синтагме које конституише именица <i>менаџменѝ</i> . . . | 97–99   |
| Писање назива једног вируса: <i>вирус корона</i> . . . . .            | 101–104 |

**In memoriam**

|                                                     |         |
|-----------------------------------------------------|---------|
| Радоје Симић (ВИКТОР Д. САВИЋ) . . . . .            | 105–112 |
| Владимир П. Гутков (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) . . . . . | 113–116 |

# Ч л а н ц и

УДК 821.163.41.08 Петровић Његош П.  
811.163.41'342.42

Оригинални научни рад  
Примљено 3. августа 2020. г.  
Прихваћено 31. децембра 2020. г.

РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ\*  
(Универзитет у Београду  
Филолошки факултет  
Катедра за славистику)\*\*

## РЕКОНСТРУКЦИЈА СУГЛАСНИКА У КРИТИЧКОМ ИЗДАЊУ ЊЕГОШЕВОГ СПЈЕВА Ш Ћ Е П А Н М А Л И

У овом раду се разматрају спорна питања реконструкције сугласника у Његошевом спјеву *Шћепан Мали*, и то: писање финалног сугласника у коријену [срб], сугласничке групе <стн>, <ждн>, <тств>, <вств>, али <нск>, изостанак сугласника у појединим фонетским условима, палатални сугласници <њ> и <љ>, сонант <ј>, обиљежавање слоготворног *p*, удвојени сугласници, реконструкција предлога *c* у контекстима у којима је одражено упрошћено фонетско писање у првом издању.

*Кључне ријечи:* Петар II Петровић Његош, спјев *Шћепан Мали*, спјев *Горски вијенац*, спјев *Луча микрокозма*, слоготворно *p*, реконструкција предлога *c*.

### 0. Приступ

**0.1.** Проблеми фонетско-фонолошке реконструкције као важан сегмент текстологије и припреме критичких издања Његошевих дјела разматрани су најприје на примјеру *Горског вијенца*, при чему су у часопису *Наш језик* објављена поглавља о реконструкцији сугласника (Маројевић 2002–2003) и самогласника (Маројевић 2004а), а у часопису *Српски језик* – поглавље о рефлексима јата (Маројевић 2002). Сва три поглавља нашла су се у критичком издању спјева (Маројевић 2005: 717–

---

\* radmilo@mail.ru

\*\* Из пројекта „Пјесничка дјела Петра II Петровића Његоша у оригиналу и руским преводима“ Института за славистику и филологију Паневропског универзитета „Апеирон“ у Бањој Луци.

852). Иста проблематика је разматрана, а методологија провјеравана и допуњавана у наредним критичким издањима – на грађи *Луче микрокозма* (Маројевић 2016: 435–527) те медитација у прози и пјесама из *Биљежнице* (Маројевић 2017: 499–538).

**0.2.** У овом раду реконструкција сугласника разматра се на грађи *Шћейана Малог*, у прва четири одјељка – консонанти (прије свега, у саставу специфичних сугласничких група), у друга четири одјељка – геминате (удвојени сугласници). У исходима као закључном дијелу рада издвојено је питање биљежења слоготворног *p* и питање реконструкције предлога *c* у контекстима у којима у првом и свим потоњим издањима прије наших он није означен испред струјних сугласника *c* и *z*.

## 1. Консонанти

### 1.1. Фонолошки аспекти реконструкције сугласника

**1.1.1.** Реконструишући колективни етним и адјективним (ктетик) са коријеном *срб-* < \*s<sub>2</sub>ɾ̩[b-, позвали смо се на Његошево изворно писање. Аутентичност графије у овом случају, без обзира на њен културолошки значај, не би била и довољан разлог за писање облика *Србсѣво*, *србски* с графемом *б* да за то не постоје и фонолошки разлози. Наиме, испред суфикса *-ски*, *-сѣво* фонема <б> морфеме [срб] остварује се као алофон [п]. На функционалном плану, а то значи и у свијести изворних говорника, у наведеним лексемама имамо фонему <б> која се по фонетским законима једначења по безвучности остварује као безвучни парњак [п]. То [п] није ништа друго него позициона варијанта фонеме <б> у слабој позицији. У слабој позицији (испред сугласника) неутрализују се фонеме <б> и <п>. То значи да наш текстолошки поступак представља само још једну фонолошку корекцију ортографије засноване на фонетском принципу.

Именица *Србсѣво* – колективни етним (у значењу ‘Срби’) у *Шћейану Малом* има једну потврду: којим Србство негда грмијаше. [ШМ 1728]. Адјективним (ктетик) *србски* значи ‘који припада Србима / српској земљи, који се односи на Србе / српску земљу’, на примјер: пѡ Кѡсову, сѣрбскијех јунака – [ШМ 12], иначе је он употребљен једном и супстантивно (у значењу ‘оно што припада Србима’): кѡ све сѣрбскѡ штѡ се превратило. [ШМ 380], а двапут у саставу перифразе као фразеолошког жанра – *име србско* (у значењу ‘Срби, Србство’): за свободу и за име сѣрбскѡ [ШМ 1689] и *цвијетѣи србски*: гледа цвијет сѣрбскѣ за Душаном [ШМ 1725].

**1.1.2.** Фонолошку корекцију правописа примјењујемо и у случају фонемске секвенце <стн>, која је у првом издању, осим једног случаја, одштампана са *iii*, што значи да је Његош то *iii* и изговарао.

(1) Ми писање сугласничке групе **стн** са **т** задржавамо, на примјер: те ми служи ж<sup>а</sup>лостн<sup>о</sup>м утјехом [ШМ 408]; молећи се небу м<sup>и</sup>лостн<sup>о</sup>ме [ШМ 504]; својој сјенки и свом н<sup>а</sup>мјестн<sup>и</sup>ку, [ШМ 1426]; н<sup>е</sup>милистно луди ломе. [ШМ 2032<sup>б</sup> (36)]; Јошт никада в'ј<sup>е</sup>сти ни вј<sup>е</sup>стн<sup>и</sup>ка [ШМ 2629]; Ћзвјестна је њеном вел<sup>и</sup>честву [ШМ 2638]; и свакога в<sup>р</sup>стн<sup>о</sup>-га главара – [ШМ 3147]; експлозивни сугласник реконструишемо у примјеру: Јесу Турци дјеца, н<sup>о</sup> п<sup>а</sup>кос[т]н<sup>а</sup>: [ШМ 3096]. Примјере смо навели према нашем о с н о в н о м издању (Маројевић 2018: 289–452).

У критичком издању (Маројевић 2020: 227–490) прозодијску интерпретацију наводимо у угластој загради означавајући и послјеакценатску краткоћу гдје је то било потребно, при чему на реконструисани сугласник у фонетском запису указујемо само ортографски:

те ми служи жалостном [ж<sup>а</sup>лос<sup>т</sup>н<sup>о</sup>м] утјехом [ШМ 408];

Јесу Турци дјеца, но пакос[т]на [н<sup>о</sup>^п<sup>а</sup>кос<sup>т</sup>н<sup>а</sup>]: [ШМ 3096].

У акценатском издању спјева (Маројевић 2020: 1011–1155) фонемску секвенцу <стн> означавамо с компонентом *iii* у експоненту, као знак ослабљеног изговора с тенденцијом губљења, на примјер: ж<sup>а</sup>лос<sup>т</sup>-н<sup>о</sup>м, што се у савременом књижевном језику претворило у ортографску и ортоепску норму; у акценатском издању указујемо на реконструисани сугласник: п<sup>а</sup>кос[<sup>т</sup>]н<sup>а</sup>.

(2) У примјеру у ком је изгубљена мотивација с некадашњом творбеном базом *iii* изостављамо:

ласно бих се [л<sup>а</sup>снобихсе] мога извидати – [ШМ 3265].

**1.1.3.** Фонолошку корекцију правописа примјењујемо и у случају фонемске секвенце <ждн> јер је она карактерисала Његошев идиолект и пјеснички језик: које ти је н<sup>у</sup>ж<sup>д</sup>но знати било [ШМ 2579]. Пошто у првом издању није био одражен, експлозивни сугласник реконструишемо у стиху: доста ми је знати што је н<sup>у</sup>ж[д]но, [ШМ 1619]. Примјере смо навели према нашем о с н о в н о м издању.

У критичком издању прозодијску интерпретацију наводимо у угластој загради, при чему на реконструисани сугласник у фонетском запису указујемо само ортографски:

које ти је нуж<sup>д</sup>но [н<sup>у</sup>ж<sup>д</sup>но] знати било [ШМ 2579];

доста ми је знати што је нуж[д]но [н<sup>у</sup>ж<sup>д</sup>но], [ШМ 1619].

У акценатском издању спјева фонемску секвенцу <ждн> означавамо с компонентом *д* у експоненту, као знак ослабљеног изговора,

на примјер: нџ<sup>а</sup>но у 2579. стиху, нџ<sup>л</sup>но у 1619. стиху, с тенденцијом губљења, што се у савременом књижевном језику претворило у ортографску и ортоепску норму.

**1.1.4.** Фонолошку корекцију правописа примјењујемо и у фонемској секвенци <тств>, која карактерише Његошев идиолект и пјеснички језик: (*свак слуша с љубоџиџсџвом*) [ШМ -2982]; *Свак гледа Шћейана с љубоџиџсџвом* [ШМ -2352]. У примјерима у којима је прво *џ* у првом издању изостављено, ми га васпостављамо – двапут у генитиву именице *љубоџиџсџво*, оба пута у прози: *Свак се из љубоџи[т]-сџва ућуџао* [ШМ -647]; *да га из љубоџи[т]сџва виде* [ШМ -2972], а по једном у акузативу плурала именице *џроклеџсџво*: и на народ прокле[т]ства сџлџти [ШМ 3002] и у инфинитиву глагола *разбраџсџвиџи*: *коџа би нас моџла разбра[т]сџвити*; [ШМ 3161]. Примјере смо навели према нашем основном издању.

У критичком издању прозодијску интерпретацију наводимо у угластој загради (на реконструисани сугласник у фонетском запису указујемо само ортографски), на примјер:

*да га из љубоџи[т]сџва* [изљубоџи'ства] *виде* [ШМ -2972];

и на народ прокле[т]ства [прокле'ства] *силати* [сџлџти] [ШМ 3002];

коџа би нас [коџџбинџс] моџла разбра[т]сџвити [разбра'сџвити];  
[ШМ 3161].

У акценатском издању спјева фонемску секвенцу <тств> означавамо с компонентом *џ* у експоненту: љубоџи'ством, у угластој загради у примјерима гдје оно није у првом издању одштампано: љубоџи[т]-ства, прокле[т]ства, разбра[т]сџвити.

**1.1.5.** Фонолошку корекцију правописа примјењујемо и у фонемској секвенци <вств>. Прво *в* је у Стојковићевом издању изостављано, а ми га васпостављамо: с предјелима и *чџ[в]ства* мијења, [ШМ 2514]; *Твоју љџтџст сви ми чџ[в]ствујемо*. [ШМ 3284]. Примјере смо навели према нашем основном издању.

У критичком издању прозодијску интерпретацију наводимо у угластој загради (на реконструисани сугласник у фонетском запису указујемо само ортографски):

с предјелима и *чу[в]ства* [ичџ'ства] *мијења*, [ШМ 2514];

*Твоју љџтџст* [љџтџст] *сви ми чу[в]ствујемо* [чџ'ствујемо].  
[ШМ 3284].

У акценатском издању спјева фонемску секвенцу <вств> означавамо с првим сонантом *в* у експоненту, у угластој загради пошто у првом издању није одштампан: *чџ[в]ства*, *чџ[в]ствујемо*.



**1.1.6.** Фонолошку корекцију правописа не примјењујемо у српској фонемској секвенци <нтск> у примјеру у којем она – није српска. У првом издању 393. стих (по нашој нумерацији) гласи: Кад Османском гиганском напрегу (Стојковић 1851: 24). Већ у другом издању облик је „исправљен“, тачније – србизирани: Кад османском гигантском напрегу (Јовановићи 1880: 23). „Исправка“ је остала у свим каснијим издањима (Костић 1902: 27 (396); Вушовић 1935: 165 (I 399)), с тим што Решетар и послеријатни приређивачи стих отпочињу малим словом (Решетар 1926: 200 (I 399); Стевановић 1952: 29 (I 396); исто у Недић 1964: 25, Миловић 1965: 34; Младеновић 2007: 42 (396)). Српски, али не и Његошев придјев ушао је и у *Речник Његошева језика* с овом једином потврдом, без дужине на медијалном слогу (Стевановић и др. 1983 I: 113, s. v. **гигантскѣ**).

У нашем основном издању враћена је изворна сугласничка група у придјеву *gigānskij*, који је наш пјесник примио усменим путем у условима руско-француског билингвизма тадашњег руског високог друштва (по моделу: интриганский): кад османском гиганском напрегу (Маројевић 2018: 304 (393)). У текстолошкој напомени уз критичко издање указујемо на варијанту из руских лексикографских извора (гигантский).

Напомињемо да сугласничка група *нѣиск* није посвједочена ни у *Лучи микрокозма*, ни у *Горском вијенцу*, а нема других могућих примјера ни у *Шћейану Малом*.

**1.1.7.** Апострофом обиљежавамо изостанак сугласника у појединим фонетским условима.

(1) На изостанак сугласника *х* апострофом указујемо у именици (ген.) *’рѣмицѣ*.

(2) На изостанак сугласника *х* апострофом указујемо у именицама (ген.) *’аџијѣ* (и ном. мн. *’аџије*), (ген.) *’рѣшћанина*, (ак.) *’ѣћима*, (ак. мн.) *’аивѣне*, (ак. мн.) *’ѣрде*, (ген.) *’ѣрамбашѣ*, придјевима (ген.) *’рѣшћанскѣга* и (у оријентализму) мер*’ѣметли*.

(3) На изостанак сугласника *х* апострофом указујемо у глаголском облику (3. л. јд.) *’ѣће* (у једном контексту; у осталим је *хѣће* и *хѣће*).

(4) На изостанак сугласника *ѣ* апострофом указујемо у облицима именица *’тѣца* и *’шѣница*.

**1.1.8.** Угласе заграде у основном издању *Шћейана Малог* користимо за реконструкцију дјелова текста којих нема у првом издању и претходним публикацијама.

(1) Поред појединачних ријечи у којима неки глас у првом издању није графички одражен, реконструкцији подлијеже финално *х* у прило-



одражена у првом издању *Луче: сужанство* (с. 22, 77) (в. Маројевић 2016: 438–439).

(2) Палатални сугласник <њ> реконструишемо у придјеву изведеном суфиксом *-ск-* од посесива *ђетињи* у стиховима: труп *ђетињскѣ* – с дѣбелевѣм главом, [ШМ 101, **ђетински** (с. 13)]; крв *ђетињскѣ* и крв мучитељска – [ШМ 1660, **ђетинска** (с. 81)]. Придјев *ђетињскѣ* је дијалектизам у значењу ‘дјетињи, дјечји, који је као у дјеце’, по старијој Вуковој књижевној норми (по новијој је *дјетињскѣ*).

Ефекат јотовања, тј. фонему <њ> реконструишемо и у 30. медитацији у прози, испред суфикса *-ск-* у придјеву (инструментал јединине средњег рода) *ђетињским*. У рукопису мекоћа сугласника није одражена: **ђетинскимъ** (л. 6) (в. Маројевић 2017: 502).

(3) Адвербијализацијом придјева *ђетињскѣ* настао је прилог *ђетињскѣ* у значењу ‘као дијете’: и ђпѣта *ђетињскѣ* лудује; [ШМ 1142, **ђетински** (с. 58)].

(4) У придјеву *цетињски* мекоћа сугласника *њ* одражена је једном у двочланом топониму у инверзији: ево виђех на пољу Цетињском: [ШМ 427, **Цетињском** (с. 25)], у истом типу именовања други пут није одражена: на срѣд равна поља Цетињскога! [ШМ 2934, **Цетинскога** (с. 136)], као ни у трећој потврди с актуелним односим придјевом: поздрављам те цетињски владико [ШМ 3065, **Цетински** (с. 142)]. Облици су исправљени у другом издању: На сред равна поља цетињскога! (Јовановићи 1881: 113); Поздрављам те, цетињски владико, (Јовановићи 1881: 119).

У трећем издању враћени су неаутентични облици: Насред равна поља Цетинскога! (Костић 1902: 161 (3008)); Поздрављам те, цетински владико, (Костић 1902: 167 (3139)), што је прихваћено и у четвртом издању: насред равна поља цетинскога! [Решетар 1926: 295 (IV 438)]; Поздрављам те, цетински владико, (Решетар 1926: 300 (IV 570)) (Решетар се забројао; треба: 569). Претходнике слиједе посљедоватељи остављајући придјев са *н*: цетинскога, цетински (Вушовић 1935: 241, 246; уп. Стевановић 1952: 149 (Поља Цетинскога), 156 (IV 569); Недић 1964: 124 (Поља цетинскога), 129). Јевто Миловић оставља неаутентичан облик само у посљедњем примјеру (Миловић 1965: 193 (IV 569)), а према 427. стиху: ево виђех на Пољу цетињском: (Миловић 1965: 36 (I 430)) исправио је придјев у 2934. стиху: насред равна Поља цетинскога! (Миловић 1965: 185 (IV 438)). Александар Младеновић коригује Драгутина Костића пишући велико слово гдје не треба (а гдје треба – мало): насред равна Поља цетинскога! (Младеновић 2007: 178 (3007)); Поздрављам те, Цетински владико, (Младеновић 2007: 186 (3138)).

У нашем основном издању поново су враћени аутентични облици (Маројевић 2018: 405, 411).

Његошево фонетско писање придјева *цетињски*: **Преко равна поля Цетинскога**, (с. 97) треба у критичком издању замијенити фонолошким и у примјеру из *Горског вијенца*: преко равна поља Цетињскога [ГВ 2384]. Милан Решетар задржава фонолошки нетачно писање: цетинскога (Решетар 1890: 208), што остаје и у већини каснијих издања. Фонолошки тачан облик васпоставља Трифун Ђукић: цетињскога (Ђукић 1941: 113), а послје њега то чине само неки приређивачи (в. подробније у Маројевић 2005: 721).

**1.2.2.** Из дериватолошких разлога реконструишемо фонему <њ> у суфиксу -њ- односних придјева, који имају само облике одређеног вида, и у суфиксу -њ- некадашњих посесива (тзв. присвојних придјева), који су облике одређеног вида развили секундарно.

(1) Палатални сугласник <њ> реконструишемо у односном придјеву *јосљедњи* у примјеру у којем мекоћа сугласника (испред самогласника **и**) није одражена у првом издању *Шћейана Малог*: ја сам њему посљедњи пошао, [ШМ 67, **посљедни** (с. 11)].

У двије друге потврде (испред самогласника **е**) мекоћа сугласника је означена у првом издању: до посљедњег дана кијамета – [ШМ 1074, **посљедњег** (с. 55)]; *Књаз Долгорџков [...]* ђдведе сѧ собѧм у Русију *Василија Јовановића Брџића, јосљедњегѧ срџбскѧга јѧјџријѧрха*. [ШМ 3409, **посљедњегѧ** (с. 158)], и то нам служи као додатни аргумент за реконструкцију.

(2) Палатални сугласник <њ> реконструишемо у односном придјеву *народњи*, који у Његошевом језику има само облике одређеног вида, а у савременом књижевном језику изгубио је и палаталност сугласника у суфиксу. Иначе је он по поријеклу посесив \**narodъññ* у значењу 'који припада народу' (значење припадања а не посједовања). У првом издању мекоћа је одражена у свим примјерима осим једног, и то не само испред наставака меке придјевске промјене: на овакво *на́роднѧ* весеље [ШМ 1915, **народње** (с. 92)]; *на́роднѧга* цара изгубисмо; [ШМ 3191, **Народњегѧ** (с. 148)] него и испред наставака -и: притијечу на олтар *на́роднѧ*. [ШМ 471, **народњи** (с. 28)], -а: То је прича *на́роднѧ* о Марку, [ШМ 1157, **народња** (с. 59)], а једном и испред наставка -у: ко ће поређ бѧж'јѧ и *на́роднѧ*? [ШМ 2880, **народњу** (с. 134)].

Из тога слиједи закључак да је палатални сугласник <њ> требало реконструисати само у другом примјеру испред наставка -у: за *на́роднѧ* пѧлзу и напредак. [ШМ 1966, **народну** (с. 94)], што смо ми и учинили у основном издању (Маројевић 2018: 366). У претходним

издањима остао је неисправљен облик: народну (Јовановићи 1881: 79; Костић 1902: 110 (2001); Решетар 1926: 257 (III 282), исто у Вушовић 1935: 212, Стевановић 1952: 102, Недић 1964: 85, Миловић 1965: 125; Младеновић 2007: 127 (2001)).

(3) Палатални сугласник <њ> реконструишемо у облицима одређеног вида придјевâ *срећњи* и *несрећњи*, који воде поријекло од некадашњег посесива \*сгѣсьѣ са значењем посједовања ‘који има срећу’. Сви примјери суфиксалних изведеница од именице *срећа* у првом и нашем издању сврставају се у четири групе.

1° Облици придјевâ неодређеног вида имају суфикс *-(а)н*, и у првом и у нашем издању, и то није спорно: Нови царе, био нам и срећан: [ШМ 592]; у свашто је за нас срећан био – [ШМ 1931]; Ти си рођен и честит и срећан, [ШМ 2569]; Хвала Бѡгу несрећна човјека, [ШМ 105]; ѡх нѣсрећна цара раскрѣњена! [ШМ 220]. Непалатално *н* има и прилог: Те ја дођи срећно у Цариград [ШМ 240]; да ми старац срећно не умаче – [ШМ 1129]; То би срећно и за мене било – [ШМ 3961]. – Ови се облици објашњавају депалатализацијом сугласника *н* у посесивном суфиксу *-ѣнь* у историјском развоју српског језика.

2° Посесив \*сгѣсьѣ развијао је односно и квалитативно (описно) значење прелазећи у праве придјеве. У транспонованом облику чува се мекоћа сугласника *н*, секундарно се појављују облици одређеног вида, па се придјев прикључује односним придјевима типа *љетњи*. Такви су примјери у којима је мекоћа одражена већ у првом издању: Царе срећњи, срѣскоме народу [ШМ 2065, **срећњи** (с. 99)]; Срећњи царе, да си нама здраво! [ШМ 2095, **Срећњи** (с. 100)]; са престола у харем нѣсрећњи, [ШМ 3634, **несрећњи** (с. 168)].

3° У два стиха мекоћа сугласника *њ* у првом издању није одражена, али је она обавезна испред наставка који почиње вокалом *е*: па јошт сила срећњега Османа, [ШМ 1509, **срећнега** (с. 74)]; од срећњега дана суђенога, [ШМ 1763, **срећнега** (с. 86)].

У другом издању облици нису исправљани: Па јошт сила срећнега Османа, (Јовановићи 1880: 62); Од срећнега дана суђенога, (Јовановићи 1881: 73). Драгутин Костић је први примјер покварио: Па јошт сила срећнога Османа, (Костић 1902: 64 (1543)), а други није исправио: Од срећнега дана суђенога, (Костић 1902: 101 (1798)), тако да је остало да текстолошки проблем ријешити Милан Решетар, у четвртном издању спјева: па још сила срећнега Османа, (Решетар 1926: 240 (II 666)); од срећнега дана суђенога, (Решетар 1926: 251 (III 79)) (грешком коректора остало је велико слово на почетку стихова, као и „још“ умјесто **јошт** у првом примјеру).

4° Мекоћа сугласника *њ* у првом издању није одражена ни у другим примјерима: Ал се бојим нѣсрећњѣ нѣдаћѣ: [ШМ 2697, **несрећне** (с. 127)]; што се чини по земљи несрећној – [ШМ 549, **несрећној** (с. 30)]; нѣсрећњѣ се снѣбѣ[ј] Црнѡгѡрци; [ШМ 1255, **несрећни** (с. 63)]; што поводом мојијем срећњијем [ШМ 1870, **срећнијем** (с. 90)]; нѣјсрећњ’јѣ си од свијех Туракѡ [ШМ 952, **најсрећни** (с. 50)]; и странѡ и градовѡ нѣјсрећњ’јѣх [ШМ -1614, **најсрећних** (с. 78)]; Ми смо Срби народ нѣ[не]срећњ’јѣ: [ШМ 2814, **најсрећнији** (с. 131)]. Облике смо ми уједначили у основном издању полазећи од тога да је пјесник у свом последњем спјеву прихватио примарне варијанте (тип *срећњи*), умјесто секундарних (тип *срећњи* и тип *срећни*), које је раније користио. У текстолошким напоменама у критичком издању ипак дајемо у овдје наведеним примјерима и варијанту с депалатализованим *н*, коју налазимо у свим претходним издањима, а посвједочена је и у два претходна Његошева спјева.

(4) У *Лучи микрокозма* посвједочена је једна потврда придјева *несрећан* у неодређеном виду: из несрећна боја погубнога [ЛМ 1504] и једна у одређеном виду: заборави несрећној предава. [ЛМ 260] (у дативу једине женског рода неодређени вид се не употребљава). Зато има више примјера придјева *срећњи* и његових префиксалних изведеница, међу њима су три у којима мекоћу сугласника *њ* реконструисамо.

Неодређени придјевски облик *ѣресрећњи* реконструисали смо у стиху: ви пресретѣи [прѣсретѣѣ] поклонци сунца! [ЛМ 2184 (VI 254)], а одређени придјевски облик *нѣсрећњи* у стиху: Ах несретѣи [нѣсретѣѣ] роде славољубни [ЛМ 1419 (IV 209)]. Мекоћу сугласника *њ* реконструисали смо и у придјеву *срећњи* у стиху: „[...] а мирове сретѣим ангелима!“ [ЛМ 1210 (III 340)].

У првом случају, писање **пресретни** (с. 80 првога издања) умјесто **пресретњи** објашњавамо неуједначеношћу ортографије и утицајем руске правописне праксе (пише се **ни** а изговара [ɲi]). Реконструкцију облика с палаталним <њ> оправдавамо чињеницом да се суфикс *-њ-* чува у облику средњег рода истог придјева: он снијева пресретње блаженство [ЛМ 12 (II 12), **пресретњѣ** (с. 4)], као и у облицима беспрефиксалног придјева – позитиву: Легионѡ сретѣи [срѣтѣѣ] началници [ЛМ 2101 (VI 171), **сретњи** (с. 78)] и у суперлативу: најсретѣи га [најсретѣѣѣга] из ништа [ѣзништа] стварају [ЛМ 119 (Пролог), **Найсретњига** (с. 7)].

У другом случају, претпостављамо штампарску грешку: **несретный** (с. 53) умјесто **несретный**, са дужином вокала *ѣ* која се послѣје палаталних сугласника по славеносрпској графици означавала диграмом **ѣѣ**. Реконструкцију облика с палаталним <њ> потврђује облик

неодређеног: Би несретњи [бѣ̃^нѣсретѣ̃й] мореходци [молехоѡцѣ̃и] пређе [ЛМ 1464 (V 44), **несретњи** (с. 55)] и одређеног вида истог придјева: откри мени несретњу судбину [ЛМ 868 (II 318), **несретню** (с. 33)], од њихова несретњега лика [ЛМ 1413 (IV 203), **несретнѣга** (с. 53)], као и у префиксалном придјеву: Пренесретња [прѣ̃нѣсретнѣ̃а] војска мраке цара [ЛМ 1894 (V 474), **Пренесретня** (с. 70)] те у именичкој суфиксалној изведеници: од вјечнога оног несретњика [ЛМ 1185 (III 315), **несретњика** (с. 44)]. Промјену  $\widehat{ts'ń} > tń$  без депалатализације њ потврђује и именичка изведеница од придјева  $\widehat{jomotńńi} < \widehat{rototńńi}$  ( $\widehat{rotot} + -ńi$ ): и злијех му у зло помотњика [ЛМ 1186 (III 316), **помотњикахъ** (с. 45)].

Сличан је и трећи случај: одштампано је **сретнымъ** (с. 45) умјесто **сретњимъ**. Реконструкцију облика с палаталним <њ> потврђује облик неодређеног: Легионѣ сретњи [срѣ̃тѣ̃й] началници [ЛМ 2101 (VI 171), **сретњи** (с. 78)] и одређеног вида истог придјева: Поведи ме сретњи дух небесни [ЛМ 415 (I 215), **сретный** (с. 18)].

При реконструкцији смо пошли од тога да је Његошев идиолект, и дијалекат који му је у основи, карактерисала промјена  $\widehat{hń} > \widehat{iń}$  – врста упрошћавања сугласничке групе којим се губила друга компонента африкате ( $\widehat{ts'ń} > tń$ ) а да га није карактерисала следећа промјена  $\widehat{iń} > \widehat{iń}$  – депалатализација сугласника њ (уп. Маројевић 2016: 440).

У *Горском вијенцу*, поред облика неодређеног вида *срећан*, посвједочени су само придјеви *несрећњи*, с двије потврде: ћескота их несретња дављаше, [ГВ 1426]; а кѣмо ли чѡј'ка несретњега; [ГВ 1480] и *несрећни*, с пет потврда: а кроз Турке нѣсрећнѹ невјесту: [ГВ 496]; откуда дѡђе та нѣсрећнѣ мѣсѣ [ГВ 966]; Притиска ме све нѣсрећнѣ мѡра – [ГВ 1230]; Ада ова нѣсрећнѣ невјеста [ГВ 2019]; нѡ нѣсрећнѣ глава Батрићева. [ГВ 2022]. Поред тога, с депалатализованим *н* је и једна потврда придјева *злосрећни*: А ђе ви је та злѡсрећнѣ баба [ГВ 2126].

Обје потврде придјева *несрећњи* из оног су дијела спјева чији је рукопис сачуван. У првом примјеру мекоћа **н**, којему претходи **т**, означена је помоћу наредне графеме **я**, и у првом издању и у рукопису: **несретня** (с. 56. л. 16).

У другом примјеру мекоћа **н**, којему претходи **т**, исказана је помоћу наредне графеме **ѣ** само у првом издању: **несретнѣга** (с. 58). У рукопису мекоћа сугласника **н** није била означена; поред тога, томе **н** претходи **ћ**: **несрећнега** (л. 16 об.).

Његошев рукопис *Горског вијенца*, дакле, потврђује аутентичност и придјева *несрећњи* у *Лучи микрокозма*, и придјева *несрећњи* у *Шћейану Малом*.

Да се мекоћа сугласника њ испред вокала предњег реда, поглавито испред вокала *и*, често није исказивала, показује примјер из пјесме *Филозоф, асџироном, ѿјеџџа*, чији смо оригинал ми пронашли у Петрограду. Мекоћа сугласника у 13. стиху у облику номинатива јединине мушког рода одређеног вида придјева *среџџи*:

Ти – звиждиш и појеш, и немирно сједиш,  
свуда се окрећеш, поносито, гордо,  
на све поглед бацаш с довољношћу живом [жџивџм] –  
ваља да си [ваља^дџси] сретњи заљубјеник неки  
али, може бити, син некога цара?

[ФАП 10–14]

није одражена ни у оригиналном рукопису: **сретни** (л. 1), ни у првом издању: **сретни** (с. 213), не реконструишу је ни Милан Решетар, ни Данило Вушовић, ни Радован Лалић у својим издањима. Изворни облик је прије нас реконструисао, потпуно оправдано, П. А. Лавров: сретњи (Лавров 1887: 392). Дисимилациони процес оствариван је само у придјеву са суфиксом -њ-: \*среџњи > *среџџи*, а није се одвијао у придјеву са суфиксом -н- (*среџни*) (в. подробније у Маројевић 2004).

**1.2.3.** Из дијалекатских разлога васпостављамо <њ> у облицима именице *гњијездо* у којима у првом издању мекоћа сугласника њ није била изражена, а у каснијим издањима облици нису исправљени, све до нашег основног издања.

(1) С двосложним рефлексом јата именица је посвједочена у пет стихова: да је ово крџавџ гњијездо [ШМ 1813, **гњијездо** (с. 88)]; из Европе к његовом гњијезду, [ШМ 2662, **гњијезду** (с. 126)]; на хајдучком једнџме гњијезду. [ШМ 3487, **гњијезду** (с. 162)]; кџ гњијездо крај ријеке плџхџ [ШМ 3567, **гњијездо** (с. 165)]; џе смо оно крџавџ гњијездо [ШМ 3602, **гњијездо** (с. 167)], а у једном – с једносложним рефлексом: у вијџнцу сокџлова гџ'јџзда – [ШМ 1872, **гџ'јџзда** (с. 90)]. Реконструкцију заснивамо на рукопису *Горског вијџнца* и на првим издањима *Луче микрокозма* и *Горског вијџнца*.

(2) У три стиха *Горског вијџнца* именица *гњијездо* има двосложен ије-рефлекс са означеном мекоћом сугласника њ: 1) у стиху 19: **Сџмџ Аџие џе имџ џ гњијездо!** (с. <1>) – мекоћа сугласника је одражена и у рукопису: **гњијездо** (л. 1); 2) у стиху 710: **О гњијездо јуначке свободе!** (с. 27) – мекоћа сугласника је одражена и у рукопису: **гњијездо** (л. 12); 3) у стиху 1733, из оног дијела *Горског вијџнца* који није сачуван у рукопису: **Чево равно гњијездо јуначко!** (с. 68). Ни у једном од наведених стихова именица *гњијездо* не представља текстолошки проблем. Мекоћа сугласника њ у првом издању грађијски није одражена у стиху 122: **Него свое размеџе гњијездо** (с. 5), али је потврђена у пјесниковом аутографу: **гњијездо** (л. 2).



Милан Решетар је штампарску грешку првог издања исправио и прије него што је видио Његошев рукопис: гњијездо (Решетар 1890: 98).

У првом издању *Горског вијенца* именица *гњијездо* у два стиха има једносложни <sup>и</sup>је-рефлекс иза гласовне групе *гњ*, што је све заједно графијски представљено са **гњѣ**: 1° у приложеној оди „Нек се овај вијек горди...“, која се традиционално зове Посвета, у стиху 10: **У великимъ народима Генію се гњѣздо віе** – (с. <V>); исто имамо и у Медаковићевом аутографу: **гњѣздо** (л. 1); 2° у самом спјеву, у стиху 1540: **Ће вираху, ка’ миши изъ гњѣзда**; – (с. 60); стих је из оног дијела спјева који није сачуван у пјесниковом рукопису. У критичком издању у наведеним стиховима ми смо ортографски реконструисали **гњѣ**, а ортоепски [гњ<sup>и</sup>јé]. У досадашњим издањима оваква фонетска реконструкција означавања је помоћу апострофа: гњ’јездо, гњ’језда (на примјер у Решетар 1926), што смо и ми примијенили у основном издању. Наведена транскрипција је за популарна издања засад и најбоље рјешење, под условом да се зна да се апострофом не означава изостављање него само редукованост и неслоговност вокала *и*.

Занимљиво је Решетарево мишљење о ријечи *гњијездо* и њеној текстолошкој интерпретацији: „Мјесто обичнога *гњијездо* В-ћ [= Вушовић] има сасвим необично *гњездо* [...] и глагол *гњезде* [...], а то мислим да не ваља, јер у јекавском говору има само *гњијездо* или (много ређе, са *гњ*- мјесто *гн*-) *гњијездо*; зато сам ја Владичино *гњѣздо* преписивао *гн’јездо* (како је и у В [= Вушовићевом издању] у С [= Свободијади] 1, 767.780), па сам зато и *гњезда* (Владичиног издања од г. 1834 с Вуковим *ј-љ-њ*!) окренуо на *гњ’језда*, док је В-ћ [= Вушовић] задржао (своје) *гњезда*“ (Решетар 1936: 221).

Треба овдје указати на непрецизност у Решетаревом чланку: Његошево **гњѣздо**, **гњѣзда** у Посвети односно основном тексту *Горског вијенца* Решетар је „преписивао“ *гњ’јездо*, *гњ’језда* (Решетар 1926: 5, 56), док су у Свободијади остали облици *гн’јездо* I 767, *гн’јездо* I 780 код оба приређивача (Решетар 1927: 26; Вушовић 1935: 295]; у другом издању Вушовић је исправио „на своје“ *гњездо* I 766, *гњездо* I 779 (Вушовић 1936: 329).

(3) У *Шћейану Малом* Милан Решетар, међутим, оставља облике без јотовања: *гњијездо* III 129, *гн’језда* III 188, *гњијезду* IV 166, *гњијезду* V 79, *гњијездо* V 159, *гњијездо* V 194 (Решетар 1926: 252, 254, 286, 316, 318, 319). Исто то чини и Данило Вушовић (Вушовић 1935: 209, 210, 235, 259, 261, 262). И у другом издању Вушовић је оставио облике без промјене укључујући и онај с једносложним рефлексом јата.

(4) Ми смо указали да мекоћа сугласника *њ* у именици *гњијездо* „није настала јекавским јотовањем (ни у једном облику ријечи није ни

било фонетских услова за то): дијалекатска промјена *gn* > *gñ* испред вокала *i* само понавља промјену која је била карактеристична већ у прасловенском (тима се објашњава мекоћа *ñ* некадашње \**ī*-основе мушког рода \**ōgnīs* > *ogñь*, српско *огањ*, руско *огонь*)“ (Маројевић 1997: 52–53]. У *Лучи микрокозма* наведену гласовну промјену илуструје треће лице множине презента глагола (*се*) *гњијезде* [ЛМ 116 (Пролог)], с тим што је мекоћа *њ* граfiјски изражена већ у првом издању: **гњиезде** (с. 7). Ортоепска реконструкција ријечи са коријеном **гнѣзд-**, **гнѣв-** омогућила нам је да утврдимо правило о гласовној вриједности граfiјске секвенце **нѣ** у Његошевом језику. То правило, тј. његова трећа позиција – да је граfiјски сегмент **нѣ** у Његошевом језику могао имати гласовну вриједност [њ<sup>је</sup>], дало нам је за право да протумачимо један загонетан облик посвједочен и у *Горском вијенцу*, у прози испред 2387. стиха, који се може читати и двосложно: (зà) њијем (Маројевић 2018: 248), и у *Шћепану Малом*, у 4013. стиху, који се мора читати једносложно: (зà) н’јѣм (Маројевић 2018: 248) (у њему је, додуше, [ñ] етимолошко, резултат прасловенског јотовања, а једносложни <sup>је</sup>-рефлекс аналошки, али то само проширује услове у којима се реализује гласовна вриједност [њ<sup>је</sup>] Његошевог граfiјског сегмента **нѣ**).

**1.2.4.** Палатално <њ> реконструишемо у једном придјеву и у једном глаголу из морфонолошких разлога. По старом правопису, још од старославенског периода, није било обавезно указивање не мекоћу сугласника *њ* у секвенцама **не** и **ни**.

(1) Из морфонолошких разлога васпостављамо <њ> у придјеву партиципског поријекла: господар земнога раја Сирије, Мисира јединственога и несравњенѣга, [ШМ -1614, **несравненога** (78)]. Придјев, односно партицип од кога је он настао адјективизацијом, извођен је од аорисне основе *сзравни-* у којој је, у контакту са суфиксом *-ѣнз*, вокал и губио слоговност и јотовао претходни сугласник *н* (старо или прасловенско јотовање).

(2) Из морфонолошких разлога васпостављамо <њ> и у глаголу *објехњивати се*: *Смију се ѿри ѿаше, а и бѣглер-бѣг се мало објехњиѡа*. [ШМ -1313, **објехниѡа** (с. 65)]. Глагол свршеног вида, који је посвједочен с префиксоидом [пѣ]: *Владика најѿмурен чииѡа и каѿкад се ѿѡѡбјехниѡ*. [ШМ -321] има презентску основу на *н-*, несвршени вид је грађен помоћу суфикс *-\*jiva-*, тј. ријеч је о старом јотовању.

(3) Навешћемо и једну интертекстуалну паралелу. У *Лучи микрокозма* у стиху: човјека ђе чешће плѣњивати [ЛМ 2035 (VI 105), **плѣњивати** (с. 75)] васпоставили смо <њ> у глаголу несвршеног вида

*ѡѡењиваѡѡи*, који је образован од глагола свршеног вида *ѡѡијениѡѡи* помоћу суфикса *-\*jiva-* с ефектом старог јотовања.

(4) Мекоћа сугласника у првим издањима у горе наведеним примјерима, а тако је вјероватно било и у Његошевом рукопису – није одражена по угледу на црквенославенску и руску графију.

### 1.3. Реконструкција сугласника <љ> и <ј>

**1.3.1.** Из морфонолошких разлога воспостављамо палатално <љ> у глаголским именицама са суфиксом *-ење* (црквенославенско *-еније*) које су изведене од глагола IV (Лескинове) врсте. Морфонолошки однос <л> – <л'>, <в> – <в'> и др. резултат је још прасловенског јотовања. То јотовање по правилу није одражавано у ћириличкој графији. С тим у вези треба подсетити на специјалну расправу Саве Петковића (Петковић 1926: 3–20) и на његов предговор *Речнику црквенословенскога језика* (Петковић 1935: VI), у којима он указује на „правилно читање и изговарање појединих црквенословенских речи“ исписујући послје црквенославенске ријечи „и њен стари словенски облик из кога се види како је та реч постала и како треба да се изговори“, на примјер: *моленіе* < *моленіє*; *поклоненіе* < *поклоніє*.

(1) Резултат прасловенског јотовања *\*lj > l'* реконструисамо у глаголској именици *дозвољење*: нѡ је хтио искат дозвољење [ШМ 3278, *дозвољење* (с. 152)].

(2) Резултат прасловенског јотовања *\*vj > v'* реконструисамо у глаголској именици *јављење*, која служи као терминолошка ознака појаве као дијела чина. У првом издању мекоћа сугласника *љ* није означавана, на примјер: *ЈАВЛЕНИЈЕ ПРВО* (с. 9). Ми у свим оваквим примјерима реконструисамо фонемски слијед <ље> на мјесту граfiјске секвенце *лѣ* првог издања: *јављеније*.

(3) Указаћемо и на једну интертекстуалну паралелу. У *Лучи микрозма* резултат прасловенског јотовања *\*vj > v'* реконструисали смо у глаголској именици *јављење*: Ово чудно ненадно јављење [ЛМ 1791 (V 371)]; Дан четврти страшнога јављења [ЛМ 1871 (V 451)], чија је мекоћа сугласника *л'* у једном случају била означена већ у првом издању: Напријед ми расказа јављења [ЛМ 784 (II 234), *јавлѣња* (с. 31)].

(4) Мекоћа сугласника у првим издањима у горенаведеним примјерима, а тако је вјероватно било и у Његошевом рукопису – није одражена по угледу на црквенославенску и руску графију.

**1.3.2.** Црквенославенски и руски начин писања утицали су на Његошеву ортографију, па он у неким случајевима не означава мекоћу сугласника, него пише *ле*, *ли* (и *не*, *ни*). Зато и реконструисамо

фонемски слијед <ље> на мјесту графијске секвенце **ле** првог издања и у придјеву *всељенски* и именици *бјељега*.

(1) Резултат старог, прасловенског јотовања васпостављамо у придјеву (русизму) *всељенски*: Порашта је патријарх всѣљѣнскѣ [ШМ 2972, **Вселенски** (с. 138)]; *исѣраше обраїно всѣљѣнскѣга ѡаїриїјарха*. [ШМ -3064, **Вселенскога** (с. 142)].

(2) Резултат најновијег, јекавског јотовања васпостављамо у именици (дијалектизму) *бјељега*: црну капу, одѣ зла бјељегу, [ШМ 417, **бјелегу** (с. 25)].

**1.3.3.** Данило Вушовић указује да, под утицајем живог процеса најновијег (јекавског) јотовања, долази до промјене гласовних група насталих старим (прасловенским) и новим (српским) јотовањем *ѡѣ* → *ѡје*, *ѡѣ* → *ѡја*, *ѡѣ* → *ѡју*, и да је та промјена одражена у Његошевом језику (Вушовић 1930а: 115; Вушовић 1930б: 23). У медитацијама у прози реституцију сугласника <ј> реконструисали смо у гласовним групама насталим старим (прасловенским) јотовањем, и то у групама *мѣе* → *мје*: *ѡсѣмјен* [МП 1] и *бѣе* → *бје*: *зѣробјен* [МП 35] и *изгубјѣнѣк* [МП 1]. Посвједочене облике посматрамо као фонетске дијалектизме (умјесто књижевних облика *ѡсѣмјен*, *зѣробјен* и *изгубјѣнѣк*). Прва два примјера су трпни глаголски придјеви, а трећи – именица изведена од трпног глаголског придјева глагола на *-ѡѡѡ* (в. подробније у Маројевић 2017: 504).

У *Шћейану Малом* разматрана појава посвједочена је у бројним примјерима, па се на основу њих може потпуније описати њен обим и услови промјене. Промјена обухвата гласовне групе с усненим сугласницима *ѡѣ*, *бѣ*, *вѣ*, *мѣ* настале старим (прасловенским) и новим (српским) јотовањем.

(1) Резултати старог, прасловенског јотовања неутрализовани су у глаголским ријечима и у изведеницама од глаголских основа.

Од аорисне основе грађени су трпни глаголски придјеви: кад су тако скупјени крајеви? [ШМ 2824]; *Бѣглер-бѣг скѣчѣ као ѡѣмѣјен*: [ШМ -1663] и од њих извођене глаголске именице: *због сѡоразѡмјѣнија које је водио с Шћейаном*. [ШМ -453]; Ако није мјеста за живљење, [ШМ 1399].

У облицима презента глагола који су се мијењали по трећој Лескиновој врсти (-\*јо-/-је-) посвједочени су примјери: братске крви прѣсѣпјѡ ријеке. [ШМ 203]; (тѣ лѣш оним што код куће чѣмјѡ) [ШМ 2531] (глаголи су у даљем историјском развоју промијенили конјугациону припадност: просипају, чаме).

Од глагола свршеног вида грађени су глаголи несвршеног вида *окуйјаџи*: нѡ ѡкѹпјѡ паше и везире [ШМ 3648] и *благословјаваџи*: *благословјаџу народ*. [ШМ -1686].

(2) Резултати старог, прасловенског јотовања неутрализовани су у суфиксу именица-етнонима на *-\*janipъ*: *плијенише народи Римјане*, [ШМ 198]; *Ко би мога принудит Слѡвјѡне* [ШМ 2175]; *од Слѡвјѡнѡ свијех у Европи* [ШМ 2677]; *’арамбашѣ Баја Пѡвјанина*, [ШМ 3921]; *не давши му до оне ѡоке које су биле Баја Пѡвјанина* [ШМ +4019].

(3) Резултати новог, српског јотовања неутрализовани су у суфиксу именица на *-\*ѣје*: *Мртва трѹпја кроз гомиле / све брат брата жељно тражи* [ШМ 2037 (41)]; *у гомиле мртва трѹпја / ђе му Јанко крвав спава*, [ШМ 2044 (48)]; *па и рѡбје доводит почесте*. [ШМ 625]; *хвата рѡбје на стотине, / на свѣ стране ужас сије –* [ШМ 2145 (73)]; *жѣнскѣ рѡбјем Турци поведоше*, [ШМ 2230]; *узех [с] сѡбѡм рѡбја неколико* [ШМ 3893]; *здравје, благо најдраже на св’јету*, [ШМ 2549]; *Рѡдољѹбје штѡ је – електрика*, [ПСР 22]; *у кѡм крвца рѡдољѹбја кипи?* [ПСР 67] и у наставку *-\*ѣју инструментала једнине именица женског рода које у номинативу имају нулти наставак: а гѡјѡ се са невинѡм крѡву?* [ШМ 2180]; *пољубио са братском љѹбавју*. [ШМ 2512].

(4) Посебан коментар изискују два примјера.

Први: да на мене штѡгод старац сѹмјѡ [ШМ 1975] издвајамо зато што је промјени *мѡа* > *мја* претходила исто дијалекатска промјена *сумѡа(ѡѡ)* > *сумѡа(ѡѡ)*.

Други примјер и не спада у наведену појаву: то се ѹ нѡс доживљети неће – [ШМ 809], али га наводимо као обрнути процес (хиперкоректност). По аналогiji с паралелном употребом јотованих и разјотованих облика (*живѡљење* > *живјење*) појавио се овај примјер у којем је остварено јекавско јотовање (у осталим примјерима у спјеву је облик без јотовања: *живјет/и/*). Није искључено да је наведени јотовани облик употријебио приређивач у процесу превођења на фонетски правопис, или коректор према своме изговору, зато га у критичком издању остављамо само као алтернативни. Као интертекстуална паралела може послужити поступак Стефана Митрова Љубише у првом латиничком издању *Горског вијенца* (Љубиша 1868/2017), који је Његошево **живѡти** досљедно замјењивао својим **živjeti**.

**1.3.4.** У низу стихова, у једној напмени и у једном прозном фрагменту реконструишемо фонему <ј> која није одражена у првом издању. Редакторске грешке првог издања лако се објашњавају.

(1) Из фонолошких разлога воспостављамо <ј> у облицима императива глагола чија се презентска основа завршава на *-иј* у 2. лицу



облик, једносложни рефлекс дугог јата, у пет стихова: нѡ се чѹдѣм на- шим прѣв[’ј]ѣнцима: [ШМ 360]; ма ако смо зѡ гр[’ј]ѣх прађедовски [ШМ 531]; кад свободу свѣтѹ рѹжѣ / а тиранству сл[’ј]ѣпѡм служи: [ШМ 828 (14)]; архистратѣг кад прѣвѣ сѡгр[’ј]ѣшѣ, [ШМ 3029]; кѡ ће слаби човѣк да нѣ згр[’ј]ѣшѣ? [ШМ 3030].

И ове грешке се лако објашњавају. Његош је понекад, умјесто графеме **ѣ**, и у једносложним рефлексима јата писао секвенцу **ie**, коју редовно користи за двосложни рефлекс јата, а приређивач је, да би остварио изосилабизам (десет слогова у десетерцу, осам слогова у осмерцу), прву графему, тј. десетеричко **i**, изостављао.

#### 1.4. Реконструкција слоготворног <р>

**1.4.1.** У обиљежавању вокалног (слоготворног) <р> Његош је примјењивао нову, Вукову ортографију (између два консонанта Вук је писао само **р**), али на неким мјестима у његовим рукописима и у издањима слоготворно <р> написано је односно одштампано на славе- носрпски начин, диграмом **ер**, као траг раније књижевне праксе настале под руским утицајем.

Таква два примјера имамо и у првом издању *Шћейана Малог*. 1° Стих: кад бѣсмртнѣ дигох споменике – [ШМ 437] у првом издању гласи: Кад бесмртне дигох споменике: (Стојковић 1951: 26). 2° Фрагмент: *Црнѡгѡрцима несѣаде фѣшѣка*<sup>[x]</sup> [ШМ -845] у првом издању гласи: Черногорцима несаде фишека (Стојковић 1951: 45) – приређивач је заборавио и да одштампа графему **х** у генитиву множине финалне именице!

У наведеним примјерима на слоготворном **р** нема акцента. Између два сугласника слоготворност је једина изговорна могућност и кад је **р** под акцентом, па се акценат не би ни морао стављати (осим у акценатском издању): а небо је помрчало [ШМ 2030<sup>a</sup> (34)]; Тѡмановѣ с четрѣаест [ШМ 2423<sup>a</sup> (133)]; су четрѣдест другѡ пођу [ШМ 2419<sup>a</sup> (129)].

**1.4.2.** Обавезни изговор слоготворног **р** испред вокала Вук Караџић је означавао 31. словом своје азбуке (**ѣ**), на примјер: умрѣо.

У основном издању *Шћейана Малог* ми смо на слоготворно <р> испред вокала указивали, ако није под акцентом, помоћу апострофа и надредног знака за дужину: Ја се бојим и жив сам ѹмр’о [ШМ 576]; те рекоше ѣре си ѹмр’о: [ШМ 2312]. Знак за дужину користимо као сигнал за слоготворност (дужину реконструишемо само алтернативно, у аутентичном изговору, а стварно се на слоготворном **р** остварује само полудужина).

У акценатском издању користи се знак за слоговност (кружић испод слова комбинован с надредним знаком за дужину): Ја се бојим || и жив сам | ѓмр̣о [ШМ 576]; те рекоше || ере си | ѓмр̣о: [ШМ 2312].

У критичком издању прозодијску интерпретацију навели смо у угластој загради:

Ја се бојим и жив сам умр'о [ѓмр̣о] [ШМ 576];

те рекоше ере си умр'о [ѓреси^ѓмр̣о]: [ШМ 2312].

Треба напоменути да апостроф у оваквим случајевима не указује да је ту нешто гласовно изостало: то је само сигнал да читалац у таквим примјерима изговори ријеч тросложно – у наведеним примјерима са <мр̣> у медијалном слогу. О другој ортографској могућности у критичким и основним издањима в. у т. 3.1.4.(2)<sup>4</sup>.

Ако је слоготворно *p* испред вокала под акцентом, довољно је ријеч акцентовати, што ми и чинимо, у основном издању непосредно у тексту (у критичком издању у угластој загради): и повуче четрест топовā [ШМ 3975].

Начин обиљежавања слоготворног *p* заслужује да буде и посебно размотрен, између осталог и са аспекта изосилабизма (истог броја слогова у одговарајућем стиху) [в. поглавље „Исходи“, т. 3.1].

## 2. ГЕМИНАТЕ

### 2.1. Реконструкција двоструког сонанта [л:]

2.1.1. Поред појединачних сугласника које је требало реконструисати, текстолошки и фонетски треба интерпретирати удвојене сугласнике (геминате).

Дуги (двоструки) сонант *л* (фонетски се означава као [л:]) реконструисамо, у репликама муслимана, у теониму *Аллāх*, на примјер у 3422. стиху:

Пет молитвā прескакат не треба,  
треба трчат што се брже може  
на свештену поклич мујезина  
па ће [пāћē] Аллах [āл:āх] с Великим Пророком  
с душе маћи свакоју теготу –  
дат свакоме што му срце жуди.

[ШМ 3419–3424]

и у неким другим појединачним ријечима и изразима: Бйллāх-тѣспих, кā-вурин нијесам [ШМ 3584]; Āллā-бйллā, имаш прāво мўла: [ШМ 3598]; Бōлла-Кўрāн утрије Славјане – [ШМ 202]; Алиллўјā! Алиллўјā! [ШМ -1713].



**2.1.2.** У *Горском вијенцу* изговор дугог или двоструког [л:] реконструисали смо у 876. стиху:

Аллах [ǎл:ǎх] море, мудра разговора:  
крст и некрст [инѣкрѣст] све им је на уста,  
снијевају што бити не може.

[ГВ 876–888].

Прије нас, овакву ортографску реконструкцију дао је Никола Банашевић: Аллах, море, мудра разговора! (Банашевић 1973: 44), са сљедећим образложењем: „Његош је први део овог стиха написао *Аллахъ море!* (с удвојеним сугласником л, као у арап.-тур. Allah)“ (Банашевић 1973: 249). Удвојени сугласник је одштампан у првом издању: **Аллахъ море!** (с. 33) према пјесниковом рукопису: **аллахъ море!** (л. 10), што свједочи да је Његош у наведеном стиху и изговарао [л:] имитирајући говор муслимана.

## **2.2. Реконструкција експлозивног сугласника [к:] с продуженом оклузијом**

**2.2.1.** Дуги експлозивни сугласник [к:], глас с продуженом оклузијом и једноструком експлозијом, фонетски реконструишемо у ономастичким оријентализмима – у топониму *Рѣкка* [в. т. 2.2.2] и у топониму *Мѣкка*; овај последњи у другом полустиху шеснаестерца: поклањаш се храму Мѣккѣ – [ШМ 4018<sup>6</sup> (149)], у пјесниковој напмени уз претходни, први полустих истог шеснаестерца: Двије гѣре близу Мѣккѣ [ШМ 4018<sup>6</sup> (149)], док једно к васпостављамо у прозној реплици: Мѣк[к]ѣ достопоштенѣ [ШМ -1614].

**2.2.2.** У прозном сегменту: Лаѣсѣ, Дѣлета, Рѣккѣ [ШМ -1614] реконструишемо дуги експлозивни сугласник [к:] (у топониму *Рѣкка*) и удвојени самогласник (у топониму *Лаѣса*). Топоним *Лаѣса* треба читати с дифтоншким степеном сажимања двају вокала а, тј. с тауовокалским дифтонгом [ʰа]. Али то је већ проблематика наредног поглавља „Текстологије Шћепана Малог“ [8. Реконструкција самогласника], које овдје само најављујемо.

## **2.3. Реконструкција африкате [ћ:] с продуженом оклузијом**

**2.3.1.** Дуго [ћ:], глас у коме прва компонента африкате има продужену оклузију, фонетски реконструишемо у вези инфинитива *разлећ* + (3. л. мн. помоћног глагола) *ћѣ* у 830. стиху *Шћейана Малог* (у 16. шеснаестерцу спјева), који наводимо према акценатском издању:

Када̄ сѣнѹ || нѣши ма̄чи,  
 ра̄злѣћ̄ һѣ се || Тѹрскѹм пла̄чи,  
 [ШМ 830 (16)].

На ову фонетску појаву указујемо у критичком издању *Шћејана Малог* мада она не представља текстолошки проблем:

Када сину наши мачи, / разлѣћ̄ һѣ се [ра̄злѣћ̄:ѣсе] Турском плачи,  
 [ШМ 830 (16)].

**2.3.2.** Дуго [h:], глас у коме прва компонента африкате има продужену оклузију, фонетски смо реконструисали у вези инфинитива *моћ* + (3. л. јд. или мн. помоћног глагола) *ће* (*ћѣ*) у стиховима *Луче микрокозма*, које наводимо према акценатском издању: *Моћ̄ һѣ чѡвѣк̄ || ѡвѣ̄ двѣ̄ | за̄кона* – [ЛМ 2031 (VI 101)]; *моћ̄ һѣ̄ љѹди || са̄ сво̄јѣга | ша̄ра* [ЛМ 2053 (VI 122)]. На ову фонетску појаву указали смо у критичком издању *Луче микрокозма* мада она не представља текстолошки проблем:

*Моћ̄ һѣ* [mõh:e] човјек ова два закона – [ЛМ 2031];

*моћ̄ һѣ* [mõh:ē] људи са својега шара [ЛМ 2053].

**2.3.3.** Дуго [h:], глас у коме прва компонента африкате има продужену оклузију, фонетски смо реконструисали у вези инфинитива с обличким суфиксом *-ӣ* и енклитичког облика помоћног глагола (*ћу*) као компоненте аналитичког футура I у *Лучи микрокозма* у стиху:

вдохнут̄ һу му [вдѡхнућ̄:уму] небесне љубави [ЛМ 2014 (VI 84)].

Полазимо од тога да се у Његошевом идиолекту још чувао изговор африкате *ћ* с продуженом оклузијом, а то значи да компонента *ћу* није још срасла с инфинитивом односно с инфинитивном основом (није /h/ постало облички суфикс за грађење синтетичког футура I), поготову што је инфинитив *вдѡхнуӣ* русизам.

**2.3.4.** Дуго [h:], тј. аналитички футур I могли бисмо реконструисати и у вези инфинитива с обличким суфиксом *-ӣ* и енклитичког облика помоћног глагола, на примјер у 2937. стиху *Шћејана Малог*:

Све за љубав велике царице  
 и за твоју, њеног посланика,  
 чинит̄ ћемо [ч̄инић̄:емо] од овог човјека:  
 [ШМ 2935–2937].

С обзиром на то да инфинитив *ч̄инӣӣ* није русизам, ми ипак облик интерпретирамо као синтетички футур I, како смо га и представили у основном издању Његошевих спјегова: чинићемо од овог чѡвјека: (Маројевић 2018: 406 (2937)).

## 2.4. Реконструкција дугог струјног сугласника [с:]

2.4.1. Дуги струјни сугласник *с* [с:] реконструише се у ријечи *мѣссија* у стиху:

Може бити да сам ја мессија [дѣсам^ја^мѣс:ија] [ШМ 560].

Примјер свједочи да је Његош у погледу писања и изговора дугих или двоструких консонаната слиједио руски ортографски узус.

2.4.2. У изговору имамо дуго *с* [с:] и у случају да се ријеч завршава на *-с* а њена енклитика почиње са *с-*, као у примјеру: *ѹ вѣс сѹ* се растегле равнине – [ШМ 3355]; а *код нѣс* се саставит *нѣ хоћѣ* [ШМ 3371], али такви примјери карактеришу и савремени књижевни језик, па су за текстолошку реконструкцију значајни само индиректно: пишемо два *с* и поред тога што се у изговору та два *с* често скраћују, тј. остварује се фонетски само једно *с*, али та је промјена чисто фонетска – на фонолошком нивоу и у том случају разликујемо двије фонеме – фонему <с> на крају замјеничког облика и иницијалну фонему <с> енклитике.

У критичком издању изговор дугог *с* [с:] реконструише се у угластој загради у саставу фонетских ријечи (у којима се проклитике и енклитике припајају акцентованој лексичкој ријечи):

у вас су се [ѹвѣс:ѹсе] растегле равнине – [ШМ 3355];

а код нас се [акѡднѣс:е] саставит не хоће [нѣхоћѣ] [ШМ 3371].

2.4.3. Одлика је језика *Шћейана Малог* употреба предлога *с* без вокала *а* испред ријечи које почињу на *с-*. У изговору у том случају имамо дуго *с* [с:]. Са замјеницом или замјеничко-именичком синтагмом у генитиву која почиње на *с-* предлог *с* а не његов аломорф [са] употријебљен је (и написан) у два стиха *Шћейана Малог*: да би *с* свега што ти причам дошли, [ШМ 1014]; *с* сваке стране доушћавају ми [ШМ 3068].

У критичком издању изговор дугог *с* [с:] реконструише се у угластој загради у саставу фонетских ријечи:

да би *с* свега [с:вѣга] што ти причам дошли, [ШМ 1014];

с сваке [с:вѣкѣ] стране доушћавају ми [доушћавајуми] [ШМ 3068].

2.4.4. Са именицом у инструменталу која почиње на *с-* предлог *с* а не његов аломорф [са] употријебљен је (и написан) једном у *Шћейану Малом*: *с* свјѣтилнѣком вјере православне? [ШМ 2979] и једном у приложеној пјесми *Поздрав србском роду* (из које је узет мото): како што су *с* срцем ватренијем [ПСР 66]. Наравно, у брзом изговору то дуго *с* [с:] може се редуковати и акустички примати као једно *с*, али та је промјена чисто фонетска – на фонолошком нивоу и у том случају

разликујемо двије фонеме – фонему <с> у предлогу и иницијалну фонему <с> у падежном облику.

У критичком издању изговор дугог *с* [с:] реконструише се у угластој загради у саставу фонетских ријечи:

с свјетилником [с:вјѣтилнѣком] вјере православне? [ШМ 2979];

како што су с срцем [с:рѣцем] ватренијем [ПСР 66].

Наведена карактеристика Његошева језика, тј. употреба предлога *с* а не његовог аломорфа [са] испред ријечи које почињу консонантом *с*-, помаже нам да реконструишемо на морфемско-фонемском нивоу предлог *с* на мјестима гдје у рукописима и издањима граfiјски није одражен, и то не само испред ријечи које почињу на *с*- него и испред ријечи које почињу на *з*- [в. поглавље „Исходи“, т. 3.2].

### 3. Исходи

#### 3.1. Ортографија и ортоепија слоготворног <р>

**3.1.1.** У раду „Dvije rekonstrukcije jezika Gorskoga vijenca Petra Petrovića Njegoša“, који су приређивачи набрзину прикључили зборнику *Njegoš i Hrvati* заборавивши да означе и његову пагинацију, Јосип Силић је, пошто се нешто дуже задржао „на опису crnogorskoga jezika“, покушао „pokazati kako na tekst Gorskoga vijenca (na njegovu izvornost) gledaju Vladimir Popović i Radmilo Marojević, тј. kako ga rekonstruiraju“ (Силић 2011: 261). Овдје ћемо се задржати на два сегмента те расправе, а тичу се версификације, односно изосилабизма српског епског или асиметричног десетерца, од којих је други повод за укључивање наведеног аутора у историју питања о начину обиљежавања слоготворног *р*.

**3.1.2.** Први цитат: „Da bi se dobio deseterac, u stihu (334) *četрнаest posijeci Turakah četрнаest* treba (fonijski) ostvariti trosložno [četрнаjst], а *posijeci* četvorosložno [posijēci]“ (Силић 2011: 263). – Метричку структуру основног Његошевог стиха Милан Решетар, Србин католик родом из Дубровника, овако описује: „У десетерцу се владика држи правила [правила – Р. М.] према којим су склопљени десетерци народнијех пјесама и којих се држе сви наши пјесници и старијега времена, премда су се та правила тек у новије доба пронашла и утврдила, – тј. да у свакому стиху иза четвртога слога буде цезура која дијели стих у два ритмичка ретка, а да не буде акцента ни на задњему слогу првога ретка ни на задњему слогу другог ретка“ (Решетар 1890: 66). Ми смо то кратко прокоментарисали: „Решетар не каже (јер се то подразумева из самог назива) да наведени стих има, као своју прву метричку константу, десетосложну силабичку структуру“ (Маројевић 2005: 886).

1° Да би нека десетосложна сруктура била асиметрични десетерац, она мора имати цезуру после четвртог слога (симетрични десетерац пак има цезуру после петог слога) – Силић реконструише „стих“ с подјелом на тактове 3 + 4 + 3!

2° Кад би први и други такт Силићеве конструкције замијенили мјеста, добио би се десетерац, али би други такт морао имати српски тип сажимања вокала: \*посијџци || четрн<sup>а</sup>ест | Тѹрākā<sup>x</sup> (у секвенци *ae* први вокал губи слоговност). Силић, међутим, из свог матерњег језика (он је изворни Хрват, чакавац) узима контракцију типа *-najst*, која иначе карактерише од словенских књижевних језика само словеначки.

3° За стих 334 Силић наводи само интерпретацију из издања Владимира Поповића (1963) мада у другим случајевима наводи и једну и другу; да је погледао наше критичко издање, видео би да је ритмичка структура друкчија: четрнаест посџци [пос<sup>џ</sup>јџци] Туракā / и узми им седамдесет коњā [ГВ 334–335]. Стих прати текстолошка напомена: „*йосијџци* – обл. са једносложним ије-рефлексом дугог јата“ (Маројевић 2005: 56) с упућивањем на одговарајући сегмент реконструкције рефлекса јата (Маројевић 2005: 832–833).

4° Силића је смела – и на криви пут навела – интерпретација стиха у издању Владимира Поповића, који је покушао да *Горски вијенац* подведе под хрватски правописни узус – он пише *ије* и кад треба читати једносложни рефлекс јата [ʲje]. Уосталом, такав однос ортографије и ортоепије озаконио је сам Јосип Силић с коаутором Владимиром Анићем у књизи *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1986), што смо ми подвргли критици у *Јужнословенском филологу* (1988), а потом и у књизи *Српски језик данас* (Маројевић 2000: 123–125). Народ би рекао: сама пала, сама се убила – спотакла се неадекватна ортографија, а с њом се угрувао и њен коаутор, кодификатор Силић!

**3.1.3.** Други цитат: „Popović se i Marojević ne slažu ni u redukciji glasova. Popović je rabi, a Marojević ne rabi. Da redukcija međutim nije formalizam, pokazuje primjer s redukcijom slogotvornoga **ṛ**. Usp. Popović (210) *velikaši, trag im se utr’o* i (304) *i dabobdâ trag nam se zatr’o*. Marojević i jedan i drugi oblik piše bez reduktora: *великашии, ѿтраг им се уѿро* i *и дабогда ѿтраг нам се заѿро*. Time i jedan i drugi stih čini devetosložnim (a traži se desetosložni)“ (Силић 2011: 264). – Први услов коректности научне критике јесте навођење текста у цјелини, без изостављања сегмента који критичара демантују. У конкретном случају то су ортоепске реконструкције у угластој загради и текстолошке напомене.

1° Стих 210 у нашем критичком издању гласи: србске [ср̀пскѣ] силе грдно [г̀р̀днѡ] сатријеше / великаши, траг им се утро [ѡ̀тро]; [ГВ 209–210].

2° Стих 210 прати слједећа текстолошка напомена: „ѡ̀тро – метрички обавезан изг. слоговног [p] [види т. 0.2.(3)]“ (Маројевић 2005: 50).

3° Стих 304 у нашем критичком издању гласи: и дабогда траг нам се затро [з̀тро] / кад под овом живјели марамом! [ГВ 304–305].

4° Текстолошка напомена уз стих 304 гласи: „ѡ̀раг – им. у зн. ‘потомство’; ѡ̀тро – метрички обавезан изг. слоговног [p] [в. т. 0.2.(3)]; ѡ̀раг нам се заѡ̀тро – изр. у зн. ‘остали без (мушког) потомства’“ (Маројевић 2005: 54).

У Предговору, у тачки на коју се позивамо у наведеним текстолошким напоменама, истакнуто је слједеће: „У прозодијској реконструкцији користимо знак за слоговност – само за *p* у примјерима: *уѡ̀тро* [ѡ̀тро] (210), *заѡ̀тро* [з̀тро] (304), гдје је изговор слоготворног [p] обавезан, и знак за неслоговност – за све остале вокале [...]“ (Маројевић 2005: 10). Ово посљедње демантује критичара у потпуности: ми смо први реконструисали бројне тауовокалске и хетеровокалске дифтонге, тј. секвенце с дифтоншким степеном контракције двају вокала у контакту, с редукцијом прве или друге компоненте!

**3.1.4.** Три су примјера у *Шћейану Малом* у којима се слоготворно *p* налази испред вокала. Ми смо их у основном издању [в. т. 1.4.2] обиљежавали на два начина — два послијеакценатском дужином и апострофом: ѡ̀мр’о [ШМ 576, 2312], трећи само акцентом: четрѣст [ШМ 3975].

(1) У издањима која су се појављивала послије првог, Стојковићевог, примјењивана су иначе четири текстолошка поступка.

1° У другом издању умјесто Стојковићевог дебелог јера примијењено је танко јер: Ја се бојим, и жив сам умрѡ, (Јовановићи 1880: 29); Те рекоше, ере си умрѡ; (Јовановићи 1881: 92); И повуче четрѣст топова, (Јовановићи 1881: 149). Исти модел примјењује Милан Решетар, у четвртом издању спјева, с тим што он у напоменама указује на графију првог издања: умрѡ (× 2), четрѣст (Решетар 1926: 206 (I 582), 271 (III 652), 331 (V 567)).

2° У трећем издању Драгутин Костић не користи ни дебело ни танко јер него изнад слоготворног *p* ставља двије тачке, по њемачкој ортографској традицији: Те рекоше, ере си умрѡ; (Костић 1902: 130 (2371)); И повуче четрѣст топовах, (Костић 1902: 209 (4049)), али је то заборавио да учини у првом примјеру: Ја се бојим, и жив сам умро,

(Костић 1902: 36 (579)). Исту недоследност налазимо у првом издању Владана Недића: умро, умро, четрест (Недић 1964: 32, 100, 163). Михаило Стевановић, у првом свом издању, глаголски придјев пише без наредног знака, у оба примјера, а број с наредним знаком: умро ( $\times 2$ ), четрест (Стевановић 1952: 36, 120).

3° У петом издању спјева Данило Вушовић користи апостроф у сва три примјера: Ја се бојим, и жив сам умр'о, (Вушовић 1935: 170 (I 579)); Те рекоше ере си умр'о; (Вушовић 1935: 224 (III 652)); И повуче четр'ест топовах, (Вушовић 1935: 271 (V 567)). Исти начин обиљежавања слоготворног *p* Вушовић задржава у свом другом издању (Вушовић 1936: 186, 247, 304), а слиједи га Александар Младеновић (Младеновић 2007: 51, 147, 228).

4° Први је у *Шћейану Малом* изоставио и јерове, и наредни знак, и апостроф Јевто М. Миловић: Ја се бојим, и жив сам умро, (Миловић 1965: 43 (I 579)); те рекоше ере си умро. (Миловић 1965: 147 (III 652)); и повуче четрест топовах, (Миловић 1965: 246 (V 567)). У другом издању *Целокујних дела* прикључио му се Михаило Стевановић и у трећем примјеру: и повуче четрест топовах (Стевановић 1967: 198), а Стевановића (и Миловића) слиједи Владан Недић у другом издању едиције „Српска књижевност у сто књига“ изостављајући наредни знак и у другом и трећем примјеру (Недић 1969: 104, 163). Значи ли то да су сви наведени приређивачи нарушили изосилабизам, да су реконструисали деветосложну структуру?

(2) Одговор на горње реторско питање је, наравно, негативан, али би требало прокоментарисати кодификатора тзв. црногорског језика у погледу редукције и редуктора.

1° Сарадник (и претеча) Јосипа Силића на тој кодификаторској „работи“ Војислав П. Никчевић у свом издању *Шћейана Малог* не користи „редуктор“ него пише, у прва два примјера: умро (Никчевић 2005: 52, 132), а у трећем „поправља“ Његоша (и празнослови: у финалној ријечи стиха изоставио је прво *о*): и повуче четрдест т[о]повах (Никчевић 2005: 207). Треба истаћи да је у спјеву облик *четйрдесѿ* и посвједочен: су четрдест другѧ пођу / поклонит се вољи паше – [ШМ 2419 (129)].

Једино у трећем примјеру слоготворног *p* испред вокала у *Шћейану Малом* може се, дакле, говорити о редукцији, али о редукцији сугласника *д*, и она би се могла означити апострофом (кад би требало указивати на такве случајеве изостављања сугласника): четр[д]ест → четр'ест (редукује се *д*).

2° Користећи досљедно, и у прози, тридесет прво, само мало, слово своје азбуке, графему њ („дебело јер“), Вук Караџић је прописао књижевну норму обавезног изговора слоготворног *p* у примјерима типа **умрњо**, која је *de jure* остала све до данас, а то нам је потврдио Мирослав Николић, тада главни уредник *Нашег језика*. Указивање на обавезан изговор слоготворног *p* кад то силабичка структура стиха захтијева упућено је, дакле, онима који ту норму нарушавају. Друга је ствар што редуковање слоговности данас доминира у свим српским срединама па би требало нормативно прописати могућност двојаког изговора (осим у стиховима строге силабичке структуре кад се остварује један, на примјер у Његошевим дјелима, или други изговор, у пјесничком језику Николе Петровића Његоша, на примјер).

3° Нешто није у реду са Силићевим поимањем редукције. Није редукован тросложни лик [ŷ|m̃r̃|o] – редукује се слоговност ликвиде у двосложном лику [ŷm̃|r̃o], уз дужење финалног вокала *o* и помјерање силабичке границе.

4° На основу спроведене анализе могао би се извести алтернативни предлог. С обзиром на то да апостроф у оваквим случајевима не указује да је ту нешто гласовно изостало а тумачи се као „редуктор“, знак за редукцију, он би се могао потпуно изоставити, тј. могло би се у критичким издањима писати сâмо *p* без апострофа уз прозодијску реконструкцију у угластој загради:

великаши, траг им се утро [ŷt̃r̃o]; [ГВ 210];

и дабогда траг нам се затро [z̃ãt̃r̃o] [ГВ 304];

Ја се бојим и жив сам умро [ŷm̃r̃o] [ШМ 576];

те рекоше ере си умро [èреси^ŷm̃r̃o]: [ШМ 2312],

а у научнопопуларним (нашим основним) издањима стављати знак за послијеакценатску дужину без апострофа: ŷt̃r̃o [ГВ 210], z̃ãt̃r̃o [ГВ 304], ŷm̃r̃o [ШМ 576, 2312]. Ако је слоготворно *p* испред вокала наглашено, као што смо већ оцијенили, довољно је означити акценат: четрест [ШМ 3975].

### 3.2. Реконструкција предлога <с> у инструменталу испред иницијалног <з> и <с>

3.2.1. Чињеница да је Његош у неким контекстима користио предлог *с* а не његов аломорф [са] испред ријечи које почињу консонантом *с*- [в. т. 2.4.3 и 2.4.4] служи нам као неопходни доказ да је пјесник могао изоставити предлог *с* испред ријечи које почињу сугласницима *з*- или *с*-, па се у његовим пјесничким дјелима на многим мјестима он мора



или може реконструисати у оним сегментима текста гдје он, услед фонетског писања, граfiјски није одражен. У брзом изговору, наравно, тај дуги сугласник може се редукovati и акустички примати као кратак сугласник, али та је промјена чисто фонетска – на фонолошком плану и у том случају разликује се фонема <с> предлога и иницијална фонема <с>, <з> одговарајуће ријечи у генитиву односно инструменталу. Предлог *с* реконструисали смо у критичким издањима *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 263–280) и *Луче микрокозма* (Маројевић 2016: 249–254), па то чинимо и у издањима *Шћейана Малог*.

**3.2.2.** Друга два Његошева спјева, *Горски вијенац* (в. Маројевић 2005: 743) и *Луча микрокозма* (в. Маројевић 2016: 450–451), потврђују да Његошев језик карактерише употреба аломорфа [с] предлога *с/са* испред ријечи које почињу сугласником *з-* па се остварује дуги звучни пискави сугласник [з:], док се у савременом књижевном језику у том случају користи предлог *са*. У неким примјерима, у предлошко-падежној вези „с + инструментал“, у *Шћейану Малом* предлог се мора реконструисати, што ми и чинимо помоћу угластих заграда (у предлошко-падежној вези „с + генитив“ у посљедњем Његошевом спјеву такви примјери нису посвједочени).

(1) У *Шћейану Малом* у предлошко-падежној вези „с + инструментал“ предлог [с] испред ријечи које почињу сугласником *з-* реконструисемо у три контекста – испред именичког инструментала *злѡбѡм* (у 818. и 402. стиху), *злѡћѡм* (у 406. стиху) и *злѡм* (у 2687. стиху):

Нѣка Ѡсман || [с] злѡбѡм дѣшѣ,  
нѣка га је || трѣпут вѣше –  
[ШМ 818 (4)];

Дѡходѣ ѣм || пѣсма | нѣчесова  
тѣ ме прѣтѣ || [с] злѡбѡм | и лѡжама;  
мѡло ѣм је || кривѡклѣтнѣцима  
ѣ ми крѣну || мѡју | одѣзѣшѣ  
и свѣ цѣрство, || мѡју | ѣѡдовину,  
нѡ ме [с] злѡћѡм || гѡнѣ | по свијѣту,  
[ШМ 401–406];

сѡмо штѡ [с] злѡм || и [с] стрѣшнѡм | ѡсветѡм  
жѣвујемо || у ѡвѣм | гѡрама.  
[ШМ 2687–2688].

Као што видимо, именице у инструменталу стоје као објекти уз глаголе *дисаѣѣи*, *ѣраѣѣѣи*, *гонѣѣѣи* и *живѡваѣѣи*. И у критичком издању *Луче микрокозма* предлог [с] двапут смо реконструисали испред именичког инструментала *злѡм* (у 1612. и 1749. стиху) из исте семантичке сфере,

а пропратни глаголи су *ѡреѡуниѡи* и *ѡуѡиѡеѡи*. Интертекстуални приступ омогућава нам да њима прикључимо именички инструментал *злѡбѡм* (у 1595. стиху), а пропратни глагол је *ѡѡѡѡиѡи*, па тим примјером допуњујемо критичко и основно издање спјева чинећи корекцију у акценатском издању (Маројевић 2016: 989):

[С] *злѡбѡм* к нѣбу || врѡге | ѡпојене

*ја сам чѣкѡ* || на покајѡније,

[ЛМ 1595–1596].

Навешћемо још једну интертекстуалну потврду, овога пута из критичког издања *Горског вијенца*. У једном стиху из Посвете („Праху Оца Србије“), тј. из оде „Нек се овај вијек горди...“, која је доштампана уз прво издање спјева, реконструишемо инструментал с предлогом *с* у шеснаестерцу:

Арей је [арѣје], страва земна,

[с] славом [с:лѡвѡм] бојном њих опео

[ГВ П 7].

Реконструкцију предлога *с* оправдава рекција трпног глаголског придјева *ѡѡиѡи* (*ѡѡѡен*) не само у *Лучи микрокозма* [в. горе примјер из 1595. стиха], и не само у *Горском вијенцу* као спјеву: опит са злом и неправдом (у 1779. стиху), него и рекција радног глаголског придјева у самој Посвети:

Ђорђем су се србске [срѡскѣ] мишце

са витештвом опѡјиле,

[ГВ П 20].

(2) Посљедњи наведени примјер из *Шћейана Малог*, тј. примјер из 2687. стиха, занимљив је с два аспекта. С једне стране, у њему реконструишемо и дуги звучни пискави сугласник [з:], у првом полустиху, и дуги безвучни пискави сугласник [с:], у другом полустиху. С друге стране, у првом полустиху опредељујемо се за реконструкцију инструментала именице *злѡ*, а не облика женског рода инструментала придјева одређеног вида *злѡи*. Формалнограматички гледано, ту би се, међутим, могло полазити и од атрибута *злѡм* (ѡсветѡм). За именицу, и краткосилазни акценат, а не за придјев, у коме би могао доћи и један и други силазни акценат, опредељујемо се на основу посебне процедуре „Идентификација граматичких облика“ у склопу граматичке реконструкције. Дилему разрјешавамо на основу културолошког контекста: Црногорци живе са *злом* које им причињавају Турци, а за освету се може рећи да је *сѡѡрашина*, али никако не и да је *зла*. А и именица *злѡ* настала је раном супстантивизацијом придјева неодређеног вида (средњег рода) *злѡ*, још у прасловенском језику.

**3.2.3.** Његошев језик карактерише употреба аломорфа |с| предлога *с/са* испред ријечй које почињу сугласником *с-* у предлошко-падежној вези „с + инструментал“, па се у изговору остварује дуги безвучни пискави сугласник [с:] (у предлошко-падежној вези „с + генитив“ у *Шћепану Малом* примјери нису посвједочени). У савременом књижевном језику у том случају се користи предлог *са*. У неким примјерима предлог се мора реконструисати, што ми и чинимо помоћу угластих заграда. Примјера наводимо тринаест (четрнаести смо размотрили горе [в. т. 3.2.2] – у 2687. стиху реконструисали смо оба дуга пискава сугласника, и звучни [з:] и безвучни [с:]). Разврстаћемо примјере семантички.

(1) Пет је примјера с глаголима кретања у којима инструментал указује на лице или на скуп лица; међу њима су и три примјера у којима реконструирамо предлог [с] испред облика *сѡбѡм*:

Срамѡта је || прѡшла | [с] срамотњаѡком  
[ШМ 1021];

нѣ враћам се || [с] силнѡвитѡм | вѡјскѡм  
[ШМ 1033];

нѡси [с] сѡбѡм || тѡ йме | вѣликѡ,  
[ШМ 1898];

вѡдѣ [с] сѡбѡм || дѡ два пѡше  
и Тѹрѡкѡ<sup>х</sup> || главноѡх тѡйста,  
[ШМ 2248 (96)];

ѹзѣх [с] сѡбѡм || рѡбја | нѣколико  
[ШМ 3823].

(2) С претходном групом се у погледу значења именице у инструменталу слажу још два примјера, али је у првом глагол кретања добио фразеолошку употребу, а у другом — допунску начинску нијансу значења:

рѡди тѡгѡ || штѡ сѹ | прѡвикнѹли  
рѡт вѡдити || [с] свѡкѡм | нѣпрестѡно;  
[ШМ 1519–1520];

Хѡдѡвѣрди, || дѡвлѡй пѡша,  
[с] стрѡшнѡм вѡјскѡм || Кѹче хѡрѡ –  
[ШМ 2365 (111)].

(3) У три примјера инструментал указује на лица (два су с глаголом *брукаѡи се*, трећи с глаголском именицом мотивисаном глаголом *разговарѡи /се/*); међу њима је и примјер у којем реконструирамо предлог [с] испред облика *сѡбѡм*:

на́личѣ ли || на ђногѣ | ца́ра  
 ко́ји сје́дѣ || сѣ́нцу | на ѣсто́ку  
 и бру́ка се || [с] свѣ́jem | кра́љевима?  
 [ШМ 1624–1626];

Штѡ хѡ́дете || зема́льскѣ | гла́вѣри,  
 штѡ се [с] ста́рцем || јѣдни́jem | бру́ка́те?  
 [ШМ 1977–1978];

за́бавѣ ти || дру́гѣ | не има́дем  
 до́ једно́га || са́ма | ра́зговѡра  
 с жи́вијема || ѡли | с мѣ́твијема,  
 ка́д нѣ с једни́м – || ђнда́ са́м | и [с] со́бѡм.  
 [ШМ 2604–2607].

(4) Само у три примјера (четврти смо навели горе [в. т. 3.2.2]) именица у инструменталу не означава лице:

на́јвише сѣ || сто́га | нѣпо́б"јѣднѣ  
 јѣр сѣ со́бѡм || ро́ђени | војни́ци,  
 јѣр се [с] смѣ́ху || смѣ́ју | и ру́гају.  
 [ШМ 1521–1523];

Ка́да до́ђе || ки́ја́мет | свѣ́јету  
 те́ на́ш Прѡ́рок || [с] сво́ѡм | то́пузинѡм  
 све́ ка́вуре || у це́јмен | са́хера  
 [ШМ 3846–3848];

Мла́д си па́шо || Ма́хмут-|бе́говићу:  
 [с] свѣ́јетом се || не позна́јеш | до́бро –  
 [ШМ 3993–3994].

**3.2.4.** Завршићемо овај одјељак, и читаву расправу, с двије напомене. Једна се тиче наведеног 1522. стиха (јер су собом рођени војници): облик *собом* у њему нема адвербијално значење друштва него адвербијално значење начина 'по себи', па се социјативна конструкција искључује. Друга напомена се тиче примјера у којима се предлог *може* (а не *мора*) реконструисати: са аспекта структуре Његошевог пјесничог језика и они би се могли прикључити категорији *мора*, али је наш пјесник волио варијанте, па се не искључује могући утицај књижевног језика у формирању, у којем се у одговарајућим конструкцијама давала предност беспредлошкој употреби.

## ИЗВОРИ

- ГВ: *Горски вијенац* [у књ. Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); у књ. Маројевић 2018: 161–268 (основно издање); акценатско издање је у рукопису].
- ГВ П: „Нек се овај вијек горди...“ / Посвета: *Праху Оца Србије* [Прилог II у књ. Маројевић 2005: 223–226 (критичко издање); Прилог II у књ. Маројевић 2018: 269–271 (основно издање); акценатско издање је у рукопису].
- ЛМ: *Луча микрокозма* [у књ. Маројевић 2016: 105–224 (критичко издање), 903–1020 (акценатско издање); у књ. Маројевић 2018: 67–149 (основно издање)].
- МП: *Медијације у њрози* [у књ. Маројевић 2017: 323–346 (критичко издање)].
- ПСР: *Поздрав (србском) роду* [Прилог II у књ. Маројевић 2018: 450–452 (основно издање), Прилог у књ. Маројевић 2020: 487–490 (критичко издање), 1154–1155 (акценатско издање)].
- ФАП: *Филозоф, асироном, њојета* [у чл. Маројевић 2004б (критичко издање)].
- ШМ: *Шћейан Мали* [у књ. Маројевић 2018: 289–449 (основно издање); у књ. Маројевић 2020: 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акценатско издање)].

## ЛИТЕРАТУРА

- Вушовић 1930а: Д. В. Вушовић, Прилози проучавању Његошева језика, *Јужнословенски филолог* IX, Београд, 93–196.
- Вушовић 1930б: Д. В. Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*, Београд: Библиотека Јужнословенског филолога.
- Вушовић 1935: *Цјелокућна дјела* Петра Петровића Његоша, у редакцији Данила Вушовића, Београд: Народна култура.
- Вушовић <sup>2</sup>1936: *Цјелокућна дјела* Петра II Петровића Његоша, у редакцији Данила Вушовића, Београд: Народна култура.
- Ђукић 1941: П. П. Његош, *Горски вијенац*, предговор и коментар Т. Ђукића, Београд: Издавачко и прометно а. д. Југоисток.
- Јовановићи 1880: *Лажни цар Шћейан Мали*: Историјско збитије XVIII. вијека, сачинио Петар Петровић Његуш владика црногорски. Ново издање. Панчево: Накладом Књижаре браће Јовановића (Народна библиотека браће Јовановића. Свеска 5).
- Јовановићи 1881: [Само на корицама:] *Лажни цар Шћейан Мали*. [Панчево: Накладом Књижаре браће Јовановића], 65–152 (Народна библиотека браће Јовановића. Свеска 7).

- Костић 1902: *Лажни цар Шћейан Мали*: Историческо збитије осамнаестог вијека, од Петра Петровића Његоша [предговор написао Јаша М. Продановић, приредио Драгутин Костић], Београд–Загреб: Штампарија Мила Маравића. [Првом пагинацијом штампани су, након то, предговор и биљешка о издању потписана са С. К. З.].
- Лавров 1887: П. А. Лавровъ, *Петръ II Петровичъ Њѣгошъ Владыка Черногорскій и его литературная дѣятельность*, Москва.
- Љубиша 1868/2017: *Gorski vijenac*: Historički dogagjaj pri svršetku sedamnaestog vijeka, sačinio Petar Petrović Njeguš vladika crnogorski, prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša, u Zadru, 1868; Budva: Muzeji i galerije Budve – Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, 2017.
- Маројевић 1997: Радмило Маројевић, Горски вијенац (1847–1997): у сусрет критичком издању [I], *Ријеч* III/2 (Горски вијенац: 1847–1997), Никшић, 41–63. [Прештампано у Маројевић 1999: 11–50].
- Маројевић 1999: Радмило Маројевић, *Горски вијенац: изворно чићање*, Никшић: Никшићке новине – Београд: Унирекс.
- Маројевић 2000/2016: Радмило Маројевић, *Српски језик данас*, Београд: Српска радикална странка, ЗИПС, 2000; Бања Лука: Паневропски универзитет „Апеирон“, 2016, 117–131 (Правопис загребачке варијанте српског књижевног језика).
- Маројевић 2002: Радмило Маројевић, Реконструкција рефлекса јата у критичком издању Горског вијенца, *Српски језик* VII/1–2, Београд, 5–65.
- Маројевић 2002–2003: Радмило Маројевић, Реконструкција сугласника у критичком издању Горског вијенца, *Наш језик* XXXIV/3–4, Београд, 209–233.
- Маројевић 2004а: Радмило Маројевић, Реконструкција самогласника у критичком издању Горског вијенца, *Наш језик* XXXV/1–4, Београд, 67–115.
- Маројевић 2004б: Радмило Маројевић, Оригинални рукопис Његошеве пјесме *Ко си ѿи? – Филозоф. Ко си ѿи? – Асѿроном. / А ко ѿи? – Појеѿа. Чудноваѿа друшѿва!* (критичко издање и пјесничка структура текста), *Српски језик* IX/1–2, Београд, 465–500. [С факсимилом на стр. 501–502].
- Маројевић 2005: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2016: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Crne Gore.

- Маројевић 2017: Петар II Петровић-Његош, *Биљежница*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2018: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћейан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоепија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Друштво за неговање Његошевог дела.
- Маројевић 2020: Петар II Петровић-Његош, *Шћейан Мали*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе.
- Милових 1965: Петар II Петровић Његош, *Лажни цар Шћейан Мали*, приредио за штампу и прилоге написао Јевто М. Милових, Титоград: Графички завод.
- Младеновић 2007: Петар II Петровић Његош, *Лажни цар Шћейан Мали*, приредио Александар Младеновић, Подгорица: ЦАНУ.
- Недић 1964: Петар Петровић Његош, *Лажни цар Шћейан Мали. Писма*, избор Војислав Ђурић, редакција Владан Недић, Нови Сад: Матица српска – Београд: Српска књижевна задруга.
- Недић 1969: Петар Петровић Његош, *Лажни цар Шћейан Мали. Писма*, избор Војислав Ђурић, редакција Владан Недић, Нови Сад: Матица српска – Београд: Српска књижевна задруга.
- Никчевић 2005: Петар II. Петровић Његош, *Лажни цар Шћейан Мали*. Према 1. издању из 1851. приредио и предговор написао Војислав П. Никчевић, Цетиње: Институт за црногорски језик и језикословље.
- Петковић 1926: Сава Петковић, *О нештачном чишању црквенословенског језика у нашој цркви*, Сремски Карловци.
- Петковић 1935: *Речник црквенословенског језика*. Израдио С. Петковић, Сремски Карловци.
- Решетар 1890: *Горски вијенац* владике црногорског Петра Петровића Његоша, увод и коментар написао Милан Решетар, у Загребу.
- Решетар 1926: [Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Књига прва. Већа дела]. *Горски вијенац. Луча микрокозма. Шћейан Мали*, у редакцији Милана Решетара, Београд: Државна штампарија.
- Решетар 1927: [Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Књига друга. Мања дела]. *Свободијада. Мање њјесме. Проза*, у редакцији Милана Решетара, Београд: Државна штампарија.
- Решетар 1936: М. Решетар, Ново издање свих Његошевих дјела. [Критика издања: Вушовић 1935], *Јужнословенски филолог* XV, Београд, 215–232.
- Силић 2011: Josip Silić, Dvije rekonstrukcije jezika Gorskoga vijenca Petra Petrovića Njegoša, u: *Njegoš i Hrvati*, ur. Radoslav Rotković, Jelena Đurović, Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Centralna

- narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Matica crnogorska, Skaner studio d. o. o., [255–266].
- Стевановић 1952: Петар Петровић Његош, *Шћейан Мали*, текст приредили за штампу Михаило Стевановић и Радован Лалић, биљешке и објашњења написао Михаило Стевановић, Београд: Просвета.
- Стевановић <sup>2</sup>1967: Петар Петровић Његош, *Шћейан Мали*, текст приредио, белешке и објашњења написао Михаило Стевановић, *Проза и њереводи*, текст приредио, белешке и објашњења написао Радован Лалић, Београд.
- Стевановић и др. 1983 I: *Речник језика Пејтра II Пејтровића Његоша*, I [на корицама: *Речник Његошева језика*], израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић, уредник Михаило Стевановић, Београд: Српска књижевна задруга и др.
- Стојковић 1851: *Лажни цар Шћейан Мали*: Историческо Збитије Осамнајестога вијека. Пјесмотворје Његове Свијетлости Петра Петровића Његоша, Владике и Господара Црнегоре. [На 9. страни:] *Шћейан Мали*: Повјестно збитије, у пет дјејствијах. [На насловној страни:] Издао 1851. године Андрија Стојковић у Трсту. [На корици:] У Југославији. [На полеђини насловне стране испод мота:] Печатња браће Жупана у Загребу 1851.

*Радмило Н. Мароевич*

## РЕКОНСТРУКЦИЈА СОГЛАСНЫХ В НАУЧНОМ ИЗДАНИИ ПОЭМЫ «ЩЕПАН МАЛЫЙ» ПЕТРА II ПЕТРОВИЧА-НЕГОША

### Резюме

В настоящей статье критически обосновывается подготовленное автором научное издание поэмы «Щепан Малый» сербского поэта эпохи романтизма Петра II Петровича-Негоша в аспекте фонетическом и фонологическом. Рассматриваются спорные вопросы реконструкции согласных, в том числе: написание конечного согласного в корне [срб], группы согласных <стн>, <ждн>, <тств>, <вств>, а также <нск>, утрата согласного в отдельных фонетических позициях, мягкие согласные <њ>, <љ>, согласный <ј>, двоянные согласные.

Заключительные этюды посвящены двум важнейшим вопросам подготовки научных изданий произведений Негоша: первый – способам обозначения слогового <р> в позиции перед гласным, второй – реконструкции предлога «с» в контекстах, в которых наблюдается пропуск предлога в результате упрощенного фонетического написания предложно-падежного



сочетания в первом и во всех последующих изданиях (за исключением изданий, подготовленных автором настоящей статьи).

В работе применяется интертекстуальный сопоставительный подход: примеры, засвидетельствованные в поэме «Щепан Малый», сравниваются с контекстами поэм «Горный венец» и «Луч микрокосма», а также с контекстами других произведений Негоша.

*Ключевые слова:* Петр II Петрович-Негош, поэма «Щепан Малый», поэма «Горный венец», поэма «Луч микрокосма», слоговое  $\langle \text{p} \rangle$ , реконструкция предлога «с».



УДК 811.163.41'374  
811.111'374

Оригинални научни рад  
Примљено 20. септембра. г.  
Прихваћено 31. децембра 2020. г.

ДАНКО М. ШИПКА\*

(Државни универзитет Аризоне,  
Одсјек за њемачки, румунски и словенске језике;  
Универзитет Колумбија,  
Одсјек за словенске језике)\*\*

## ОТКРИВАЊЕ НЕКОНСИСТЕНТНОСТИ У ОБРАДИ ВИШЕСТРУКЕ ЕКВИВАЛЕНЦИЈЕ: УВОДНА РАЗМИШЉАЊА

У раду се износе уводна размишљања о састојцима система за откривање неконсистентности у обради вишеструке еквиваленције у двојезичним рјечницима. Након што су релевантни појмови објашњени, у раду се идентификују и опримјерују типови неконсистентности у обради вишеструке еквиваленције. У сљедећем дијелу рада дају се начела на основу којих би такав систем за откривање неконсистентности био сачињен, а затим се описују обрасци претраживања рјечничког текста у циљу идентификације неконсистентности, што је заправо срж таквог једног замишљеног система. У завршном дијелу рада изводе се општији закључци на основу свега представљеног и дају назнаке могућег рада на овом замишљеном систему. Овај рад садржи уводна размишљања и замишљен је као први корак у развоју оваквог система подршке лексикографима који раде на двојезичним рјечницима. Нека од рјешења могу се у модификованом облику примијенити и на једнојезичне рјечнике.

*Кључне ријечи:* вишеструка еквиваленција, лексички анисоморфизам, лексикографска обрада, провјера конзистенције, двојезична лексикографија.

### Појмовна мапа

У овом раду разматрају се ситуације неконсистентности лексикографске обраде који произлазе из вишеструке еквиваленције, ситуације

---

\* danko.sipka@asu.edu

\*\* Дио грађе за овај рад прикупљен је током истраживачког боравка у Минхену 2011. године, који је финансирала фондација „Александар фон Хумболт“.

гдје једној ријечи у изворишном језику у рјечничком чланку одговарају двије или више ријечи одредишног језика. Вишеструка еквиваленција врста је лексичког анисоморфизма, појаве да између два језика која се на било који начин упарују не постоји лексичка еквиваленција један на један а без остатка (а такве пуне еквиваленције у већини случајева заправо и нема). Лексички анисоморфизам релевантан је у различитим облицима дјеловања. Унутар ове појаве, на значај вишеструке еквиваленције вишеструко се упућивали у металексикографији (нпр. Згуста 1971; Ал Касими 1977; Јонг–Пенг 2007, да поменемо само најзначајније приручнике). Слично је и у филозофији природног језика (нпр. Фреге 1982; Патнам 1975), лингвистичкој антропологији (нпр. Годард 2012), транслатологији (нпр. Пим 2009), те настави страног језика (нпр. Крамш 1993).

Најједноставнији начин да се класификују случајеви лексичког анисоморфизма, како смо показали у Шипка 2015, јесте да се преброји број еквивалената, и ту су могуће три ситуације. Прва је нулта еквиваленција, гдје ријеч у изворишном језику нема еквивалента у одредишном. На примјер наше ријечи *слава* или *кољиво* неће имати еквиваленте у многим језицима. Друга је ситуација дјеломичне еквиваленције, гдје постоји еквивалент у одредишном језику, али се он у неком битном аспект у функционисања разликује од оног у изворишном. На примјер, наше *значка* има еквивалент у енглеском *lapel pin*, али је фреквенција и препознатљивост овог еквивалента знатно мања него код нас, па нема метафорских проширења као у оном Радовићевом: „Све је пошло наопачке за врапце и мачке кад је јесен окачила своје жуте значке.“ Коначно, ситуација којом се овдје бавимо је вишеструка еквиваленција, гдје једној ријечи изворишног језика одговарају двије или више ријечи одредишног. Рецимо, наша ријеч *рачун* има веома много енглеских еквивалената: *calculus* (то је интегрални и диференцијални рачун), *account* (банковни рачун), *bill* (рачун за комуналије), *check* (за цех у ресторану), *receipt* (у продавници) итд.

Лексикографска обрада поменутих типова анисоморфизма знатно се разликује. Код нулте еквиваленције мора се објаснити о чему се ради. Ту, умјесто у двојезичним рјечницима уобичајених еквивалената, мора да се пружи дефиниција типа оних у једнојезичним рјечницима, само, наравно, на одредишном језику. Код дјеломичне еквиваленције треба упутити на оне особине по којима се еквиваленти у неком кључном погледу разликују. Коначно, обрада вишеструке еквиваленције треба да се заснива на раздвајању еквивалената.

Наравно, то како ће се и да ли ће се у рјечнику обрађивати лексички анисоморфизам зависи од потреба корисника и типа рјечника. Тако, ако у поменутом примјеру *рачун* имамо српско-енглески рјечник чији је једини задатак да помаже говорницима енглеског језика у интерпретативним

вјештинама (рецимо, разумијевању писаног текста на српском), онда је довољно представити еквиваленте без додатних напомена. Ако пак речени српско-енглески рјечник помаже говорницима српског у комуникативним вјештинама (рецимо, говорењу на енглеском), онда се том говорнику мора рећи кад да користи који еквивалент.

Под неконсистентношћу у обради вишеструке еквиваленције (а то је тема овог рада) подразумевамо неадекватно раздвајање еквивалената у одредишном језику. Разлози због којих је обрада неконсистентна различити су, а претраживање неконсистенције различито је код сваког појединог типа неконсистентности. Тако ћемо у другом дијелу рада представити типове неконсистентности, у трећем критеријуме које систем за претраживање неконсистентности треба да задовољи, а у четвртном предложити обрасце претраживања, односно показати кад су уопште могући и са којим степеном ефикасности. Овај рад садржи уводна размишљања и замишљен је као први корак у могућем развоју система за откривање недоследности у обради вишеструке еквиваленције у двојезичним рјечницима. Нека од рјешења дају се у модификованом облику примijenити на неконсистентности у разграничавању значења (дакле, код вишеструких дефиниција) у једнојезичним рјечницима.

### Типови неконсистентности

У овом дијелу представимо и опримјерити типове неконсистентности у обради вишеструке еквиваленције. Примјери које користимо су хипотетички. Свјесно је одабрана стратегија да се не користе примјери из конкретних рјечника. Ради се о томе да се у сваком рјечнику може наћи одређена доза неконсистентности, па би било некоректно давати примјере из постојећих рјечника (штетећи тако њиховом угледу) за оно што се фактички може наћи у било којем од њих.

Сама грађа прикупљена је у оквиру пројекта писања монографије о лексичком анисоморфизму (Шипка 2015), а речена грађа потиче из анализе различитих двојезичних рјечника језика из различитих географских области, а који представљају веома различите језичке породице.

Издвојени су сљедећи типови могуће неконсистентности у обради вишеструке еквиваленције:

1. Неодговарајућа стратегија
2. Нејасност
3. Недостатак објашњења или спецификације
4. Редунданција
5. Подспецификацијско преклапање

6. Надспецификацијске празнине
7. Погрешна квалификација
8. Недостатно опримјерење
9. Употреба неодговарајућег језика
10. Недосљедно раздвајање
11. Ненавођење еквивалената
12. Неодговарајућа интерпретација.

Размотримо сада сваки од наведених дванаест типова неконсистентности понаособ. **Неодговарајућа сјрайегија** јавља се у случајевима кад лексикограф примјењује стратегију која је примјеренија другом типу рјечника а не онеме на коме ради. На примјер, у српско-њемачком рјечнику дефиниција типа *зид*, а м *Wand, Mauer* сасвим је прихватљива у случају рецепцијског рјечника за њемачке кориснике, али не и у продукцијском рјечнику за српске кориснике, јер ови други овако неће знати кад да користе један, а кад други еквивалент. **Нејасносћ** видимо у хипотетичком примјеру из српско-енглеског рјечника *косац*, *сца* м 1. *agricultural worker*, 2. *a kind of bird*, 3. *a sort of insect*. Сва три значења су дефинисана прешироко, еквивалент јесте унутар дефиниције, али језички корисник са енглеског подручја неће знати о којој врсти пољодјелца, птице и инсекта се ради. **Недостатак објашњења или сјецификације** јавља се у случајевима кад се у одредишном језику користи вишезначна ријеч, нпр. у српско-енглеском рјечнику, то би било у примјеру: *извор*, а м *spring, source*. Први енглески еквивалент уз значење извора има и значења 'опруга', 'прољеће' и друга, па је неопходно да назначи о којем се значењу еквивалента ради. **Редунданција** се јавља када се умјесто кратких напомена чисто да би се еквиваленти разграничили користе енциклопедијске дефиниције. На примјер, уместо да се у српско-енглеском рјечнику каже *рука*, е ж *hand* (*шака*), *arm* (*ццо уд*) редунданција би била у случају да се напише *рука*, е ж *hand* (*горњи екстремитет који служи за дохватање предмета и управљање њима*), *arm* (*горњи уд шела, који обухвата делове између раменских и лакајних зглобова и изван до прсију*), што беспотребно оптерећује корисника. **Подсјецификацијско преклапање** јавља се тамо гдје је један еквивалент постављен прешироко тако да покрива други. На примјер, у јужним аустралијским водама живи биће унеколико слично морском коњицу које се на енглеском зове *sea dragon* (дословно: *морски змај*). У њемачком се само за мању врсту тог бића користи назив *Seedrache* (дословно: морски змај, алтернативно, та подврста се може звати и *kleine Fetzefish*, дословно: мала риба-изре-зак), док се већа подврста зове *große Fetzefish* (дословно: велика риба-

-изрезак). Уколико би за ово друго у енглеско-њемачком рјечнику било наведено само *Fetzenfish* (дословно: риба-изрезак), онда би овај еквивалент покрио и онај други јер би био подспецифициран, па би тако дошло до преклапања. **Надспецификацијске празнине** супротне су од подспецификацијских преклапања у смислу да је један од еквивалената преузак, па цијело поље ријечи изворишног језика није покривено еквивалентима из одредишног. Рецимо, цвијет *звончић* на енглеском је *bluebell*. Поље те ријечи покривају двије горњолужичке ријечи: *česnička* и *kitelnička*. Уколико би умјесто овог првог ваљаног еквивалента у енглеско-горњолужичком стајала подврста, рецимо *zwónčkata česnička*, онда би тај еквивалент био надспецифициран, па би настала празнина. **Погрешна квалификација** може се видјети у овом хипотетичком чланку српско-њемачког рјечника: *маџура, е ж Abitur, Abi* (у Њемачкој), *Matura* (у Швајцарској), *Maturität* (у Аусџрији). Прво, замијењене су Швајцарска и Аустрија, а од двије ријечи у употреби у Њемачкој прва је неутрална, а друга неформална, па се погрешна квалификација састоји у ненавођењу квалификатора неформалности. **Недослајно ојријерење** јавља се код функционалних ријечи. Уколико рецимо у рјечнику гдје је српски циљни језик за еквивалент приједлога *до* дамо само примјер просторне употребе, нпр. *сједи до колеџнице*, онда корисник може помислити да временска употреба (нпр. *ради до њејка*) не постоји. **Ујојреба неодговарајућег језика** види се у случајевима гдје се напомене за разграничење еквивалената одредишног језика дају у том језику а не у изворишном. На примјер, ако бисмо у српско-енглеском рјечнику ставили *мејар, џра м meter (1.09 yard), tape measure (flexible ruler)*, умјесто одговарајућег: *meter* (мјерна јединица), *tape measure* (алаџ) да би се српски корисник информисао кад користити који еквивалент. **Недослиједно раздвајање** јавља се кад у неким случајевима вршимо разграничавање еквивалената, а у неким не. На примјер, у одредници *рачун, а м bill* (за комуналије), *receipt* (за нешџо шџо се куџи), *check* (у ресџорану), *account, calculus, interest* – прва три су разграничена, а остали нису. **Ненавођење еквивалената** имали бисмо у случају да у примјеру *рачун* испустимо неки од еквивалената. Коначно, **неодговарајућа инџерџретација** била би у случају да успостављамо помоћу еквивалената семантичко проширење које у изворишном језику не постоји. На примјер, у курманџијској курдској ријечи *dirûnker* изгледа као да постоји веза између значења жетелац и кројач, али те везе заправо нема, па ако бисмо у курдско-српском рјечнику ставили: *жесџелац, (меџафорски) кројач*, то би био случај неодговарајуће интерпретације.

## Критеријуми претраживања

Сад кад су одређени типови неконсистентности, прећи ћемо на критеријуме које систем за њено претраживање у тексту рјечника треба да задовољи. Претраживање треба да се руководи сљедећим општим начелима. Прво, било каква рјешења морају бити изводива. Може се замислити некакав идеалан систем претраживања, али ако се он не може провести у конкретном контексту лексикографског рада, онда је такво рјешење бескорисно. Друго, ресурси потребни за претраживање нужно су комплексни. Ово произлази из чињенице да су и типови неконсистентности представљени у претходном дијелу изразито разнородни, па онда и претраживање полази од различитих ресурса потребних за њихову идентификацију. Треће, битна је обухватност. Циљ система претраживања је да се нађу или сви случајеви неконсистентности или, кад то није могуће, што већи њихов број. Коначно, битна је искључивост, да систем претраживања налази само случајеве неконсистентности, а не и оно што ту не спада (дакле, ваљану обраду). У идеалном случају, а видјећемо да су реалне могућности далеко од тога, систем треба да пронађе све случајеве неконсистентности у раздвајању вишеструких еквивалената и само њих.

Кад је у питању сам резултат претраживања, пожељна су три могућа исхода. Први је идентификовање нечега као недоследности, други етикетирање као могућег случаја недоследности за подробнију провјеру, а трећи пропуштање, дакле, неуврштавање одређене одреднице или њеног дијела у категорију недоследност.

У идеалном случају систем претраживања био би у јавном домену да би омогућио кориштење лексикографима са ограниченим средствима за извођење пројеката. Добро би било омогућити локалну употребу да би систем могли користити лексикографи са нестабилним доступом интернету. На крају, у идеалном случају систем би био прилагодив конкретном пројекту. Различити пројекти укључују различите језике, чији ресурси варирају од веома богатих до крајње сиромашних. Такође, платформе на којима лексикографи раде, па онда и степен рашчлањености и форматираности рјечничке структуре изразито варира од пројекта до пројекта.

## Обрасци претраживања

Прећи ћемо сада на конкретне обрасце претраживања које би систем заснован на принципима назначеним у наредном дијелу могао укључити. Обрасци ће бити представљени за сваки од типова неконсистентности.



Неодговарајућа стратегија податна је на једноставан образац претраживања, гдје се, рецимо, уколико се ради о продукцијском рјечнику, може да се тражи ниска знакова без заграда. На примјер уколико су дефиниције обројчене а сваки еквивалент одвојен тачком зарезом, образац претраживања тражио би број иза којег слиједи ниска знакова гдје нема заграда, што би исказано регуларним изразима (о којима више в. у Ват 2005) изгледало овако: `\d{^(<)+?[\r\n]}`. Успјешност оваквог обрасца претраживања зависи од тога колико је рјечнички текст добро структуриран и колико је то дослиједно рађено. Уколико се, рецимо, шиљате заграде користе за напомене којима се разграничавају еквиваленти, онда ће образац претраживања бити веома ефикасан, уколико се користе обле заграде, ниво прецизности ће опати јер се оне могу користити и за напомене друге врсте.

Нејасност би се откривала тражењем дословних низака, типа „врста“, „тип“, итд. (рецимо, гдје се каже врста птице, тип плеса). Резултат овог механизма претраживања свакако би требало да буде етикетирање случајева за даљу провјеру. Ствар је у томе да се ове ниске могу легитимно појавити као додатна објашњења и слично. Тако онда образац има висок ниво надоткривања (дакле, етикетирања и онога што није случај нејасности), али и подоткривања (јер нејасност може да буде присутна и без присуства ових дословних низака).

Недостатак објашњења или спецификације може се открити обрасцем који се заснива на подацима из једнојезичне лексикографије. О овоме смо већ писали у Шипка 2007. Рецимо, ако се ради о српско-енглеском рјечнику, случајеви гдје недостаје објашњење или спецификација могу се наћи помоћу општедоступних података из Ворднета (2010). Тако, ако имамо одредницу као *кран*, а *m crane*, њој недостаје спецификација да се у енглеском ради о значењу грађевинске машине, а не птице ждрала. Образац једноставно налази овакве ситуације гдје је ријеч која је у Ворднету дата као вишезначна и лексикографу представља обраду у Ворднету са назнаком да изабере о којем се значењу ради: *|crane|large long-necked wading bird of marshes and plains in many parts of the world|lifts and moves heavy objects; lifting tackle is suspended from a pivoted boom that rotates around a vertical axis.*

Редунданција се може открити помоћу чисто формалних критеријума, рецимо, тражења низака од пет и више ријечи унутар обројчене дефиниције: `\d(b.+?b){5,}` те низака одвојених са три и више зареза или тачака зареза `\d(b.+?b[,;]){3,}`.

Подспецификајско преклапање и надспецификајске празнине не дају се открити једноставним механизмима. За њихово откривање

биле би потребне изузетно прецизне семантичке мапе, па овај сегмент механизма откривања недоследности заправо није изводио.

Погрешна квалификација открива се обрасцима који се ослањају на податке из једнојезичних рјечника. Поређењем ауторитативног једнојезичног и двојезичног рјечника у питању биле би издвојене за провјеру ситуације гдје је: квалификатор присутан у једнојезичном рјечнику а није у двојезичном, квалификатор није присутан у једнојезичном рјечнику а јесте у двојезичном, те они гдје је етикета у два рјечника која се пореде различита.

Недостатно опримјерење слабо је податно на претраживање. Могу се претраживати примјери за провјеру. Рецимо, ако се примјери дају у облим или шиљатим заградама, могу се тражити кратке ниске иза којих су те заграде (у основи проблеми са погрешним опримјерењем десиће се кад нема додатних објашњења након еквивалента већ само примјер). Такав регуларни израз може бити  $d(b.+?b)\{1,2\} [(<).+$ . Наравно, ово претраживање одликује се високим степеном надоткривања јер ће само неки од издвојених случајева садржати недостатно опримјерење.

Употреба неодговарајућег језика открива се на основу листа за провјеру правописа даног језика. У случајевима језика гдје такве листе нису доступне, могу се израђивати ад хок стемери (о чему више в. у Кешел—Шипка 2008). Образац претраживања проналазио би све случајеве гдје на страни одредишног језика у заградама (или оном графичком облику који се користи за напомене разграничавања еквивалената) имамо облике који нису на листи облика ријечи изворишног језика.

Недоследно раздвајање заснива се на претраживању кратких ниски ријечи одвојених зарезима или тачкама зарезима, рецимо помоћу оваквог регуларног изрази  $d(b.+?b)\{1,2\} [;.]$ . Циљ је екстракција за провјеру, узевши у обзир да ће у монгим издвојеним случајевима неће бити недоследног раздвајања.

Ненавођење еквивалената је слабо податно на претраживање, али ипак се може замислити процедура гдје се поређење број значења у једнојезичном рјечнику истог обима не поклапа са бројем еквивалената. Наравно, у великом броју случајева тај број и не треба да се поклапа, еквивалент није исто што и дефиниција значења у једнојезичном рјечнику, па ова процедура садржи висок ниво натпроналажења и потпроналажења и питање је да ли је уопште продуктивна.

Идентификација неодговарајуће интерпретације није изводио јер би морала да се ослања не само на прецизном семантичком мапирању него и на мапирању развоја значења.

## Закључак

На основу свега представљеног може се закључити сљедеће. Прво, тип неконсистентности у великој мјери одређује изводивост, а онда и ефикасност образаца претраживања. Друго, изводивост и ефикасност образаца претраживања варира од оних који су неизводиви до оних који имају релативно висок ниво ефикасности. Треће, ниво формализованости рјечничког текста у великој мјери одређује ефикасност образаца претраживања. Рјечник гдје су сви елементи микроструктуре јасно разграничени, рецимо, у неком систем тагирања типа LMF (више у Франкопуло 2013) или TEI (више у Будин и др. 2012), и кодирани у XML-у (<http://www.w3.org/XML/>) свакако омогућује неупоредиво веће могућности претраживања од чистог текста, поготово ако у њему форматирање није досљедно. Међутим, како год да рјечнички текст изгледа са формалне стране, представљеним механизмима претраживања може се открити дио недосљедности, па тиме и побољшати квалитет рјечника.

Даљи рад на овој проблематици у идеалном случају водио би изградњи система за откривање недосљедности у обради вишеструке еквиваленције који би укључио све побројане обрасце претраживања и био флексибилан према степену рашчлањености и формативности рјечничког текста, као и према ресурсима који су доступни за дана два језика у двојезичном рјечнику. Наравно, у идеалном случају такав систем био би општедоступан. Дио рјешења био би релевантан и за једнојезичне рјечнике јер се неке неконсистентности, у нешто измијењеној форми, појављују и као проблем недосљедног разграничавања дефиниција значења ријечи у једнојезичном рјечнику.

## ЛИТЕРАТУРА

- Ал Касими 1977: Ali M. Al-Kasimi, *Linguistics and Bilingual Dictionaries*, Leiden: E. J. Brill.
- Будин и др. 2012: Gerhard Budin et al., Creating Lexical Resources in TEI P5 A Schema for Multi-purpose Digital Dictionaries, *Journal of the Text Encoding Initiative* 3, <http://jtei.revues.org/522>.
- Бар 2005: Andrew Watt, *Beginning Regular Expressions*, Birmingham: Wrox.
- Ворднет 2010: *WordNet. A Lexical Database for English*, Princeton: Princeton University, <http://wordnet.princeton.edu>.
- Годард 2012: Cliff Goddard, Semantic primes, semantic molecules, semantic templates: Key concepts in the NSM approach to lexical typology, *Linguistics* 50/3, 711–743.
- Згуста 1971: Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography*, The Hague: Mouton.

- Јонг–Пенг 2007: Heming Yong, Jing Peng, *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*, Amsterdam: John Benjamins.
- Кешел–Шика 2008: Владо Кешел, Данко Шипка, Приступ изградњи стера и лематизатора за језике с богатом флексијом и оскудним ресурсима заснован на обухватању суфикса, *ИНФОџека* 9, 21–31.
- Крамш 1993: Kramsch, Claire *Context and culture in language teaching*, Oxford: Oxford University Press.
- Патнам 1975: Hilary Putnam, *Mind, Language and Reality. Philosophical Papers*, vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Пим 2009: Anthony Pym, Natural and Directional Equivalence in Theories of Translation, in: *Metalanguage of Translation*, eds. Yves and Luc van Doorslaer, Amsterdam: John Benjamins, 81–104.
- Франкопуло 2013: Gil Francopoulo (ed.), *LMF. Lexical Markup Framework*, London: ISTE.
- Фреге 1892: Gottlob Frege, Über Sinn und Bedeutung, *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 100, 25–50.
- Шипка 2007: Danko Šipka, Ambiguous definitions: A case study, *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 42, 269–278.
- Шипка 2015: Danko Šipka, *Lexical Conflict: Theory and Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.

*Danko M. Šipka*

## DETECTION OF INCONSISTENCIES IN THE TREATMENT OF MULTIPLE EQUIVALENCE: A PROLEGOMENON

### S u m m a r y

The present paper is meant to be the first step in developing the mechanisms for automatic detection of inconsistencies in lexicographic treatment of multiple equivalence, the most prominent form of lexical anisomorphism. In addition to the obvious interest this phenomenon has been commanding in lexicography (e.g., Zgusta 1971, Al-Kasimi 1977, Yong–Peng 2007), important direct and indirect contributions to the study of multiple equivalence can be found in various other intellectual traditions from ordinary language philosophy (most notably in Frege 1982 and Putnam 1975), to linguistic anthropology (Goddard 2012), translatology (Pym 2009), and second language teaching (Kramsch 1993). Šipka (2015) has identified the following common errors in the treatment of multiple equivalence in bilingual dictionaries: a. strategy mismatch, b. vagueness, c. lack of explanation or specification, d. redundancy, e. underspecification overlaps, f. overspecification gaps, g. mislabeling, h. inadequate exemplification, i. language mismatch, j. inconsis-

ent segregation, k. equivalent omission and l. overinterpretation. Automatic detection of the aforementioned errors in bilingual dictionaries assumes a feasible and reasonably accurate search pattern of some kind. A search pattern, in turn, needs to be efficient and its construction should not be overly time-consuming. More precisely, when deciding if it makes sense to develop a search pattern one should be guided by the following consideration: design feasibility, design resources complexity, comprehensiveness, and exclusiveness. The first parameter of a possible search pattern is a simple check if the error in question lends itself to automatic detection. If the answer to the first question above is positive, i.e., if the development of a search pattern is possible given the type of error, the next question should be what kinds of resources one would need to muster to design that particular search pattern. It may be so that gathering the resources for a search pattern is overly time consuming and that it makes more sense to search for the errors manually, by visually scanning the dictionary database. The next step in building the search pattern is the question about the proportion of the errors in question that will be detected by that particular search pattern. Ideally, the search pattern should detect all instances of treatment errors, but it may make sense to deploy the patterns that find most of them, especially if the design of the pattern is not overly time consuming. In this situation of underdetection, the cases that are not found by the search pattern may be addressed manually, left to be corrected in other editions of the same dictionary, etc. Finally, we want the search pattern to exclude the cases, which are not errors that we are looking for. Ideally, the output of the search patterns should not contain any non-errors (but, realistically, some level of overdetection can be tolerated). Possible search patterns for each of the aforementioned types of multiple equivalence are discussed in the central section of the present paper.

*Keywords:* multiple equivalence, lexical anisomorphism, lexicographic treatment, detection of inconsistencies, Bilingual Lexicography.



Оригинални научни рад  
Примљено 25. новембра 2020. г.  
Прихваћено 31. децембра 2020. г.

ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ\*  
(Универзитет „Софија Антиполис“, Ница)

## ИДЕОФОНСКИ ПРЕДИКАТИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

У овом раду се разматрају идеофонски предикати, који до сада нису били истраживани у српском језику под овим термином. Постоје неколико студија које се баве овим формама и које их сврставају у узвике, али детаљнијих истраживања која показују функционисање идеофонских предиката у српском језику готово да нема. Покушаћемо да пружимо више информација у вези са идеофонима: најпре ћемо показати шта су идеофонски предикати, а потом и њихове основне карактеристике.

*Кључне речи:* идеофон, предикат, глагол, синтаксичке конструкције, експресивност.

### 1. Увод – идеофонски предикати

Идеофонски предикати<sup>1</sup> представљају посебну врсту лексема у српском језику које се врло често користе у наравици: *бам*, *бум*, *дум*, *ћљус*, *ћрас*, *ћпрас* и сл. Граматика српског језика сврстава ове лексеме у категорију узвика.<sup>2</sup> Разлог за то је можда чињеница да се идеофонски предикати, као и узвици, употребљавају у екскламативним (узвич-

---

\* tanja.milosavljevic@gmail.com

<sup>1</sup> Овај рад је настао као резултат истраживања идеофона у српском језику. За више информација о идеофонима в. Милосављевић 2019.

<sup>2</sup> Традиционално, ове форме се називају узвицима којима се подражавају звуци из природе и сврставају се у десету, последњу врсту речи (Станојчић–Поповић 1992: 121; Стевановић 1989: 385). Узвицима (или интерјекцијама), у складу са традиционалним поимањем, називају их и други истраживачи који су се бавили овом темом (Даковић 2006а; 2006б; 2007; Јокановић–Михајлов 1997; 1998; Поповић 2014, Стијовић – Лазић–Коњик – Спасојевић 2019 и др.).

ним) реченицама, у којима се манифестује њихова основна функција – експресивност. Међутим, ове две врсте речи немају исту природу и не понашају се на исти начин у реченици. Узвици износе експресивни став говорника о радњи и могу имати вредност читаве реченице, за разлику од идеофонских предиката, који не могу да функционишу самостално већ су зависни од других синтаксичких елемената, што ћемо показати у даљем раду.

Пре него што представимо идеофонске предикате у српском језику, треба истаћи да су идеофони<sup>3</sup> присутни у многим језицима Европе, Азије и Африке, а нарочито су истраживане у руском језику, где је знатан број лингвиста радио на њима, и то од давнина (А. Пешковски, С. Карчевски, А. Шахматов, В. Виноградов, П. Гард, И. Коршаин, Т. Никитина). У руском језику, постоје различити термини којима се именују ове форме. Исмаил Срезњевски у њима види *глаголске њарѣиѣ*, док их познати теоретичар Александар Потебња сматра *окрњеним глаголским формама*. За Шахматова су то *глаголски узвици*, а Виктор Виноградов их описује као *глаголскоузвичне форме*. У новијим истраживањима (насталим после 2000), Татјана Никитина их назива вербоидима (*verboids*), док за Ирину Коршаин ове форме представљају *нарѣивне ѡредикаѣиѣ* (према Коршаин 2009).

Ми смо се одлучили за термин *идеофонски ѡредикаѣиѣ*, што ћемо појаснити у наставку.

## 2. Предмет истраживања – идеофонски предикати

Под идеофонским предикатима подразумевамо идеофоне употребљене у посебној синтаксичкој структури у којој се они понашају као предикати.<sup>4</sup> Реч је о употреби која је илустрована следећим примером:

1) *Одједанѣуѣи, осеѣио сам алаѣку на зубу: Ууу! И зуб **крѣк!***

(<https://goo.gl/Y53Nuj>, приступ 22. 2. 2019).

<sup>3</sup> Идеофони су експресивне форме које фонолошки подсећају на онотопеје али нису онотопеје. Природа идеофона није да репродукује звук већ да својом формом и семантиком укаже на једну идеју или на једну радњу. Отуда и назив идеофон (идеја + фонолошка структура). У вези са тим, напомнимо да се у афричкој лингвистици ове форме називају фоносемантичким формама «*phonosémanthiques*» (Мадука 1988: 93). За више информација о идеофонима у српском језику в. Милосављевић 2019.

<sup>4</sup> Ове форме у предикативној употреби Поповић назива *ѣсеудоономаѣиѣоѣјама* (Поповић 2014: 118). Поред Поповића, напомнимо да Стијовић, Лазић-Коњик и Спасојевић 2019, као и многи други лингвисти (Јокановић-Михајлов 1997; 1998; Пипер-Клајн 2014), истичу да онотопејски узвици могу вршити функцију предиката у реченици, али и друге функције, као на пример субјекта, објекта и др. Посебно в. Лазић-Коњик 2019.



Овај пример је врло интересантан јер садржи у исто време две форме: узвик ууу и идеофонски предикат *крак*. Прва форма ууу представља крик, тј. рефлекс проузрокован болом, док се друга форма *крак* односи на звук једног предмета који се ломи, тј. зуб. У другом случају ради се о идеофону који је употребљен у предикатској функцији, на шта указује и присуство субјекта, који је експлицитно исказан речју *зуб*: *Зуб крак* је еквивалент реченици *Зуб кракне*. Из приложеног видимо да је идентично значење исказано једним другим обликом који није глагол већ идеофон *крак* и који се употребљава у екскламативном контексту да би означио једну моменталну радњу – зуб који се ломи.<sup>5</sup> Пример (1) са идеофонским предикатом носи већу експресивност у односу на пример (1а), у којој би предикат био канонски исказан глаголом *кракнути*:

1) *Одједанџуи, осеџио сам алаџику на зубу: Ууу! И зуб крак!*

1а) *Одједанџуи, осеџио сам алаџику на зубу: Ууу! И зуб кракне.*

Ове две реченице су, дакле, синоними, квазиидентичне у погледу информативности јер носе исто значење. Међутим, форма *крак* није исте природе као глагол *кракнути* и, као што смо напоменули, *крак* носи експресивнију ноту него глагол употребљен сам у примеру (1а).<sup>6</sup>

У примеру (1) предикат *крак* се налази у непрелазној моновалентној конструкцији *СП* која садржи субјекат и идеофонски предикат. Међутим, чешће се идеофонски предикати у српском језику налазе у бивалентној синтаксичкој конструкцији, где се разликују два типа. Први тип конструкције је *СПА*, која, поред субјекта и идеофонског предиката, има још један синтаксички аргумент, који углавном означава место где се реализовала радња:

2) *Милена је окреџала очима и бам на њод!*

(<https://goo.gl/Y53NuJ>, приступљено 22. 2. 2019).

Ова синтаксичка конструкција је непрелазна и има значење *џа-сџи*.

Други тип конструкције је комплекснији јер, поред субјекта, конструкција садржи прави објекат и још један синтаксички елемент, као што то илуструје следећи пример:

<sup>5</sup> Говорећи о ономотопејским узвицима, Поповић истиче да се њима не имитира увек звук, већ да може да се указује на брзину или изненадност неке радње (Поповић 2014: 118).

<sup>6</sup> Н. Кабута, који је радио на питању идеофона у афричком језику чилуби, сматра да је управо експресивност најбитнији фактор због којег се прибегава употреби идеофона: „Ideophones evoke entire scenes and events. Expressivity is the highest motivation for the use of ideophones“ (Кабута 2001, према Кану 2008: 126).

<sup>7</sup> Моновалентност конструкције *СП* подразумева да предикат има само један синтаксички елемент – субјекат (Голдберг 2011).

3) *Милена бам Марка у око!*

(<https://goo.gl/Y53Nuj>, приступљено 27. 2. 2019).

Једна особа, Милена, наноси ударац другом живом бићу, у овом случају је то *Марко*, који се налази на месту правог објекта и трпи радњу. Аргумент у *око* представља место на којем је реализована радња, исказана идеофонским предикатом *бам*. Додајмо да овај аргумент није обавезни члан конструкције, зато је конструкција бивалентна. Реченица би могла да функционише *Милена бам Марка*, али у том случају немамо много прецизности о радњи и начину на који се она реализовала као што је то случај у примеру (3) – *ударцем у око*. Ради се о прелазној синтаксичкој конструкцији где семантика има другачије значење од претходне конструкције *СПА*; конструкција *СПОА* има значење *ударити*.

Врло ретко се идеофонски предикати могу наћи у тривалентној синтаксичкој конструкцији. Ради се о конструкцији у којој идеофонски предикат има, поред субјекта, два обавезна синтаксичка елемента:

4) *А он мени љус шамар и ѿада сам се ѿробудио!*

(<http://goo.gl/jr7XMk>, приступљено 28. 2. 2019).

Ова конструкција се најчешће користи у контексту када говоримо о шамару. Ради се, наиме, о лексикализованој конструкцији *бам шамар*, која има еквивалентно значење *ударити шамар*. Да би се добило значење 'ошамарити', лексема *шамар* се не може одвојити од идеофона. Синтаксички додатак у акузативу *шамар* не представља објекат на којем се врши радња. У овој конструкцији није могуће додати прави објекат који би трпео радњу, као што је то био случај у примеру (3): *Милена бам Марка у око*, јер конструкција садржи дестинатера означеног именицом у дативу *мени* (4): *А он мени љус шамар*. Захваљујући овим аргументима, конструкција *бам шамар* приближава се значењу *ударити шамар*: *ударити*, *ојали*, *луити*, *одаламити*, *јукнути шамар*: *Она мени бам / удари / ојали / луити / одалами / јукне шамар*.<sup>8</sup>

Из приложеног, можемо да закључимо да су идеофонски предикати лексеме које се карактеришу предикатском употребом као што је то случај са глаголима. У тој предикатској функцији, идеофони се користе да би описали једну моменталну радњу и имају посебну експресивну вредност.

<sup>8</sup> Предикат *бам* добија овде синтаксичке карактеристике глагола *дати* (дати некое нешто): *бам* захтева објекат и још један синтаксички аргумент који означава дестинатера.

## 3. Карактеристике идеофонских предиката у српском језику

а) Прва и главна морфосинтаксичка специфичност идеофонских предиката јесте да се они нужно везују за субјекат. Субјекат је, наиме, основни предуслов да би један идеофон имао предикатску функцију. Идеофонски предикати су везани за једну денотативну ситуацију која садржи конкретно један субјекат, као што је то био случај у примеру (1) *Зуб крак*. Ради се о моновалентној конструкцији СП.

б) Врло често, идеофони се у предикатској функцији реализују у сложенијим конструкцијама, које, поред субјекта, садрже прави објекат и још један синтаксички аргумент. Као што смо могли да видимо у примерима (2) и (3), у зависности од присуства, тј. одсуства правог објекта, идеофонски предикати се могу наћи како у прелазним, тако и у непрелазним синтаксичким конструкцијама. Зато једна од битних карактеристика ове врсте речи јесте њихова могућност да буду прелазни или непрелазни у зависности од контекста:<sup>9</sup>

5) *Милена је окрејшала очима и бам на њод!*

(<https://goo.gl/Y53Nuj>, прступљено 3. 3. 2019).

6) *Како је Един објаснио њокрејшима, исјало је да је Јелена њу ухвајила за косу и бам бам главу у зид!*

(<http://goo.gl/Q21Cjl>, приступљено 3. 3. 2019).

У оба примера је употребљен исти идеофонски предикат *бам*, с тим што се у примеру (5) ради о семантици *њасјши на њод* – конструкција је непрелазна, док у примеру (6) идеофонски предикат *бам* има друго значење – *ударити*. Реч је о прелазној синтаксичкој конструкцији СПОА, која садржи прави објекат.

в) Као врло битну карактеристику идеофонских предиката у српском језику треба истаћи да се ове форме употребљавају искључиво у афирмативном контексту: *Ја бам на њод*, *Милан њпрас њорбу о зид*, *Бомба бум у зраку*, итд. Српски језик, дакле, не дозвољава употребу идеофонских предиката са речцом за негацију *не*:

<sup>9</sup> Т. Никитина посебно истиче ову функцију идеофонских предиката у руском језику: „Verboids corresponding to strictly transitive verbs can be used intransitively on an anticausative reading. Thus, although the verbs *švyrjat* ‘hurl’ and *xlestat* ‘lash’ do not have an anticausative counterpart, the verboids *švyrk* and *xlest*’ are attested in examples like in Russian where they describe particular kinds of motion“ (Никитина 2012: 185). Затим додаје: „The same explanation, however, does not account for the second type of neutralization characteristic of verboids, namely, their transitive use with the causative meaning. Some of the verboids derived from intransitive verbs can be used transitively. This use has no parallel in the case of regular verbs: not only are the verbs corresponding to the verboids strictly intransitive, but Russian also lacks a productive mechanism for deriving causative verbs“ (Никитина 2012: 186).

7) \*Он не **бућ** у воду!

г) Поред немогућности да се идеофонски предикати нађу у негативном облику, они се не могу јавити ни у упитним, ни у императивним реченицама:

8) \*Где он **бућ**?

9) \*Звиз њега!

д) Идеофонски предикати се јављају искључиво у реченицама са активном конструкцијом, јер је управо активно стање условљено присуством субјекта који врши радњу:

10) Лойџа **бам** у зид.

Пасивне конструкције су немогуће са идеофонским предикатима. Пример (10) не може бити трансформисан у пасив јер субјекат не може да трпи радњу у реченицама са идеофонским предикатима:<sup>10</sup>

10а) \*Лойџа је **бам** у зид.

ђ) Идеофонски предикати се обично налазе у наразији и служе да би се одржао континуитет у излагању догађаја. Врло често се налазе иза координацијских (паратаксичких) везника, најчешће *и* и *џа*:

11) Зоки се окрене, крене љрема џом навијачу **и бам** шамар оџвореним дланом!

(<http://goo.gl/13ErWd>, приступљено 6. 3. 2019).

12) Возач оџворио љрозор, а ја узео џендрек **џа звиз** џо глави!

(<http://goo.gl/YdfPM4>, приступљено 6. 3. 2019).

Напоменимо да се идеофонски предикати не могу наћи у наразији иза везника субординације (хипотаксичких везника):

13) \*Видео је човека **који бућ** у воду.

е) Такође није неопходно да се код идеофонских предиката рефлексивност исказује и заменицом *се*. Идеофонски предикат је лабилне природе и може сâм по себи да носи идеју о реципроцитету без других граматичких назнака:

14) Ја се **бућ** у воду! > Ја **бућ** у воду!

ж) Идеофонски предикати у српском језику се могу наћи поред фазних глагола и у том случају су врло често поновљени два или више пута:<sup>11</sup>

15) Видео ме иза угла, узео лойџу и џоче **бам бам бам** у мене!

(<http://goo.gl/v7ixeQ>, приступљено 7. 3. 2019).

<sup>10</sup> Поред овог, пасивне конструкције у српском језику су састављене из два дела: помоћног глагола *јесам* / *биџи*, који се мења по временима, лицима, броју и роду, и пасивног партиципа глагола који означава радњу. Идеофонски предикати се не могу комбиновати са овим лексемама.

<sup>11</sup> Редупликација или поновљена форма идеофона указује да се ради о итеративној радњи.

з) Идеофонски предикати се углавном употребљавају са наглашеним формама личних заменица ако је реч о истицању пацијанса. Уколико је фокус искључиво на идеофонском предикату и на даљем развоју ситуације, онда није немогуће употребити енклитички облик заменице, разуме се, испред идеофонског предиката због позиције енклитике (што важи и за рефлексивну заменицу *се*, уп. под е):

16) *Ја њега бам у око! // Ја га бам у око и њобегнем.*

и) Идеофонски предикати немају морфолошких назнака времена ни аспекта. Не можемо да припишемо ове форме једном одређеном времену или конкретном аспект. Руски лингвиста Пол Гард, који је радио на овим формама у руском језику, потврђује да се оне „могу наћи у презенту у нарацији, али се могу јавити и у једном безвременском контексту“ (Гард 1986: 358).

Рекапитулативна табела специфичности идеофонских предиката у односу на глаголе како бисмо јасно видели заједничке особине, али и разлике ових двеју група лексема се може представити на следећи начин:

| <i>у употреба са:</i>                   | <i>идеофонски предикати</i> | <i>глаголи</i> |
|-----------------------------------------|-----------------------------|----------------|
| <i>субјекат</i>                         | +                           | +              |
| <i>јави објекат</i>                     | +                           | +              |
| <i>аргумент</i>                         | +                           | +              |
| <i>јрелазност</i>                       | +                           | +              |
| <i>негација</i>                         | –                           | +              |
| <i>фазни глаголи</i>                    | +                           | +              |
| <i>јовратна заменица СЕ</i>             | —+                          | +              |
| <i>наглашене форме личних заменица</i>  | +                           | +              |
| <i>енклитичке форме личних заменица</i> | —+                          | +              |
| <i>афирмативне конструкције</i>         | +                           | +              |
| <i>ујинне конструкције</i>              | –                           | +              |
| <i>имјеративне конструкције</i>         | –                           | +              |
| <i>јасивне конструкције</i>             | –                           | +              |

Табела 1. Специфичности идеофонских предиката у односу на глаголе

#### 4. Закључак

Идеофонски предикати су посебна врста лексема које имају морфолошку форму идеофона и дотирани су предикатском функцијом. Постојање ових форми у српском језику је несумњиво, као што је то случај и у многим другим језицима (руски, пољски, бугарски, фински, јапански, румунски, и др.).

Без обзира на то што идеофонски предикати у српском језику немају ознаку за род, број и лице, они могу функционисати као глаголи.

У синтаксичком погледу, идеофонски предикати играју битну улогу у конструкцији реченице. Реализују се у истим конструкцијама као и глаголи синоними, и то са глаголским аргументима – субјектом, правим објектом и евентуално додатним синтаксичким аргументима. За разлику од субјекта, који је обавезни елемент, прави објекат и други синтаксички аргументи могу бити факултативни у зависности од синтаксичке конструкције у којој се идеофонски предикати употребљавају.

Ограничења која не дозвољавају да један идеофонски предикат врши функцију предиката јесу минимална и тичу се углавном њихове немогућности да се нађу у негираним, упитним, императивним и пасивним конструкцијама, поред рефлексивне заменице *се* и др.

За крај, подсетимо да су идеофонски предикати карактеристични само за одређени вид дискурса и они се углавном срећу у експресивној наративи ради експресивности коју доносе исказу, функција коју је Јакобсон назвао поетском функцијом (Јакобсон 1960).

#### ЛИТЕРАТУРА

- Гард 1986: Paul Garde, *La phrase à prédicat interjectif comme catégorie syntaxique du russe, IV Colloque de linguistique russe*, Paris: Institut d'Etudes Slaves, 153–170.
- Голдберг 2011: Adele Goldberg, *Constructions. A construction grammar approach to argument structure*, Chicago: University of Chicago Press.
- Даковић 2006а: Sibila Daković, *Formalne karakteristike srpskih interjekcija u odnosu na poljske i ruske, Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 35/1, Београд, 481–487.
- Даковић 2006б: Sibila Daković, *Onomatopeje i uzvici u srpskohrvatskom i poljskom jeziku – kontrastivna analiza*, thèse de doctorat, Wrocław: Université de Wrocław.
- Даковић 2007: Sibila Daković, *Uzvici u slavenskim jezicima i pitanje terminologije, Filologija: razred za filološke znanosti* 46–47, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 67–76.

- Јакобсон 1960: Roman Jakobson, *Closing Statements: Linguistics and Poetics*, in: Roman Jakobson, *Style in language*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 350–377.
- Јокановић-Михајлов 1997: Јелица Јокановић-Михајлов, Категорија узвика – граматички и лексички аспект, *Научни сасиџанаџ славистиџа у Вукове дане* 26/2, Београд, 171–178.
- Јокановић-Михајлов 1998: Јелица Јокановић-Михајлов, Узвиџи као врста речи, *Научни сасиџанаџ славистиџа у Вукове дане* 27/2, Београд, 247–252.
- Кану 2008: Mohamed Kanu, Ideophones in Temne, *Kansas Working Papers in Linguistics* 30, 120–143.
- Коршаин 2009: Irina Kor Chahine, *Linguistique du texte: les rapports Grammaire <=> Texte en russe moderne*, PhD, Université de Provence – Aix-Marseille I.
- Коршаин 2010: Irina Kor Chahine, Vers le langage de la narration: quelques faits concernant les interjections russes, *Cahiers du LRL* 3, 95–108.
- Мадука 1988: Omen Maduka, Size and shape ideophones in Nembe: A phonosemantic analysis, *Studies in African linguistics* 19/1, 93–113.
- Милосављевић 2019: Тања Милосављевић, Идеофони у српском језику – дефиниџија и функције: илустратиџа на примеру идеофона бам, *Наш језик* L/1, Београд, 1–15.
- Никитина 2012: Nikitina Tatiana, Russian verboids: A case study in expressive vocabulary, *Linguistics* 50/2, 165–189.
- Пипер–Клајн <sup>2</sup>2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматиџка српског језика*, Нови Сад: Матиџа српска.
- Поповић 2014: Ljubomir Popović, The Use of onomatopoeic interjections in Serbo-Croatian and other standard languages of Štokavian origin: a case of functional interconnection of discourse and grammar and discourse and lexicon, in: *Grammaticalization and Lexicalization in the Slavic Languages*, Proceedings from the 36<sup>th</sup> Meeting of the Commission on the Grammatical Structure of the Slavic Languages of the International Committee of Slavists, eds. Motoki Nomachi, Andrii Danylenko, Predrag Piper, München – Berlin – Washington: Otto Sagner, 104–152.
- Станојчић–Поповић <sup>2</sup>1992: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматиџка српског језика*, Београд: Завод за уџбениџе и наставна средства – Нови Сад: Завод за издавање уџбениџа.
- Стевановић <sup>5</sup>1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматиџички сисџтеми и књижевнојезичка норма). I. Увод, Фонетика, Морфологиџа*, Београд: Научна књиџа.
- СТИЈОВИЋ – ЛАЗИЋ-КОЊИК – СПАСОЈЕВИЋ 2019: Рада СТИЈОВИЋ, Ивана ЛАЗИЋ-КОЊИК, Марина СПАСОЈЕВИЋ, Узвиџи у савременом српском језику: класификаџија и лексикографска обрада, *Јужнословенски филолог* LXXV/1, Београд, 37–61.

Таня Ч. Милосавлевич

## ИДЕОФОННЫЕ ПРЕДИКАТЫ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ – ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

### Резюме

В настоящей работе рассматриваются идеофонные предикаты, которые до сих пор не были предметом изучения в сербском языке под этим термином. Существует несколько исследований, посвященных этим формам, в которых они относятся к междометиям, в то время как более подробных изучений, указывающих на функционирование идеофонных предикатов в сербском языке почти не имеется. В рамках данной работы мы попытаемся предоставить больше информации в связи с идеофонами: в первую очередь, мы покажем, что такое идеофонные предикаты, а затем и их основные характеристики.

*Ключевые слова:* идеофон, предикат, глагол, синтаксические конструкции, экспрессивность.



## Прикази

### *Вуков Српски рјечник и 200 година савременог српског језика\**

Последње недеље октобра 2018. године одржан је XIII међународни научни скуп *Српски језик, књижевност, уметност* на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Скуп је имао четири тематске целине: лингвистичку, књижевно-културолошку, теорију музике и примењену/ликовну уметност. Лингвистичка тема скупа била је *Вуков Српски рјечник и 200 година савременог српског језика*. Циљ је био да се на двеста година од појаве Вуковог *Српског рјечника* расветли његов значај и утицај који је имао у развоју савременог српског језика и у другим словенским и несловенским језицима.

Зборник који је посвећен лингвистичкој тематици научног скупа носи 2019. годину. Броји 25 научних радова, у којима су заступљене теме које покривају различите аспекте Вуковог *Српског рјечника*, као и његов утицај на савремени српски језик, с једне стране, те на стране језике из данашње перспективе, с друге стране.

Књига започиње обраћањем уредништва под двама насловима: „Три свеске радова са XIII међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност*“ (5) и „О лингвистичкој свесци XIII међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност*“ (7). Потом следи „Садржај“ (9–10), а након тога нижу се реферати (13–346).

Радови су представљени кроз неколико целина у односу на лингвистичку дисциплину којој припадају. Прву целину чине радови који се баве лексиком у Вуковом *Српском рјечнику*. Веселина Ђуркин анализира деминутивне и аугментативне речи у поменутом речнику и у *Српским народним приповијеткама* у чланку „Деминутивне и аугментативне ријечи у Вуковом *Српском рјечнику* и *Српским народним приповијеткама*“ (49–64). Ауторка издваја продуктивна творбена средства која се користе у формирању деминутива и аугментатива

---

\* Зборник радова са XIII међународног научног скупа, књига I, ур. Милош Ковачевић, Јелена Петковић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2019, 346 стр.

поредећи статус датих лексичких јединица са статусом који имају у речницима савременог српског језика, као и њихову учесталост појављивања и књижевноречничке разлоге употребе у *Српским природним пријовијетима*. Други рад из ове групе, ауторке Горице Томић носи наслов „Лексеме језик, р(и)јеч и књига из перспективе Вуковог Рјечника и данашњег српског језика“ (93–101) и бави се статусом поменутих лексема у периоду од Вука до данас. Анализа је показала да је број значења наведених речи данас очекивано већи и да је дошло до промене редоследа значења, али и да су неки лексички спојеви ових лексема у вуковском језику идентични са данашњим. На лексиколошку област природно се наслањају радови из лексикографије који се тичу структуре Вуковог *Српског рјечника* у односу на речнике у другим језицима, те се у коауторском раду Предрага Мутавчића и Драгане Ткалац „Историјски значај појаве првих речника савременог српског и грчког језика (Вук Караџић и Адамантиос Кораис)“ (141–156) наглашава значај првих једнојезичних речника савременог српског и грчког језика и износе се најважнији концепцијски и идеолошки погледи којима су се аутори руководили приликом састављања речника. Такође, чланак „*Српски рјечник* (1818) и *Nowy słownik kieszonkowy polsko-niemiecko-francuzki* (1805)“ Жељка Степановића бави се утицајем Вуковог *Српског рјечника* на анонимно објављен пољски речник *Nowy słownik kieszonkowy polsko-niemiecko-francuzki*, као и поређењем и анализом лексикографске обраде и структуром обухваћене лексике у наведеним речницима.

Другу целину чине радови посвећени синтакси и стилистици српског језика. Милош Ковачевић у чланку „Укидање амфиболичности координиране копулативне синтагме супституцијом везника *и* везником *а*“ (13–24) на примерима из публицистичког стила савременог српског језика анализира услове у којима супституентност везника *и* везником *а* укида амфиболију или двозначност у копулативним координираним синтагмама на примерима типа Господин и мангуп  $\neq$  Господин а мангуп или Мали а велики људи  $\neq$  Мали и велики људи. Аутор показује да у једном типу координираних копулативних адјективних синтагми и у једном типу координираних копулативних супстантивних синтагми употреба везника *и* доводи до амфиболичности с обзиром на број референата на који синтагма упућује, док замена везника *и* везником *а* укида амфиболију, наглашавајући да дате синтагме увек упућују на један референт. У коауторском раду Бојане Вељовић и Милке Николић „Стилистичке доминанте у делу *Ужице са вранама* Љубомира Симовића: глаголски облици“ (25–37) испитују се синтак-

сичко-семантичке и стилистичке карактеристике глаголских облика у делу Љубомира Симовића *Ужице са вранама*. Сprovedена анализа глаголских јединица у наведеном делу показала је да се за исказивање прошлих радњи употребљава пет глаголских облика: наративни презент, футур, перфекат, приповедачки потенцијал и аорист, те да писац, коришћењем различитих глаголских облика, успева прецизно да дефинише њихов хронолошки распоред и постави их у однос међусобне повезаности. Језиком писца и језичким варирањем бави се коауторски рад „Територијално маркирани фразеологизми у роману *Време кокошки* Добрила Ненадића“ (65–78) Тање Танасковић и Тамаре Лутовац Казновац, које наглашавају стилске ефекте који се употребом фразеолошких јединица постижу у дијалекатски обојеном наративу романа. Росица Стефчева у чланку „Партикуле *међућим* и *обаче* између адверзативности и текстуалне кохезије“ (79–92) примењује модел интегралног описа језика, тј. утврђује правила њиховог функционисања у систему јединица с којима је повезана на синтагматском и парадигматском плану и која се тичу модела управљања и лексичких функција партикула и модела управљања.

Српски језик у контрастивним анализама тема је већег броја радова. Дејан Каравесовић у чланку „Енглеске прогресивне конструкције наспрам српских имперфективних предиката“ (169–181) показује да се и поред бројних значењских поклапања, категорије прогресивности у енглеском и имперфективности у српском језику не могу у целости поистовећивати. Јелена Јосијевић у раду „Модели афирмативне лексичко-синтаксичке суперлативности у српском и енглеском језику“ (195–212) даје предлог структурних образаца перифрастичког суперлатива указујући на сличности и разлике које су уочене у двама језицима. Милица Бацић у раду „Контрастивна анализа жанра онлајн похвала издавача на српском и енглеском језику“ (213–225) показује да похвале испољавају међујезичке варијације у броју, учесталости употребе и распореду појединачних обавезних и опционих елемената схематске организације текста, као и устаљеним језичко-граматичким ресурсима. Ауторка сумира да је у прототипичној српској похвали фокус првенствено на успостављању (ин)директне комуникације са потенцијалним читаоцем, док је у енглеској похвали фокус на формалним критеријумима вредновања самог дела. Ема Живковић спроводи контрастивну анализу именичких сложеница у Вуковом *Српском рјечнику* и Џонсоновом *Речнику енглеског језика*, а резултати истраживања показали су да је број именичких сложеница доста већи у енглеском језику него у српском, као и да постоје разлике у вези са одређеним творбеним обрасцима и

семантичким структурама сложеница у обама језицима. Рад носи наслов „Контрастивна анализа именичких сложеница у Вуковом *Српском рјечнику* и Џонсоновом *Речнику енглеског језика*“ (227–235). Концептуална метафора ВРЕМЕ ЈЕ ПРОИЗВОД, која се реализује у оквиру изворног домена *роба*, предмет је рада „Време као производ у српском и енглеском језику“ (265–277), ауторке Нине Манојловић. Именовањем одређених појмова базираних на личним именима, односно епонимизацијом бави се Валентина Будинчић у чланку под називом „Епоними као врста позајмљеница у српском спортском дискурсу“ (279–291). Ауторка кроз призму енглеског као интернационалног језика спорта закључује да бројни епоними немају адекватне стандардизоване преводне еквиваленте у српском језику. Контрастивном анализом геминатних фразема на материјалу немачког и српског језика баве се Даница Недељковић и Никола Вујчић у коауторском раду „Копулативне геминатне фраземе у немачком и српском језику“ (293–314). О потенцијалу временских глаголских времена у француском и српском језику говори се у чланку Верана Станојевића „Неке дискурзивне одлике српских и француских глаголских времена“ (325–335).

Српски књижевни језик у преводима у Вуково доба и данас у фокусу је неколико радова у зборнику. Марина Кебара у чланку „*Српске народне њјесме* Вука С. Караџића у светлу збирке *Песме зајадних Словена* Александра С. Пушкина“ (103–115) бави се Пушкиновим преводима две српске народне песме из Вукове прве и друге књиге народних песама, те утврђује услове и поступке раздвајања уметничких стилизација од фолклорних језичко-стилских особености у којима се чувају својства српског фолклора, уз истовремену интеракцију са особеностима руске народне поезије. Милан Тодоровић и Јелена Павловић у коауторском раду „Семантички и комуникативни превод ‘Алисе у земљи чуда’: узроци, интенције и карактеристике два различита превода“ (237–247) фокусирају се на два превода класика енглеске књижевности за децу и на различитим техникама превођења, као и на одступања која су преводиоци начинили у односу на оригинални текст. О субјунктиву као једном од личних глаголских начина у француском језику и начинима његових могућих преводних еквивалената у српском језику говори Јелена Китановић у раду „Субјунктив у роману *Трагалац за златом* Жан-Мари Гистав ле Клезиса и његови преводни еквиваленти“ (337–346). Путем семантичко-морфолошке преводне методе ауторка чланка „Семантичко-морфолошка преводна метода у анализи српског и енглеског језика у контакту“ (183–193), Гордана Димковић

Телебаковић, анализира 25 енглеских термина који у свом саставу имају од два до осам елемената из области саобраћајног инжењерства.

Последњу целину чине радови из области наставе српског језика као страног, па Марија Раковић у чланку „Моделе просте реченице у уџбеницима српског као страног језика за А ниво“ (39–48) анализира моделе просте реченице на корпусу уџбеника српског као страног језика за А ниво на српском и енглеском језику објављених у Србији. На основу спроведене анализе показало се да су факултативни чланови нужних реченичних модела атрибут и прилошке одредбе у форми предлошко-падежне конструкције чешћи, али да су присутне и синтагматске јединице са истом синтаксичком функцијом. Јулијана Вучо и Јелена Филиповић у коауторском раду „Српски као језик окружења и образовања за мигранте и азиланте“ (117–125) износе Оквир програма језичке подршке намењен деци предшколског и школског узраста и одраслих лица која имају потребу да због различитих разлога стекну основну комуникативну компетенцију из српског језика и у складу са потребама и могућностима овладају основама српског језика као језика образовања. Утицајем немачког језика на српски језик испитаних миграната у домену граматичких трансференција и о граматичким променама у српском језику миграната под утицајем непосредног контакта са немачким језиком бави се Јулијана Вулетић у чланку „... Ја кад причам српски са мамом, па кад ја не све на српски кажем... – граматичке трансференције у говору Срба у Немачкој“ (315–323). И наредни коауторски рад, Иване Вучине Симовић и Ане Јовановић „Причаћу вам причу о жаби: особености отварања дечје наравице на српском језику“ (127–140) истражује начине на које деца започињу приповедање на српском језику. Циљ ауторки је да омогуће ближи увид у поједине елементе наративне структуре и језичка средства које млади учесници користе приликом креирања кохерентних наратива. О утицају енглеског језика на српске ученике енглеског као страног језика говори Даница Јеротијевић Тишма у чланку „Реверзибилна интерференција на примеру времена наступа звучности код српских ученика енглеског као страног језика“ (249–263). Ауторка испитује на који начин фонетске карактеристике страног језика утичу на реализацију пловива у матерњем језику.

На основу кратког описа радова који су се нашли у зборнику посвећеном Вуковом *Српском рјечнику* и двестогодишњици савременог српског језика стиче се утисак да се богатство представљеног зборника огледа у разноврсности и разноликости како тема, тако и аутора који су приложили своје реферате. Поштоваоци лика и дела Вука С.

Карацића кроз изложене реферате указали су част и поверење највећем реформатору српског књижевног језика и тиме су допринели да га се кроз српски језик, књижевна дела и друге словенске и несловенске језике присећамо и изнова истражујемо долазећи до нових сазнања у језику, који је свуда око нас.

*Драгана Ј. Цвијовић\*\**

Институт за српски језик САНУ, Београд\*\*\*

---

\*\* dragana.cvijovic@isj.sanu.ac.rs

\*\*\* Овај приказ финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Рајна Драгићевић, *Грамаџика у огледалу семантике*\*

Октобра 2020. године српска лингвистика постала је богатија за једну монографију – објављена је књига *Грамаџика у огледалу семантике* ауторке проф. др Рајне Драгићевић. Књигу су рецензирали академик Предраг Пипер, проф. др Даринка Гортан Премк и проф. др Божо Ћорић.

Ова књига садржи појединачна, већ објављена истраживања ауторке из области граматики, творбе речи и лексикологије српског језика. Међутим, сва питања покренута у књизи посматрана су из перспективе семантике, на шта упућује и сам наслов књиге. Такође, оно што повезује скоро све радове у књизи, како наводи ауторка, јесте „њихова *фазилингвистичност* у тематици и методологији, тј. испитивање језичких јединица чија семантичко-граматичка улога унутар лексеме, реченичне конструкције или реченице није јасно одређена, већ се прелива од једне до друге крајности могућег семантичко-функционалног спектра.“ Књига је специфична по још једном аспекту – штампана је у три варијанте корица.

Књигу отвара „Уводна реч“ (7–12) ауторке Р. Драгићевић. Радови у књизи, којих је укупно шеснаест, подељени су у три поглавља: „I. Граматика у огледалу семантике“ (15–89), „II. Творба речи у огледалу семантике“ (93–171) и „III. Лексика у огледалу семантике“ (175–213). За издвојеним поглављима следе поглавља „Резиме“ (215–221) и „Summary“ (223–230), која заправо садрже истоимене, оригиналне делове у овој књизи окупљених радова, сада издвојених и објављених на једном месту, у виду прегледа њихових садржина. На самом крају се налазе „Библиографска белешка“ (231–232) и „Регистар имена“ (233–235).

Прво поглавље садржи пет радова чије се теме односе на граматичку проблематику у српском језику. Први рад „О партикуларизаторима-садржавачима“ (15–36) отвара једно веома занимљиво, али недовољно

---

\* Београд: Чигоја штампа, 2020, 236 стр.

осветљено поље у досадашњим истраживачким подухватима домаћих лингвиста. Ауторка скреће пажњу на појам партикуларизације помоћу једног посебног типа јединица које назива *йарѣикуларизаѣиори-са-државачи*. Кроз синтаксичку и семантичку анализу ових јединица, показује да је реч о неразложивим, двочланим лексичким јединицама, предлажући уз то и начин њихове лексикографске обраде. Други рад осветљава другу врсту партикуларизаторске лексике, носећи наслов „О неким особеностима партикуларизатора-уобличивача“ (37–47). Кроз семантичку анализу уобличивачких партикуларизатора ауторка уочава повезаност појаве инкапсулације код тих јединица и модела њихове лексикографске дефиниције у речницима српског језика. На тај начин, издваја три типа дефиниција која се могу довести у везу са три различита степена инкапсулације. Закључак је користан за будуће истраживаче ове теме, будући да ауторка рада указује на могућности даљих испитивања. У трећем раду овог поглавља, „О начинским прилозима субјекатске квалификације“ (49–62), анализирају се начински прилози који у речницима обављају службу глаголске одредбе за начин, али који, у значењском смислу, квалификују и именску реч у служби субјекта. Реч је о начинским прилозима који квалификују и саму радњу и вршиоца те радње. Ауторка закључује да степен квалификовања вршиоца радње зависи од више фактора: од семантичких особености начинских прилога, од значења именице у служби субјекта, од граматичких и семантичких својстава глагола и од семантичке компатибилности начинског прилога и именске речи, с једне стране, те прилога и глагола, с друге стране. Четврти по реду рад, „Запажања о лексичкој негацији глагола“ (63–76), садржи преглед литературе у вези са хипотезом да глаголска негација није само граматички показатељ одричности глагола, већ да може имати последица и на његово значење. Након тога се износи, уз потврду одговарајућим примерима, пет семантичких могућности утицаја речце *не* на значење глагола. Прво поглавље се завршава радом „Правописна решења нових речи у српским штампаним медијима“ (77–89). Ауторка у овом раду, с циљем предлагања правописно једнообразног решења, анализира семантички, синтаксички и творбени однос међу члановима двочланих јединица које се састоје од две именице (од којих је прва непроменљива и понаша се као семантички детерминатор друге, типа *мегафон диѣломаѣиѣија*), а које се у штампаним медијима пишу одвојено или с цртицом.

Друго поглавље окупља седам радова ауторке Р. Драгићевић у вези са творбом речи у српском језику. Први рад „О ономотопејским именицама са суфиксима *-аѣи*, *-еѣи*, *-оѣи*, *-уѣи*“ (93–102) бави се творбом и



семантичком анализом именица са наведеним суфиксима. Анализирају се значења творбених основа и утицај суфикса на значење тих речи, те њихове полисемантичке структуре и деривациони системи. Други рад носи наслов „Актуелна питања науке о творби речи (на материјалу радова Комисије за творбу речи Међународног славистичког комитета)“ (103–112). Главни циљ рада јесте да се укаже на савремене токове у творби речи, као и на усмеравање наших лингвиста ка испитивању неких творбених проблема у српском језику који су већ покренути или испитани у другим словенским језицима. Следећи је рад „Статус деривационих односа у лексикологији“ (113–118), где ауторка показује да деривационе односе – будући да су они, како наводи, дијалектички спој синтагматских и парадигматских односа, као и да се разликују од осталих синтагматских и парадигматских односа – не треба сврставати ни у један од тих типова, већ их треба засебно анализирати. Четврти рад, под насловом „Семантичка анализа десупстантивних предлога у српском језику“ (119–136), као основни задатак има испитивање конверзије као типа творбе речи из угла семантичких промена које доводе до преласка лексеме из једне врсте речи у другу. Ауторка у раду закључује да се однос полазне именице и добијеног предлога не може третирати као хомонимија, већ као граматикална (граматичка или лексичко-граматичка) полисемија. У петом раду, насловљеном „Префиксација у србистици и славистици“ (137–149), ауторка представља приступе префиксацији, како у србистици тако и у славистици уопште, те опредељење да је префиксација посебан начин творбе речи, уз навођење одговарајућих аргумената за такво становиште. Шести рад, „Негативна маркираност придева на -ав у савременом српском језику с погледом на ситуацију у другим јужнословенским језицима“ (151–161), како наводи ауторка, представља истраживање у коме се заправо проверава запажање проф. М. Николића да скоро сви придеви на -ав у нашем језику имају негативно (непожељно) значење. Р. Драгићевић на грађи из *Образног речника српског језика* М. Николића утврђује да ли је ово запажање тачно. Последњи рад другог поглавља – „Семантичка деривација“ (163–171) – обухвата преглед схватања руских лингвиста, а затим и српских, о појму и термину из наслова. Ауторка рада, подржавајући већину наведених схватања (а једно изричито одбацујући), закључује да се она, у ствари, преплићу, те да се међусобно не искључују.

Треће и последње поглавље књиге садржи четири ауторкина рада из домена лексикологије српског језика. У првом раду, под називом „О могућим интерпретацијама семантичког односа придева *грд* и *горд*“ (175–181), ауторка анализира значењски однос наведених придева,

издвајајући три различита тумачења семантичког развоја прасловенског придева \**grdъ*. Други рад, „О значењској подспецификованости на примеру лексеме *основа*“ (183–194), осветљава појам и термин из наслова. Ауторка говори о степену значењске подспецификованости лексеме, а затим, на конкретном примеру лексеме *основа*, показује да је концептуална анализа пригодна семантичка метода за испитивање лексема са таквом, широм (подспецификованом) семантиком. У трећем раду, који носи наслов „О значењу придева као услову и последици њихове лексичке спојивости“ (195–203) полази се од теоријског становишта да је значење лексеме уједно и услов и последица њене лексичке спојивости. Ауторка кроз рад такву претпоставку и доказује, те закључује да је утицај колокације на значење лексеме јачи уколико је лексема мање фреквентна. Последњи рад у поглављу, а самим тим и у књизи, носи наслов „Нека запажања о придевској контекстуалној синонимији“ (205–213). У овом раду ауторка износи запажања о семантичком утицају придева једних на друге у придевском низу. Она закључује да у неким случајевима долази до неутрализације значењских разлика међу тим придевима, па чак и до појаве синонимизације. Кроз примере и објашњења такве појаве, отвара се и питање утицаја редоследа придева у придевском низу, као и употребе везника на њихове семантичке односе.

Ауторка књиге Р. Драгићевић, анализирајући различите морфолошке, творбене, синтаксичке и лексичке проблеме – све из угла семантике, понудила је лингвистичким стручњацима, језичким истраживачима, али и свим љубитељима разних језичких питања, штиво које је драгоцено у сваком свом сегменту. Књига *Грамајника у огледалу семантике* својом садржајношћу, богатством и разноврсношћу тема, те обиљем окупљених научних резултата представља изузетно значајан и несумњиво оригиналан допринос постојећој србистичкој литератури. Њеним објављивањем лингвистичкој јавности пружен је драгоцен увид у читав један домен граматике – приказан кроз призму семантике, али је дат и подстицај многим истраживачима за даља разматрања различитих језичких феномена.

Бојана Д. Тодић Санковић\*\*

Институт за српски језик САНУ, Београд\*\*\*

\*\* bojana.todic@isj.sanu.ac.rs

\*\*\* Овај приказ финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Веселина Ђуркин, *Сложени зависни везници у српском језику  
(и њихова функционалностилска дисјтрибуција)\**

Књига Веселине Ђуркин *Сложени зависни везници у српском језику (и њихова функционалностилска дисјтрибуција)*, настала на основу докторске дисертације *Принципи настанка сложених везника и њихова функционалностилска дисјтрибуција у српском језику*, студија је изузетног значаја у области синтаксе савременог српског језика. Осим што представља, анализира и синтетизује знања о прилично сложенем и разубљеном систему сложених зависних везничких израза,<sup>1</sup> ова књига баца светло и на употребну и функционалностилску вредност ових језичких средстава, те се, изузев у дела из синтаксе и семантике, може укључити и у стилистичке радове.

Монографија *Сложени зависни везници у српском језику (и њихова функционалностилска дисјтрибуција)* састоји се из шеснаест поглавља, након којих следе сажети на енглеском и српском језику и спискови извора и цитиране литературе. Првих дванаест поглавља представљају семантичке типове зависних везника, тринаесто указује на улогу полисемије у процесу њиховог формирања, четрнаесто на досадашњу лексикографску обраду а претпоследње, пре закључака, даје информацију о експресивним могућностима сложених везника у књижевноуметничком стилу.

Како и сама структура књиге показује, ауторка се доминантно користи семантичким приступом приликом анализе свога предмета

---

\* Београд: Јасен, 2018, 466 стр.

<sup>1</sup> Због терминолошке шареноликости у постојећој литератури треба скренути пажњу да се у књизи под сложеним зависним везником сматра језичка јединица сложене, односно чврсте и стабилне структуре која има јединствено значење и која, иако се састоји од различитих врста речи (заменички прилози, предлози, партикуле, везници), у субординираним реченичним конструкцијама функционише као прости (једнолексемски) зависни везник. Дакле, како је уобичајено у модерној синтакси, (сложени) везник се посматра искључиво као функционална јединица.

истраживања, што је и у Уводу експлицитно наведено, издвајајући семантичке типове сложених везника на оне са значењем: места, времена, начина и поређења, услова, узрока, последице, концесивности, експективности, ексцептивности и спецификативности. Структурно гледано, сложени везници подељени су на: сложене везнике формиране преко заменичких прилога, сложене везнике формиране преко прилошких израза, сложене везнике формиране у процесу удружења партикуле и зависног везника или заменице, сложене везнике формиране у процесу срастања компаративне прилошке лексеме и сложеног диферентивног поредбеног везника, сложене везнике формиране преко анафорски употребљене релативне заменице *ишѿо*, сложене везнике формиране у процесу обједињења глаголског прилога садашњег и општег зависног везника *да*.

За разлику од сложених зависних везника с месним значењем (II), сложени везници с временским значењем (III) изузетно су продуктивна група, која се одликује и творбеном разноврсношћу и функционалностилском заступљеношћу. У поређењу са временском семантиком, значење начина (IV) одликује се веома једноставним системом сложених везника. Ту спадају два модела: *ѿако ишѿо*, *ѿако да* и *на ѿај начин ишѿо*, *на начин да*, *на начин како*. Сложени везници поредбеног значења подељени су у складу са савременом семантичком класификацијом на оне који означавају једнакост (*као ишѿо/да*) и неједнакост (*него ишѿо/да*).<sup>2</sup>

Једна функционалностилски маркирана група сложених зависних везника јесу они са значењем услова (V). Везници типа *ѿод условом да*, *уз услов да*, *у случају да*, *за случај да*, *у случају кад*, *ѿод/с ѿреѿѿосѿавком да* и *уз ѿреѿѿосѿавку да* карактеристични су за административни и научни функционални стил, а најшире гледано заменииви су простим везником *ако*.

Сложене везнике узрочног значења (VI) *зайѿо ишѿо*, *сѿѿога ишѿо*, *оѿѿуда ишѿо*, *ѿѿѿѿѿѿ ишѿо*, *због ѿѿога ишѿо*, *од ѿѿога ишѿо*, *услед ѿѿога ишѿо*, *ѿоводом ѿѿога ишѿо*, *ради ѿѿога ишѿо*, *с обзиром на ѿѿо ишѿо*, *с обзиром (на ѿѿо) да*, *будући да*, *ѿѿоѿѿѿѿѿѿ ишѿо* ауторка представља као структурно веома разноврсну групу, а што се функционалностилске заступљености тиче, показано је да су због својих семантичких карактеристика најприсутнији у научном стилу а најређе су заступљени у административном.

<sup>2</sup> Ради термиолошког уједначавања препорука би била да се поредбени сложене везници поделе на еквативне и диферентивне, односно на оне за једнакост и на оне за неједнакост, а не на оне за једнакост и на диферентивне, како је у књизи учињено.

Сложени везници с последичним значењем (VII) могу се поделити на два типа: општи последични везник *и́ако да*, настао срастањем заменичког прилога и везника, који није стилски маркиран, и везници *због чега, ради чега, на основу чега* итд., настали срастањем предлога (или предлошког израза) и анафорски употребљене заменице *и́иџо* у генитиву, који уз последично значење обавезно износе и информацију о узроку који доводи до последице исказане зависном реченицом.

Када је реч о финалном значењу, сложени везници такве семантике (VIII) настали су у процесу удруживања заменичких прилога и везника (*зайџо/сйџога да*), односно прилошких израза и везника (*због ђога да, ради ђога да, с циљем да* и др.). Ови везници могу се наћи у свим функционалним стиловима српског језика, али се претежно јављају у научном и публицистичком, док су сразмерно ређи у административном стилу, мада их има у појединим његовим жанровима, као што су извештаји, уговори, споразуми.

Концесивност се јавља код сложених везника (IX) насталих преко заменичких прилошких израза (*ујркос ђо́ме и́иџо, насуйројџ ђо́ме и́иџо, без обзира (на ђо) и́иџо* и др.), и код оних с партикулом у свом саставу (*и ђоред ђога и́иџо, и ако, и уколико, свеједно и́иџо* итд.), а обе групе обухватају и оне општеконцесивног и оне парцијалноконцесивног типа. У зависности од типа, ови везници срећу се у свим функционалним стиловима српског језика.

За разлику од сложених везника експективног значења (*умесџо ђога и́иџо/да*), који се ни структурно ни семантички ни функционално посебно не издвајају и класификују (X), ексцептивни сложени зависни везници (XI) истичу се својом структурном разноврсношћу. Истовремено ови везници представљају средство граматикализације зависних ексцептивних реченица, будући да оне немају просте везнике. Везници *осим и́иџо/да* и *сем и́иџо/да* заступљени су у свим функционалним стилевима осим у административном, за који је карактеристична употреба ексцептивног везника *осим ако*.

Спецификативно значење исказује се везницима *с ђим и́иџо* и *с ђим да* (XII) и његовим варијантама (*с ђом разликом да/и́иџо, уз најомену да, с изузетјком да* итд.), а ови везници јављају се у језику администрације, науке и публицистике, док су ретки у језику књижевности.

Обиља информација које нам доноси ова књига сигурно не би било без изузетно обимног стилски разноврсног корпуса савременог српског језика, који ауторка временски омеђује од Вука до данас, односно од краја XIX века до садашњег тренутка. Захваљујући тако конци-

пираном корпусу добили смо резултате о синтаксичко-семантичким и функционалностилским вредностима сложених зависних везника при-меном одговарајућих метода – структурно-семантичке методе и методе функционалностилске дистрибуције.

Ова књига попуњава очигледан недостатак систематичних студија које се баве сложеним везницима и представља изузетан допринос српској синтакси. Закључци о функционалностилској дистрибуцији сложених зависних везника (који се налазе на крају поглавља, али и свеукупно у Закључку на крају књиге) доносе другачију слику о употребној (функционалној, али не синтаксичкој већ стилистичкој) вредности везничких средстава и дају добар пример лингвостилистичког приступа језичким феноменима.

*Марина М. Николић\*\**

Институт за српски језик САНУ, Београд\*\*\*

---

\* marina.nikolic@isj.san.ac.rs

\*\* Овај приказ финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-68/2020-14/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Милка Николић, *Поредбено-начинске конструкције  
у српском језику\**

Књига Милке Николић *Поредбено-начинске конструкције у српском језику* објављена је 2017. године у оквиру библиотеке „Лингвистика и србистика“, која обједињује монографске публикације наставника и сарадника Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Најстала је на темељима резултата истраживања изложеног у докторској дисертацији под истим насловом, а за потребе овог издања обогачена је новим примерима и додатном литературом. У наставку прилога доносимо осврт на њену садржину и допринос у проучавању синтаксичког система поредбено-начинских конструкција, које карактерише висок степен неусаглашености у погледу описа, подела и анализа, како у србистици, тако и у оквиру страних филологија.

Када је реч о структури, књига се састоји из „Увода“ (7–18), четири централна поглавља (19–302), праћена поглављем „Закључак“ (303–337), те „Корпусом“ (339–345), „Литературом“ (347–358), резимеима на српском, енглеском и руском језику (359–366), као и „Регистром аутора“ и „Регистром појмова“ (367–376). Рецензенти ове монографије су проф. др Милош Ковачевић, проф. др Миланка Бабић и проф. др Илијана Чутура.

Уводно поглавље (7–18) пружа основне податке о теоријско-методолошком оквиру, предмету рада, полазним хипотезама, циљевима истраживања, начинима обраде грађе, те очекиваним резултатима. Полазећи од изразито богате литературе посвећене овој теми у србистици, али и на општелингвистичком плану, Милка Николић испитује синтаксичко-семантичку структуру поредбено-начинских конструкција у српском језику. Анализом примера ексцерпираних из обимног и жанровски разноврсног корпуса, најпре се идентификују структурне и семантичке одлике јединица које улазе у састав система

---

\* Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2017, 384 стр.

поредбено-начинских конструкција, а потом се врши њихова лингвостилистичка анализа, у оквиру чега се разматрају различите особености контекстуално условљених реализација датих конструкција у оквиру сваког од пет функционалних стилова стандардног српског језика.

Друго поглавље, насловљено „Поређење и начин као синтаксичко-семантичке категорије“ (19–50), с теоријског становишта испитује однос поређења и начина према другим категоријама, те њихове међусобне односе. Сагласно Бенвенистовом учењу, поређење се дефинише истовремено као логичка и језичка категорија, имајући у виду да мисаоним категоријама одговарају одређене реализације на језичком плану, чиме се успостављају бинарне релације једнакости/неједнакости између двају појмова. Будући да термин *поређење* одликује висок степен вишезначности, ауторка разликује поређење као морфолошку, синтаксичку и стилистичку категорију. Свака од њих илустрована је и поткрепљена примерима преузетим из разнообразног корпуса текстова. С тим у вези, посебно је интересантан коментар о значају сагледавања елемената поређења с прагматичке тачке гледишта, јер појам са којим се пореди увек има надређен статус у односу на појам који се пореди. Као својеврсна референтна тачка, он мора бити познат и локутору и његовом саговорнику, што само говори о неопходности ширег сагледавања семантичко-прагматичких одлика јединица које представљају елементе поређења. У наставку, ауторка испитује однос поређења према категоријама квалитета и квантитета, а посебна пажња усмерена је и ка међуодносу поређења и последице. Слично, даје се осврт на однос начина према другим семантичким категоријама (квантитет, место, време, узрок, последица, средство, друштво, пропратна околност, поређење). Значајна је констатација да се већина њих може преклапати с категоријом начина без међусобног искључивања. Примера ради, то је случај са субпољем начинско-узрочне интерференције, у које према М. Ковачевићу улазе јединице попут узрочних незаменичких прилога, зависне реченице с везником *ишме шипо*, зависне клаузе с везничким изразима (нпр. *захваљујући/благодарећи шоме шипо*), акузативне конструкције с предлогом *уз*, те различите конструкције с глаголским прилогом садашњим, којима је интерференција начина и узрока изразито својствена. Овај одељак представља уједно и увертиру за наредно поглавље, у коме се пружа исцрпан преглед досадашње литературе о овој теми у србистичкој и кроатистичкој науци о језику. Оно што се намеће као општи закључак јесте да су категорије поређења и начина често описиване у међуодносу, и то првенствено на нивоу зависних клауза.



Треће поглавље, под насловом „Досадашња литература о поредбено-начинским конструкцијама“ (51–95), доноси теоријски оквир и полазиште за емпиријску анализу спроведену у централном делу књиге. Како не постоји општи консензус око описа структурно-семантичких одлика поредбено-начинских конструкција, њихове класификације, али и разграничења у односу на хомоморфне јединице које нису поредбено-начинске, М. Николић истиче неопходност обједињавања претходних истраживања из овог домена. Дато поглавље пружа критички и дубински поглед на досадашње ставове и резултате истраживања посвећених категоријама начина и поређења у оквиру граматичке и синтаксичке литературе, као и на пољу ширих фразеолошких, когнитивнолингвистичких и лингвокултуролошких истраживања. Ради боље прегледности теорија и њиховог лакшег повезивања, ауторка углавном прати хронолошки редослед објављивања радова, монографија и уџбеника. Сходно томе, пружа се синтеза ставова еминентних аутора који су се бавили класификацијом и анализом поредбених и начинских конструкција у сербохрватистици почев од половине XX века до данас (Т. Маретић, С. Бабић, С. Тежак, Е. Барић, М. Миновић, М. Ајановић, М. Стевановић, Ж. Станојчић, Јб. Поповић, Р. Катичић, П. Мразовић и З. Вукадиновић, Р. Симић, М. Ковачевић, Ј. Јовановић, П. Пипер и др.). Преглед граматичке и синтаксичке литературе отвара простор за целовито сагледавање начинских и поредбених језичких јединица у оквиру сложеног хијерархијски уређеног система.

Предмет научног истраживања у поглављу под насловом „Поредбено-начинске конструкције“ у систему (97–182) јесте структурно-семантичка анализа (под)типова непредикатских и предикатских поредбено-начинских конструкција у савременом српском језику. Кључно место припада изучавању семантичко-граматичких одлика *релативора*, односно језичких јединица којима се граматикализује однос поређења. Тако схваћен, релатор јесте централни елемент трипартитног модела А (јединица којом се изражава појам који се пореди) р Б (јединица којом се изражава појам са којим се пореди). Приликом типологизације поредбено-начинских конструкција релаторима се придаје посебан значај, те се у овом поглављу спроводи детаљан опис њихових обличних, значењских и функционалних одлика, као општих критеријума различитих синтаксичких анализа.

Опис појединачних конструкција спроводи се на темељима позданог теоријског оквира (в. поглавље III) и јасне методологије. Приликом анализе ексцерпираних грађе примењују се следећи параметри: (1) учесталост конструкције у корпусу; (2) структурно-семантичке карактеристике; (3) синтаксичке функције; (4) позиција у линеарној

синтаксичкој структури; 5) статус у оквиру ширег система поредбених и начинских конструкција.

У оквиру подсистема непредикатских поредбено-начинских конструкција описане су конструкције с поредбеном речју *као*, генитивне конструкције с предлогом *йойуѝ*, конструкције с предлошким изразима (*у складу са*, *у суѝроѝносѝи са*), док се у подсистему предикатских поредбено-начинских конструкција врши анализа зависних клауза с везницима *као шѝо*, *као да* и *како*. Свака од њих анализирана је према горепоменутиим параметрима, доследном применом теоријских поставки на типским примерима преузетим из свих функционалних стилова стандардног језика. Увид у ексцерпирану грађу показује да је убедљиво најзаступљенија поредбено-начинска конструкција она с речју *као*, која доминира у књижевноуметничком, публицистичком и разговорном функционалном стилу. Будући да лексему *као* одликује изразита полисемантичка структура, што условљава велики број значењских и употребних вредности, ауторка даје осврт на њен статус у оквиру досадашњих граматичко-синтаксичких студија, као и на њену лексикографску обраду у речницима српско(хрватско)г језика. Главни циљ такве структурно-семантичке анализе јесте одређивање разграничења између њене поредбено-начинске вредности и других семантичких реализација. Важно питање тиче се проблема категоријалног статуса речи *као*, будући да се њена реализација у оквиру поредбене конструкције не може сврстати ни у једну од четири врсте непроменљивих речи (везници, предлози, прилози или речце). Потом се приступа исцрпној емпиријској анализи, применом тестова супституције с другим поредбено-начинским релаторима. Тако се, на пример, указује на паралелизам између конструкција с речју *као* + именичка синтагма у номинативу и зависних клауза с везницима *као шѝо* / *као да*, јер се наведени непредикативни тип конструкције посматра као производ трансформације, односно сажимања одговарајуће дубинске предикатске поредбено-начинске конструкције, како илуструју примери: Прсти јој лете *као у мађионичара* → Прсти јој лете *као шѝо леѝе ѝрсѝи у мађионичара.*; Дрхтао сам *као на измаку снага* → Дрхтао сам *као да сам на измаку снага* (112).

У наставку читамо о другим типовима непредикатских поредбено-начинских конструкција, какве су конструкција *йойуѝ* + именичка синтагма у генитиву и конструкције с предлошким изразима *у складу са* / *у суѝроѝносѝи са* + инструментал, за које је заједничко да углавном врше синтаксичку функцију одредбе за начин или, евентуално, одредбено-допунску функцију. Што се тиче позиције у оквиру линеарне синтаксичке структуре, дате конструкције најчешће су постпониране

у односу на управни глагол, док се ређи случајеви њихове препозиције везују за стилско маркирање исказа.

Предмет другог дела четвртог поглавља јесу предикатске поредбено-начинске конструкције, у које се убрајају зависне реченице уведене везницима *као што*, *као да* и *како*. Пошто је у оквиру овог подсистема убедљиво најучесталија конструкција с везником *као што*, његовим структурно-синтаксичким обележјима посвећује се подробна анализа. Наиме, дати везник посматра се као централно формално обележје којим се граматикализује поредбено-начинска семантика у српском језику. О томе сведочи чињеница да се сва остала формална обележја поредбено-начинског синтаксичког система доводе у везу с њим, било директним трансформацијама (сажимањем), било индиректно. Посебно су значајни коментари ауторке о односу и статусу сложеног везника *као што* према везницима *као да* и *како*. Попут непредикатских поредбено-начинских конструкција, за ове везнике типична је постпозиција, док су случајеви препозиције у односу на управни глагол изузетно ретки, будући да поредбено-начинске клаузе с поменутиим везницима у свом семантичком садржају имају значењску компоненту експликативности. Додатно, успоставља се паралелизам у погледу њихових синтаксичких функција, при чему су ове конструкције у служби факултативне глаголске одредбе или, нешто ређе, обавезне допунско-одредбене функције, уколико управни глагол захтева обавезну реализацију језичке јединице којом се експлицитира начин вршења радње.

Када је реч о поредбено-начинским клаузама уведеним везником *како*, типично за њих јесте да се могу реализовати са експлицитираним корелативом (најчешће заменичким прилогом *онако*) или без њега. У првом случају, катафорски корелатив има статус интензификатора или „пилона“ зависне клаузе, те је обавезан директан контакт корелатива из управне реченице и везника којим се уводи зависна клауза. Имајући у виду да зависне клаузе с везником *како* могу имати поредбено-начинско, али и чисто поредбено и чисто начинско значење, ауторка подвлачи значај успостављања стабилних критеријума за њихово разграничење у односу на хомоморфне јединице с другачијим значењем. Показано је да се проблем полисемантичке структуре везника *како* може успешно превазићи успостављањем различитих критеријума, као што су опозиције *једноделносћ* : *дводелносћ* зависносложене реченице, *контактни* : *дисконтактни* везник, *рескриптивносћ* : *нерескриптивносћ* (за разграничење поредбено-начинских од чисто поредбених клауза с везником *како*). С друге стране, проблем разграничења са чисто начинским клаузама захтева нешто другачији приступ у коме нису релевантне опозиције, већ резултати тестова међусобне супституције. Сходно томе,

уколико се везник *како* не може заменити сложеним експлицитнопоредбеним везником *као и*, онда је он употребљен у чисто начинском значењу. Што се тиче позиције поредбено-начинских клауза с везником *како* у линеарној реченичној структури исказа, анализа корпуса показује стилску неутралност постпозиције у односу на управну глаголску реч, док се препозиција везује за стилски обележене случајеве. Но, такви примери изузетно су ретки, што је првенствено последица присуства значењске компоненте експликативности, карактеристичне и за остале типове предикатских поредбено-начинских конструкција.

Други део књиге посвећен је проучавању стилистичких аспеката поредбено-начинских конструкција (183–302). Њихову највећу заступљеност очекивано бележи књижевноуметнички функционални стил, у коме се срећу сви описани типови предикатских и непредикатских конструкција датог синтаксичког система. Узимајући у обзир значај и фреквентност у текстовима књижевноуметничког функционалног стила, ауторка спроводи детаљну анализу њихових стилистичких функција у прозном, поетском и драмском подстилу, указујући на сличности и разлике на плану употребних вредности, те на плану стилске маркираности исказа. Важан сегмент стилистичке анализе представљају механизми дезаутоматизације поредбено-начинских конструкција, која се може спровести како на плану садржине (нпр. довођењем у везу неочекиваних појмова који представљају елементе поређења), тако и на плану форме (нпр. усложњавањем структуре исказа, променом уобичајеног распореда реченичних односно синтагматских чланова, њиховим интонационим издвајањем и сл.). Иако се обично мисли да су поредбено-начинске конструкције прогнане из поетског подстила, анализа корпуса ексцерпираног из савремене српске поезије указује на значајну заступљеност стилске фигуре поређења, чијем онеобичавању песници придају велики значај.

Даљом анализом уочава се да су у публицистичком функционалном стилу такође заступљени сви типови предикатских и непредикатских поредбено-начинских конструкција. Међутим, посебно су учестале оне с поредбеном речју *као* и с везником *као да*. Када је реч о њиховом стилском маркирању, оно се постиже на сличан начин као у оквиру књижевноуметничког стила. На плану форме, аутори се опредељују за промену уобичајеног линеарног редоследа у корист препозиције, док се на равни значења онеобичавање може постићи употребом изненађујућих поређења или устаљених фразеолошких израза. У публицистичком функционалном стилу маркирање поредбено-начинских конструкција аутору помаже да саопшти информацију на

упечатљив начин, истицањем личног става или усмеравањем пажње на саму бит поруке, чиме се допире до широког круга читалаца.

Разговорни функционални стил не одликује широк спектар поредбено-начинских конструкција, те је и низак степен одступања од стилски неутралних форми и устаљене позиције у линеарној структури исказа. Најзаступљеније јесу оне с поредбеном речју *као*, док су други типови знатно ређи. Ова појава оправдава се спонтаношћу разговорног функционалног стила, тежњом ка економичности и једноставности израза. Њиховом употребом у разговорном стилу тежиште се првенствено ставља на лични став говорника и утицај који он жели извршити на своје саговорнике.

Коначно, научни и административни функционални стил бележе изузетно ниску стопу заступљености поредбено-начинских конструкција. У строго научном функционалном подстилу оне су готово у потпуности одсутне, док се одређено одступање увиђа у текстовима уџбеничког подстила, као и у научно-популарном подстилу. У текстовима научне вулгаризације уочава се нешто већи број конструкција с поредбеном речју *као*, чија је улога дидактичка, тј. експликативна. Стога се њихова најзначајнија функција огледа у приближавању садржаја текста шириј (нестручној) публици. С друге стране, административни функционални стил одликују устаљене формуле, стилски неутралне и безличне конструкције, клишираност и уједначеност израза, те је и заступљеност поредбено-начинских конструкција у њему изузетно ниска.

Скупа узевши, важан допринос петог поглавља огледа се и у систематизованом прегледу досадашње литературе о поредбено-начинским конструкцијама у стилу, с нагласком на појмовима *сѣтила* и *сѣтилема* (основне јединице лингвостилистичке анализе), а као посебно питање намеће се статус устаљених поређења и стилске фигуре поређења у оквиру сваког од пет традиционалних функционалних стилова и њихових подтипова. Додатно, разматра се однос интринсишно повезаних појмова какви су поређење и метафора, што је једна од додирних тачака истраживања теоретичара књижевности и лингвиста. Коначно, свако бављење поређењем, било као стилском фигуром, било као експресивном устаљеном вишечланом јединицом с номинационом функцијом, изискује његово шире сагледавање с више аспеката – фолклористичког, паремолошког, фразеолошког, лингвокултуролошког, те лингвостилистичког.

\*

Из приложеног се може закључити да оба сегмента монографије *Поредбено-начинске конструкције у српском језику*, како структурно-

-синтаксички, тако и лингвостилистички, одликује поуздана теоријска утемељеност и доследна примена референтних методолошких параметара у емпиријској анализи богате и разноврсне грађе преузете из свих функционалних стилова савременог српског језика. Како је показано у уводним поглављима, овој тематици је у српској и хрватској науци о језику посвећен велики број студија, али многа суштинска питања још увек нису у потпуности разрешена. О томе најбоље сведоче опречни ставови који се тичу (међу)односа категорија начина и поређења, те њихове хијерархизације и класификације према различитим критеријумима обједињавања. Критичким и минуциозним сагледавањем постојеће литературе из уже, али и шире научне области, пружена је свеобухватна синтеза структурних, семантичких, синтаксичких, прагматичких, дистрибуционих и стилистичких особености поредбено-начинских конструкција српског језика. Поред доприноса на теоријском плану, представљена публикација може имати одјека у оквиру различитих примењенолингвистичких анализа и истраживања. Имајући у виду дисперзну полисемантичку структуру обрађених лексичких јединица, резултати истраживања могу значајно допринети побољшању постојећих пракси приликом њиховог металексикографског описа. Иако је књига првенствено намењена садашњим и будућим изучаваоцима српског језика и књижевности, сматрамо да поједина поглавља могу наћи додатну примену у оквиру контрастивних проучавања српског и страних језика. У складу са тиме, не треба занемарити ни њен велики потенцијал на традуктолошком плану, будући да преводиоцима пружа вредан и широк инвентар синонимичних (али стилски изразито разноврсних) конструкција којима се у српском језику изражава поредбено-начинска семантика. Стога се с правом може рећи да књига Милке Николић доноси изузетно значајне теоријско-методолошке поставке за даљи опис структурно-синтаксичких и стилистичких одлика категорија начина и поређења, истовременим пружањем смерница за њихово шире проучавање у областима контрастивне лингвистике, прагматике и лингвокултурологије.

*Анђела Д. Васиљевић\*\**  
Универзитет у Београду  
Филолошки факултет\*\*\*

---

\*\* andjela.vasiljevic.ue@gmail.com

\*\*\* Ауторка приказа је укључена у научноистраживачки рад Филолошког факултета Универзитета у Београду у својству стипендисте Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

# Х р о н и к а

Хроника Међународне научне конференције „Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема“ (28–30. октобар 2020)

У Београду је од 28. до 30. октобра одржана Међународна научна конференција „Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема“, у организацији Института за српски језик САНУ, а под покровитељством Српске академије наука и уметности и уз подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Србије.<sup>1</sup> С обзиром на неповољну епидемијску ситуацију, конференција је одржана комбиновано – излагачи из земље и иностранства могли су да бирају између излагања уживо или преко платформе Зум, а све време се водило рачуна о поштовању епидемиолошких предострожности. Комбиновани начин учешћа на конференцији отворио је могућност многим заинтересованим слушаоцима да чују излагања учесника путем директних онлајн укључења у конференцијске секције. Конференцију је пратила и изложба значајних публикација Института – речника, научних часописа, монографија, зборника и посебних издања, са нагласком на тек објављени 21. том Речника САНУ. Иако је скуп замишљен тако да буде домаћин састанку чланова Комисије за лексикологију и лексикографију Међународног комитета слависта, наметнуо се као једини релевантан скуп посвећен лексикографији и њеним практичним и теоријским питањима и проблемима у овој, али и претходним годинама.

Излагачи и слушаоци могли су у току трајања конференције да чују преко 80 реферата, чији су аутори лингвисти из укупно једанаест

---

<sup>1</sup> Треба напоменути да је ова конференција наставак традиције одржавања сличних лексиколошко-лексикографских окупљања и промишљања у нашој средини, која су започета 1982. године (зборник реферата *Лексикографија и лексикологија* са скупа одржаног 1980), а наставила се 1984. године (научни скуп „Проблеми српскохрватске лексикологије“, одржан 1983, са зборником *Лексикографија и лексикологија*) и 2002. године (научни скуп и истоимени зборник *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*).

земаља (САД, Велика Британија, Русија, Пољска, Словенија, Чешка, Бугарска, Хрватска, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Србија). Скуп је био организован тако да су излагачи, на основу предмета интересовања, били груписани по тематским секцијама, чији је циљ био да покрију што већи број истраживачких поља у области лексикологије и лексикографије – од типова речника и теоријских основа на којима се заснива (мета)лексикографија до питања потреба савремених корисника речника. Тако је оформљено десет радних секција: 1) Терминолошки речници и терминологија, 2) Дескриптивна лексикографија и металексикографија, 3) Дијалектолошки и етимолошки речници, 4) Електронски речници / Дериватологија, 5) Историјска лексикологија и лексикографија, 6) Неологија, 7) Специјални речници, 8) Практични проблеми лексикографије, 9) Фразеолошки речници и фразеологија / Граматика / Синтакса и речник / Парадигматика, 10) Културологија.

Свечано отварање Конференције и пленарна седница одржани су 28. октобра у Свечаној сали САНУ, а скуп је поздравном речју отворила др Јасна Влајић-Поповић, директор Института за српски језик САНУ. Пленарна седница састојала се из четири реферата угледних европских лексиколога и лексикографа: проф. др Патрик Хенкс – професор лексикографије на Универзитету у Вулверхемпτονу и Одсеку за лингвистику Универзитета Западне Енглеске, саопштио је реферат под називом „How people use words to make meanings: interpreting corpus evidence“, проф. др хаб. Јежи Бартмињски – редовни члан Пољске академије наука – имао је реферат под називом „Słowa klucze i tezaurus w paradygmacie etnolingwistycznej kognitywnej“, док је проф. др Маргарита Чернишова, из Института за руски језик „Виктор В. Виноградов“ у Москви, председница Комисије за лексикологију и лексикографију при Међународном комитету слависта, излагала на тему „Научные разработки Комиссии по лексикологии и лексикографии при Международном комитете славистов (МКС)“. Четврти реферат, под називом „Београдска лексикографска школа“, имала је др Стана Ристић, научни саветник Института за српски језик (у пензији) и дугогодишњи руководилац пројекта израде Речника САНУ, подсећајући публику на дугу традицију српске лексикографије и принципе израде Речника САНУ.

Првог дана Конференције, 28. октобра, у послеподневном термину одржане су две секције које су се одвијале паралелно – Терминолошки речници и терминологија и Дескриптивна лексикографија и металексикографија. У првој секцији тема су били речници који бележе терминолошку лексику из различитих области, од религијске до спортске терминологије. Ирена Цветковић Теофиловић изложила



је реферат под називом „Оглед термилошког речника из области историје српског књижевног језика XVIII и XIX века“ указујући на постојање низа термилошких проблема када је реч о проучавањима српског књижевног језика XVIII и XIX века. Ружица Левушкина је у раду „Термини из сфере хришћанске аскетике у РСАНУ“ анализирала поједине термине из области хришћанске аскетике у Речнику САНУ предлажући конкретне кораке у правцу побољшања лексикографске обраде ових лексичких јединица. На овај рад надовезао се реферат Александра Гадомског под називом „Словарь русско-польской терминологии теолингвистики“, у коме је аутор изнео став како на пољу све већег интересовања за термилошки апарат теолингвистике у словенском свету проблем прави управо недостатак руско-пољског речника теолингвистичке терминологије, на чијој се припреми свесрдно ради. На посебан проблем у оквиру ономастичке терминологије осврнула се Галина Гадомска радом „Русско-польские православные эортонимы“, бавећи се еортонимима, или називима празника, и различитим методама лингвистичких истраживања које треба предузети да би се руско-пољски хришћански еортоними одговарајуће обрадили и превели. Од Јелене Јанковић, у оквиру реферата „Миколошка лексика српског језика – од лингвистичког истраживања до речника“, пратиоци су чули идеју о стварању будућег миколошког речника, или речника назива за гљиве, који би по својој структури спадао у ред термилошких речника, као и које су основне карактеристике те лексичке скупине. Чак три наредна рада бавила су се утицајем енглеског језика на домаће термилошке системе, пре свега спортску терминологију. Душанка Вујовић је у реферату „Утицај енглеског језика на богаћење спортске терминологије у српском језику“ приказала један број англицизама новијег порекла у оквирима спортске терминологије указујући на системске проблеме који су очигледни при ортографским решењима везаним за њихово писање. На овај рад надовезао се реферат Мире Милић, Олге Панић Кавгић и Александре Кардош – „Нови енглеско-српски речник спортских термина: проблеми и решења“, у коме су се разматрали теоријски аспекти поменутог речника с посебним освртом на проблеме у вези са језичким и лексикографским стандардом. Секција је завршена рефератом Сање Кример-Габоровић „Енглеско-српски речник назива за боје: теоријски и практични аспекти припреме“, у коме су описани макро-структура и микроструктура будућег енглеско-српског речника назива за боје и контрастивни аспекти именовања боја у двама језицима.

Паралелна секција, под називом Дескриптивна лексикографија и металексикографија, бавила се различитим питањима методологије

уређивања и писања речника. Секцију је отворила Марина Пријемешева рефератом „Большой академический словарь русского языка в контексте развития современной русской толковой лексикографии: проблемы и перспективы «большого» типа толкового словаря“, представљајући актуелне принципе рада на Великом Академијином речнику руског језика као једином типу великог дескриптивног речника руског језика, чији завршетак подразумева и састављање великог академијиног онлајн тезауруса са различитим врстама претраге. Секција је настављена рефератом Људмиле Бабенко „Уральская семантическая школа: динамика лексикографической интерпретации классов слов“, у коме је разматрана динамика лексикографског тумачења различитих лексичких скупова у двадесет идеографских речника које је саставио тим лексикографа Уралске семантичке школе. Рад Станиславе Њебжеговске-Бартмињске „Elementy językowe i pozajęzykowe w definicji leksykograficznej“ бавио се језичким и ванјезичким елементима који се могу ишчитати у лексикографским дефиницијама, кроз трагање за „наивном“ сликом света и обрасцима концептуализације који леже у основи лексичких и граматичких значења речи. Данко Шипка је у раду „Нормативни рјечнички квалификатори: истраживање случаја у Хрватској“ представио истраживање о нормативним речничким квалификаторима (типа нестандартно, жаргонски итд.) спроведено у Хрватској са циљем да одговори на низ питања, од става корисника према квалификаторима до тога какве стратегије сами лексикографи користе у приписивању квалификатора одредницама. Два реферата зашла су у дубину модела дескриптивних дефиниција речничких одредница. Бојана Милосављевић представила је реферат „Парентезе у семантичком делу речничке дефиниције“ (са поднасловом: „прилог изучавању лексикографског метајезика у Речнику САНУ“), у коме је изучавала заградама означене, издвојене изразе у семантичком делу дефиниције речи и утврдила њихову улогу и значај у семантичком обликовању речничких дефиниција. С друге стране, реферат Милице Стојановић „Еуфемизми и њихово лексикографско представљање у речницима савременог српског језика“ бавио се приказом досадашњих погледа на еуфемизме у лингвистичкој литератури и, с тим у вези, успостављањем правила за употребу квалификатора „еуф.“ у речницима. У овој секцији коауторски су наступиле и Лариса Л. Шестакова и Ана Кулева са рефератом насловљеним „Проблемы стилистического описания лексики в современном толковом словаре русского языка“, који се бавио често занемареним стилским аспектом са становишта квалификације речничке

грађе, запажајући да у савременом језику стилски статус појединих лексема народног језика може нагињати ка колоквијалном регистру.

Наредног дана конференције одржале су се укупно четири секције у два термина, две у преподневном и две у послеподневном. У оквиру секције посвећене дијалектолошким и етимолошким речницима представљено је седам реферата. Миодраг Јовановић је изложио реферат под називом „Будући рјечник романизама у говорима Црне Горе“, у коме је истакао актуелност и неопходност израде речника романизама у говорима Црногорског приморја и у унутрашњости Црне Горе као важног дела културног наслеђа не би ли се предупредио процес њиховог постепеног ишчезавања из народних говора. На истом терену остала је и Бранкица Марковић радом „Дијалекатска лексикографија у Црној Гори од Вуковог Рјечника до данашњих дана“, у коме је испратила досадашња истраживања из области дијалекатске лексикографије на простору Црне Горе и дала синтетички преглед дијалекатских речника објављених у периоду од појаве Вуковог Рјечника до данас. Татјана Трајковић је у реферату под називом „Топономастичка лексикографија на подручју призренско-тимочких говора и перспектива израде јединственог речника“ истакла потребу за обједињавањем и ширим уобличавањем богатих топономастичких података из призренско-тимочког ареала који су махом објављени у часопису *Ономастолошки прилози*. У реферату Мирјане Петровић-Савић „О етнодијалекатском речнику из обичаја животног циклуса у Рађевини“ изнет је модел по коме би могао да се изради етнодијалекатски речник на примеру одредница из обичаја животног циклуса у Рађевини (рођење (с трудноћом), свадба и смрт). Илона Јанишкова је у раду под називом „Úskali tvorby etymologického slovníku“ представила како изгледа дугогодишњи рад на састављању Етимолошког речника старословенског језика, који се припрема од 1980-их у одељењу за етимологију Института за чешки језик Академије наука Чешке Републике у Брну, и како избећи проблеме који прате стварање дела у којем учествује више генерација лингвиста. Марија Вучковић представила је у свом реферату „О корисницима етимолошких речника и етимолошким речницима са корисничког аспекта“ типичне циљне групе корисника етимолошких речника и типологије етимолошких речника засноване на профилу корисника, издвајајући како на структуру речника утиче и то коме је он намењен. Секција је завршена рефератом Дијане Црњак „Језичка слика свијета у Рјечнику говора Срба западне Босне“, у коме је изнета идеја како се преко ономастичког материјала, благослова, клетви, стихова народ-

них песама и сл. најбоље реконструише материјална и духовна култура испитиваног подручја.

У преподневном термину у паралелној секцији, посвећеној електронским речницима и дериватологији, изложено је укупно шест реферата. Секција је отворена излагањем Раде Стијовић, Цветане Крстев и Ранке Станковић „Аутоматска екстракција дефиниција – допринос убрзању израде речника“, у коме су ауторке представиле резултате прелиминарних испитивања аутоматске екстракције кандидата за речничке дефиниције из неструктурираних текстова на српском језику с циљем да се омогући систематизација дефиниција и открију оне које одступају од уобичајених модела. У излагању Марије О. Новак и Јане А. Пењкове „Историко-културна информација в електронном словаре полонизмов XI–XVII вв.“ говорило се о електронском речнику грецизама и полонизама на руском језику XI–XVII века, тј. о лексичким позајмљеницама из пољског језика, или преко њега, и типовима информација које речник садржи, као што су оне о писаним изворима или о денотацији. Дејан Милорадов је у реферату „Употреба софтвера у изради савремених терминолошких речника“ описао софтвер DickHelper, захваљујући коме је умногоме аутоматизовано стварање недавно објављеног Батра-холошко-херпетолошког речника српског језика. Реферат Бориса Кер-на „Koncept besednodružinskega slovarja slovenskega jezika kot drugega in tujege jezika“ био је посвећен презентацији концепта планираног онлајн Речника словеначког језика као другог и страног језика, који ће се умногоме ослањати на често у таквој настави занемарену творбу речи и бити заснован на принципу породица речи. Реферат Наташе Миланов „Творбене карактеристике лексема које имају велики број значења (на грађи из дескриптивног речника српског језика)“ бавио се творбеним статусом изразито полисемичних лексема не би ли се одговорило на питање јесу ли изузетној семантичкој разуђености склоније просте речи или изведенице, односно сложенице. Секцију је затворила Јелена Ајдановић излагањем „Глагол *вероваћи* и његови деривати – лексичко-семантичка и синтаксичка анализа“, у коме је анализирала лексичко-семантичка обележја глагола *вероваћи* и његових деривата с циљем да се формирају индекси лексичких поља и микропоља посматраних глагола.

Наредне две секције одржане су у послеподневном термину. Секција посвећена историјској лексикологији и лексикографији обухватила је укупно десет реферата који су тематизовали историјске речнике и питања рада на њима. Софја И. Јорданиди, са радом на тему „Русский историко-словообразовательный словарь в контексте истори-

ческой лексикологии“, представила је концепт будућег историјског деривационог речника чији ће задатак бити да пружи систематски опис изведених лексичких јединица до XVII века. Ирина А. Малишева и Александар И. Соколов су рефератом „Словарь русского языка XVIII века на современном этапе“ представили Речник руског језика XVIII века као дугорочан пројекат на коме се рад стално иновира с обзиром на нове могућности за рад са изворима и ширењем емпиријске основе Речника. Валентина Н. Калиновска је рефератом „Словарь русского языка XIX века: от концепции к практической реализации“ говорила о унапређењу традиционалне лексикографске праксе употребом модерних рачунарских метода у изради једног историјског речника. Реферат Елене И. Державине „История и новое издание Указателя источников Словаря русского языка XI–XVII вв.“ бавио се индексима извора који се користе за израду Историјског речника руског језика XI–XVII века и који се од 1975. године, када је направљен, стално допуњава и исправља. Снежана Вучковић је рефератом „Лексика старословенских канонских споменика: из проблематике проучавања хапакса“ на узорку одабраних хапакских лексема указала на основне принципе и методе у проучавању њихове творбено-семантичке структуре. Александар К. Шапошников је радом „Проблемы церковнославянской лексикографии и лексикологии. Языковое родство церковно-славянского искусственного идиолекта и дискурса церковной проповеди“ указао на проблем одређивања места црквенословенског језика и дискурса међу словенским језицима у славистичким и палеословенским студијама указујући кроз преглед једног сегмента црквенословенског лексичког фонда у савременом српском језику на сродство црквенословенског и српскохрватског језика. У реферату Амира Капетановића „Emocijski leksik u povijesnoj leksikografiji (na primjeru starohrvatskoga leksika)“ говорило се о лексиси за исказивање емоција у старохрватском језику и лексикографским изазовима који прате речничку обраду такве лексике. Александар Милановић и Исидора Бјелаковић су рефератом „Речник скраћеница у славеносрпском језику (значај, концепција, лексикографска обрада)“ образложили неопходност израде речника скраћеница славеносрпског језика с обзиром на то да скраћенице често остају изван лексикографске обраде. Ана Мацановић указала је у реферату „Лексикографска обрада вишечланих лексичких јединица у Речнику славеносрпског језика“ на методолошка начела којима се руководе лексикографи описних речника приликом обраде вишечланих лексичких јединица упоређујући их са кореспондентним лексикографским поступком у Речнику славеносрпског језика. Секција је завршена рефератом Мирјане Гочанин „О могућем спектру информација

у једном типу специјалног речника српског језика (на примеру лексикона глаголских допуна са потврдама из 16. и 17. века)“, у којем је ауторка изнела информације релевантне за израду будућег речника глагола са рекцијским допунама у српском језику XVI и XVII века.

Паралелна секција у послеподневном термину била је посвећена неологији и неолошким речницима, са укупно седам реферата. Марина Пријемешева је у реферату „Русская академическая неография: современное состояние научного направления и перспективы его развития“ представила правац развоја руске неографије кроз бројна лексикографска издања и онлајн платформу Русская академическая неография. Дијана Г. Благоева и Сија Колковска су, с друге стране, представиле стање у бугарској неографији рефератом „Лексикографско описание на новата българска лексика“. У раду „Значај научног бављења неологизмима у српском језику: лексиколошки, лексикографски и педагошки аспекти“ Твртко Прћић је указао на значај научног бављења неологизмима у српском језику из перспективе и лексикологије, и лексикографије, и наставе језика, с обзиром на то да се неологизмима не поклања довољна пажња у лексиколошкој теорији и лексикографској пракси. Ивана Лазић Коњик и Стана Ристић у реферату „Ка отвореном речнику српског језика – проблем дефинисања лексичког значења“ изнеле су идеју о онлајн-речнику неологизама српског језика отвореног типа у коме ће дефиниције бити утемељене на наивној слици света говорника. Весна Ђорђевић и Марина Николић представиле су у свом излагању „Речник нових речи у контексту савремене српске неографије“ методолошки поступак поменутог речника, који ће се израђивати у Одсеку за стандардни језик Института за српски језик САНУ. Милан Ајдановић, Страхиња Степанов и Јасмина Дражић представили су различита искуства, недоумице и проблеме које су имали током рада на речнику англицизама рефератом „Нови речник новијих англицизама – недоумице, питања и примењена конструкцијска решења“. Рад у секцији завршен је актуелном темом. Домен Крвина је рефератом „Vpliv širjenja koronavirusa in epidemije covida-19 na novejše besedje v slovenščini v letu 2020 in njegov opis v Sprotnem slovarju slovenskega jezika“ представлио нове речи које су настале утицајем глобалне пандемије у словеначком језику и њихову лексикографску обраду.

Трећег, последњег дана конференције такође су одржане четири секције, две у преподневном и две у послеподневном термину. Секција под називом Специјални речници садржала је девет излагања. Отворила ју је Марија Стефановић рефератом „Асоцијативни речник српскога језика петнаест година после: нове перспективе за ауторе и

кориснике“, у коме је, сумирајући утиске рада на Асоцијативном речнику, образложила предлоге за конципирање будућег истраживања које ће као резултат имати *Нови асоцијативни речник српског језика*. Драган Јанковић и Милена Јакић Шимшић представили су рефератом „Развојни асоцијативни речник српског језика“ нови специјални речник који ће бити састављен методом слободних асоцијација код деце на четири узраста. Реферат „Израда Асоцијативног речника придевских антонима српског језика: од идеје до реализације“ Милене Јакић Шимшић и Наде Шеве бавио се методологијом израде, применом, као и начинима приказа података поменутог речника, који ће се развијати на основу теста контролисаних асоцијација са изворним говорницима српског језика. Маје Мађарев, Драгана Јанковић и Милена Јакић Шимшић изнеле су у реферату „Конотативни речник српског језика: анализа повезаности конотативног значења речи и конотативног значења њихових асоцијативних поља“ резултате испитивања повезаности одређених именица и њихових асоцијативних поља на три нивоа конотативног значења (афективна валенца, побуђеност и когнитивна евалуација). Александра Марковић је рефератом „О речницима за странце као посебном лексикографском типу“ изнела предлоге како би требало да изгледа један такав речник и који предуслови треба да се испуне да бисмо добили одговарајући речник намењен онима који уче српски језик као страни. У раду Наташе Киш „Рекцијски речник придева“ представљен је један могући приступ изради рекцијског речника придева у стандардном српском језику заснован на студији везаној за проблем комплементације придева. Реферат Зоје Ј. Петрове, Натаље А. Ребецке и Натаље А. Фатејеве „Интерактивный словарь компаративных тропов русской литературы: возможности использования в филологических исследованиях“ донео је предлог речника који би се бавио компаративним тропима у руској књижевности XIX и XX века и који би се темељио на грађи изнетој у књизи *Материалы к словарю метафор и сравнений русской литературы XIX–XX вв.* Јована Јовановић је рефератом „Ка речнику пејоратива у именовању човека у српском језику“ изнела како би изгледао рад на будућем речнику пејоратива којима се у српском језику именује човек и који би се темељио на вишегодишњем ауторкином истраживању лексике погрдног значења. Секција је затворена излагањем Данила Алексића „Ка српском речнику аниматности“, у коме је аутор представио различите теоријске и практичне изазове који би пратили израду будућег речника аниматности, посебно се осврћући на методе и алате рачунарске лингвистике у том подухвату.

Паралелна преподневна секција бавила се питањима практичне лексикографије и обухватала је десет излагања. Рад секције почео је рефератом Рајне Драгићевић „Ка једном посебном типу речника метафора у српском језику“, у коме је представљен концепт речника појмовних метафора у коме би оне биле распоређене према најопштијим појмовним круговима на које се односе. Стана Ристић и Ивана Лазић Коњик су рефератом „Предлог израде лексикона вредности српског језика“ изнеле принципе по којима би могао да се изради лексикон вредности српског језика по узору на Аксиолошки лексикон Словена. Реферат Ненада Ивановића „Лексикографски погледи Владана Арсенијевића (1848–1900) и њихов утицај на рађање савремене српске описне лексикографије“ био је посвећен лексикографским замислима Владана Арсенијевића о природи и саставу српског језика на основу његовог Јестаственичког рјечника. Владан Павловић у реферату „Колострукциона анализа и могућности њене примене у корпусним проучавањима српског језика“ дао је преглед три основна типа колострукционе анализе на примерима из енглеског језика са циљем да поменуте облике анализе приближи домаћој стручној јавности и укаже на то како се они потенцијално могу применити на грађу из српског језика. Андреј Пердих је у реферату „Učenje o slovarjih v šoli: Portal Franček kot most med splošno in pedagoško leksikografijo“ представлио портал Franček као први celoviti речничко-граматички портал словеначког језика намењен млађим школским узрастима. У раду Тање Танасковић „Лексика писца у лексикону српског језика и проблеми израде речника писца на примеру књижевности на дијалекту Драгослава Михаиловића“ разматрала се могућност стварања речника писца уз предлоге критеријума одабира одредница, и то на конкретним примерима маркираних лексема из дела Д. Михаиловића. „Семантичка обиљежја као дефинијенси фитонимâ у Матичином једнотомнику и општим једнојезичницима уопште“ наслов је реферата Милана Ивановића, који, анализирајући лексикографску праксу обраде фитонима у Речнику српског језика (2011), износи низ закључака и препорука које могу олакшати, убрзати и унапредити обраду овог тематског блока у будућим пројектима српске описне лексикографије. Драгана Радовановић представила је у реферату „Лексикографска обрада лексема кућа и дом у српским речницима“ анализу поступка обраде лексема кућа и дом у Речнику САНУ и Матичиним речницима не би ли се, између осталог, сагледало структурирање њихових значења, као и њихов статус у изразима. Саопштењем под насловом „Лексикографска обрада лексема од културноисторијског значаја“ Мирјана Илић је пред-



ставила лексеме од посебног културноисторијског значаја за српски народ (као што су *слава*, *хлеб*, *кум* и сл.) које би стога заслуживале и посебан методолошки поступак у лексикографској обради. Секција је затворена рефератом Горана Милашина „Оказионализми у језику Твитера“, у којем је представљена творбено-семантичка анализа okazaionalizama ексцерпираних са ове друштвене мреже с циљем да се испита њихова структура, начин грађења и семантика.

У првој од две послеподневне секције, посвећеној истраживањима из области фразеологије/фразеографије, граматике и парадигматике, изнето је шест реферата. Наташа Вуловић Емонтс се у реферату „Лексикографска кодификација израза и пословица у описним речницима савременог српског језика“ бавила начином диференцијације израза и пословица у речницима и њиховом одговарајућем лексикографском опису. Основне лексикографске принципе по којима би био израђен нови тип фразеолошког речника изнела је Гордана Штрбац у реферату „О новом типу фразеолошког речника српског језика“, предлажући да обрада обухвати граматичке, семантичке и прагматичке карактеристике фразеолошких јединица. Надежда Костова и Михаела Кузмова изложиле су реферат под називом „Фразеологизми с прагматична функција в българския език и тяхното лексикографско представяне“, у коме су се бавиле анализом фразеолошких јединица са прагматичком функцијом у језику. Рад Јелене Вујић „Вишечлане лексичке јединице. Хијерахијски устројен лексикон као место сусрета синтаксе и морфологије на примеру неологизама и okazaionalizama у енглеском и српском језику“ бавио се структурним и семантичко-прагматичким особеностима и лексичким статусом фразалних сложеница у енглеском језику, као и могућностима изналагања адекватних семантичко-прагматичких еквивалената поменутих структура у српском језику. На основу уочених потешкоћа у препознавању и опису партикула у постојећим речницима Ана Јањушевић Оливери је у реферату „Лексикографски описи партикула у рјечницима српског језика“ понудила критеријуме који ће допринети тачнијем лексикографском опису и одређењу партикула у (будућим) речницима српског књижевног језика. У реферату „Антонимические оппозиции как контекст интерпретации семантики слова (на материалы лексикологии интеллекта в идеографическом словаре)“ ауторке Татјане М. Воронине представљени су резултати анализе антонимијских опозиција идентификованих у денотативно-идеографској сфери intelekta током рада на идеографском речнику синонимно-антонимијских комплекса.

У другој послеподневној секцији оквирна тема је била културологија. Први од осам реферата био је рад Дороте Пазјо-Влазловске „Realizacja konceptu rodziny w języku rosyjskim (na materiale danych słownikowych)“, у коме се ауторка бави концептом породице у руском језику, пре свега речима *семља, родние, родственники, родна, семејство, фамилиа*, које се анализирају методологијом лублинске етнолингвистичке школе. Предмет излагања Драгане Вељковић Станковић – „Хуморна слика човека у лексици шаљивог значења у српском језику“ били су резултати проучавања хумором обојене слике човека на корпусу експресивне лексике обележене квалификатором *шаљ.[иво]* ексцерпиране из Речника САНУ и Матичиног речника. Реферат Радославе Трнавац „Лексичко-семантичка анализа два концепта у српском језику – *инаић* и *мерак*“ бавио се лексичко-семантичком анализом концепата *инаић* и *мерак* у српском језику на основу теорије о природном семантичком метајезику Ане Вјежбицке. Ксенија Кончаревић је у реферату „Лингвокултуролошко коментарисање као аспект терминографије (у примени на теолошки речник)“ разматрала питања лингвокултуролошког коментарисања сакралне лексике у теолошком речнику (К. Кончаревић, М. Радовановић, Руско-српски и српско-руски теолошки речник, 2012). Сања Микетић Суботић и Бранислава Дилпариић саопштиле су у раду „Жена у примерима употребе лексема у речницима српскога језика Матице српске“ резултате испитивања и поређења употребе речи *жена* у примерима којима се, након дефиниције, потврђује коришћење дефинисаних лексема у речницима српскога језика Матице српске. У раду Срђана Петровића „Лексика из сфере православне духовности и преводна лексикографија (на материјалу руског и српског језика)“ овај лексички слој сагледан је са становишта преводне лексикографије, и то на примеру руско-српских и српско-руских речника објављених у другој половини XX и почетком XXI века. Биљана Савић је у реферату „О глаголима у збирци *Са друге сѣране шѣреке* Јагоде Кљаић (прилог проучавању нестандардне лексике у дијалекатској поезији)“ дала речник глагола у поменутој збирци која је написана аутентичним говором Баније са циљем да се да прилог дијалекатском проучавању нестандардне лексике у српској дијалекатској поезији. Секција је завршена рефератом Тање Милосављевић „Дијалекатски речници као извор за лингвокултуролошка испитивања народних говора“, у коме је ауторка изнела идеју о томе како речници народних говора садрже информације драгоцене за реконструкцију дијалекатске језичке слике света и језичког сазнања дијалекатске језичке личности, посебно у

оним сферама језичке стварности где су најексплицитније одражени поглед на свет и субјективна оцена.

Богате и живописне дискусије које су следиле након сваке секције доказ су да су и у време неповољно за окупљања овакве конференције неопходне не би ли се одржавала константна размена идеја и мишљења међу лингвистима у области лексикографије и лексикологије – сферама које се константно развијају, напредују и обогаћују новим методолошким и практичним иновацијама. С друге стране, комбиновани начин одржавања скупа, уживо и онлајн, путоказ је како се у будућности успешно могу организовати и друга научна окупљања овог типа која ће помоћи и лингвистима и њиховим крилним установама да наука константно напредује, чак и када јој објективне околности нису наклоњене.

*Слободан Б. Новокмет\**

Институт за српски језик САНУ, Београд\*\*

---

\* slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs

\*\* Овај текст финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.



# Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

## ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Комисија за односе са јавношћу  
и решавање неодложних питања  
Комисија бр. 7 од 5. марта 2020. године  
Одлука бр. 71

### ТЕРМИНОЛОШКЕ СИНТАГМЕ КОЈЕ КОНСТИТУИШЕ ИМЕНИЦА МЕНАЦМЕНТ

#### О д л у к а

У српском језику приметно је колебање у употреби терминолошких синтагми са именицом *менацменџ*, и то у примерима где је између главне и зависне речи успостављена рекцијска веза. Тако се, приликом доношења стандарда у многим областима, али и у називима наставних предмета на појединим факултетима и њиховим програмима, подједнако у стручној литератури и у медијима, паралелно јављају конструкције с генитивом, нпр. *менацменџ квалитетџа*, *менацменџ знања*, *менацменџ њерформанси*, али и конструкције с инструменталом, нпр. *менацменџ квалитетџом*, *менацменџ безбедношћу информацијама*, *менацменџ ризицима*. Препорука је да се у оваквим и сличним случајевима предност да генитиву, не само зато што се њиме експлицира или прецизира о ком типу менаџмента је реч већ и зато што је генитив општи израз именичке рекције.

#### Образложење

Именица *менацменџ* позајмљеница је из енглеског језика, данас уобичајена и релативно честе употребе, а у српски језик је уведена као термин из области економије, организационих наука и др., мада није

ретка ни у нетерминолошкој употреби, у пословном свету и сл. Паралелно са њом, у српском језику се у наведеним областима користи и њен преводни еквивалент – именица *управљање*. Иако је карактеристика термина (да треба) да има једно значење, термин *менаџмент* је вишезначан и означава дисциплину која проучава начине организовања и управљања неким поступцима, људским способностима, радним процесима и сл., затим означава процес и начин вођења и организовања предузећа и различитих елемената у процесу рада или производње, и, на крају, означава само руководство неке организације.<sup>1</sup>

У терминолошким синтагмама које означавају управљање неким елементима у радном или производном процесу у језичкој пракси срећу се примери двојаке рекције ове именице, инструменталне, нпр. *менаџмент квалитетом*, *менаџмент ризицима*, *менаџмент безбедношћу на раду*, и генитивне, нпр. *менаџмент квалитетом*, *менаџмент ризика*, *менаџмент људских ресурса* итд. Први рекцијски модел резултат је аналогije према именици *управљање*, док је други израз опште рекцијске способности, типичне за све глаголске именице.

Будући да реч *менаџмент* није настала извођењем од глагола, већ је уведена у српски лексикон директним преузимањем из енглеског језика (енг. *management*), њена рекција и не може бити ‘наслеђена’ од глагола *управљати*. Инструментал као допуна типична је уз глаголе типа *руковаћи*, *руководити*, *управљати*, као и именице од њих изведене, попут глаголских типа *руковање*, *руковођење*, *управљање*. С друге стране, генитивна допуна, као израз категоријалне рекције глаголских именица, као *зидане куће*, *долазак њисца* и сл., иманентна је и за реч *менаџмент*, између осталог, и зато што се, у конкретном примеру, генитивом експлицира или прецизира о ком типу менаџмента је реч. Ближе одређење именице *менаџмент*, какво је у овом случају и потребно, јер је нужно означити сферу на коју се односи оно што означава главна реч, постиже се генитивом који одговара на питање *Чегат? Дакле, менаџмент чега? Менаџмент квалитета*. У том смислу, конструкција *менаџмент квалитетом* значи ‘управљање квалитетом’. Неадекватна употреба инструментала уместо генитива настала је угледањем на рекцију домаћег лексичког еквивалента који захтева инструментал – *управљање квалитетом*. Осим тога, не видимо зашто се избегава употреба домаће речи која би се терминолошки једнако понашала у датом контексту, нпр. *управљање квалитетом*, *управљање кадровима*, *управљање информацијама* итд.

<sup>1</sup> Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј, 2012.

Ипак, свесни да уклањање речи *менаџмент* из српског језика није могуће, будући да је у активној и стручној и јавној употреби, а уосталом то није ни неопходно, препоручујемо да се у наведеним терминолошким синтагмама уз *менаџмент* користи генитив, без обзира на честу и упорну употребу инструментала.

У другим језицима најчешће се реч *менаџмент* преводи (нпр. словеначки *vodenje*, руски *управление*, италијански *gestione*), док се за менаџера врло често користи одговарајућа позајмљеница из енглеског језика, што показује да говорници више воде рачуна о престижу неке професије, који се испољава страним називом, него о потребама самог језика и ограничењима или терминолошкој неадекватности преводног еквивалента.

Текст Одлуке сачинила  
проф. др Марина Николић,  
члан Комисије за синтаксу





## ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Комисија за односе са јавношћу  
и решавање неодложних питања  
Комисија бр. 7 од 7. октобра 2020. године  
Одлука бр. 72

### ПИСАЊЕ НАЗИВА ЈЕДНОГ ВИРУСА: В И Р У С К О Р О Н А

Не тако давно у Кини се појавио вирус, који се раширио и изван њених граница, па се о њему говори у целом свету, и код нас. Наша средства информисања пишу различито, најчешће као једну реч – *коронавирус*, као две речи – *корона вирус*, а било је идеја и да се пише са цртицом – *корона-вирус*. Из неких информативних кућа су нам се обраћали с питањем како би било исправно да се пише.

Одбор за стандардизацију српског језика је то питање разматрао и донео следећу

#### О д л у к у

У складу с начином писања у српском језику, најисправније је писати: вирус корона, дакле, тако што се реч *вирус* пише на првом месту.

Наиме, ова конструкција у српском језику потпада под атрибутивне конструкције, а правило је да у свим таквим конструкцијама (синтагмама) шири појам долази испред ужег, као на пример: *професор* Петровић, *река* Морава, *крушка* оскоруша, *дрво* орах, *лекар* специјалиста, *болесни* туберкулоза, *бактерија* стафилокока, *ветар* развигорац и сл. Како је корона само тип вируса, нормално је да се по датом правилу пише вирус корона.

Под утицајем енглеског језика све чешће се сусрећу примери с обрнутим редоследом, нпр.: Дунав станица, Сава центар и др., па тај

модел продире и у новине. Тако се може прочитати и корона вирус, кад је прва реч непроменљива.

Треба, међутим, нагласити да је, с обзиром на систем српског језика, најисправнији облик писања: вирус корона.

### Образложење

Иако вируси из породице *корона* (Coronaviridae) постоје на планети више стотина хиљада година, нови тип вируса SARS-CoV-2 почео је да еволуира тек пре неколико деценија, а недавно је установљено да је вирус прешао на људе, па је отуд научницима и осталом свету постао занимљив. Брзо ширење овог вируса, те говорење и писање о њему наметнуло је и лингвистима питање како га треба писати и изговарати с обзиром на његове различите форме присутне у средствима јавног информисања. Иако се под називом *корона* стручно подразумева група, односно породица различитих сојева вируса, за актуелни вирус из ове групе који изазива болест „ковид 19“ усталио се у језику назив *корона* – са нормативном препоруком *вирус корона*. Ако граматичкој анализи придружимо семантичку, примећујемо да именицу *корона*, будући да је страног порекла и значењски непрозирна, ми користимо, пре свега, као име (назив, тип и сл.) вируса, што одговара типу синтагми *хоишел* „Брисџол“, *хоишел* „Москва“ и сл., при чему је други део синтагме непроменљив. У говорној пракси назив вируса означава се и без главног синтагматског дела (који се подразумева), нпр. *За време короне Библиотјека града Београда организовала је вирџуелно чииџалииџе*.

Из угла граматике и норме српског језика ствар је, рекли бисмо, довољно јасна. У пракси, међутим, то није тако, јер се, упркос поменутој препоруци Одбора, немали број новинара, али и државних званичника, оглушује о раније изнето мишљење Одбора (као стручног тела надлежног за питања језичке правилности и норме), употребљавајући варваризам „коронавирус“ уместо нормативно исправне форме *вирус корона*.

Ако погледамо статус самог термина у струци из које примарно потиче, од лекарских стручњака сазнајемо да је назив вируса у форми *coronavirus* (у српском језику транслитерисан, пресликан као „коронавирус“) верификовао Међународни комитет за таксономију вируса. Позивајући се на ауторитет Међународног комитета за таксономију вируса, поједини стручњаци, али не само медицински, већ и неки лингвисти, сматрају да одлуке тога тела у погледу донетих термилолошких решења морају бити прихваћене свуда, па и у књижевном језику. Такво становиште није оправдано, јер стандардизација термина у конкрет-

ном случају није подразумевала сарадњу медицинских стручњака и лингвиста нормативиста, чији је задатак брига о правилној употреби српског књижевног језика и давање препоруке како нешто треба писати или изговарати, водећи се искључиво научним критеријумима лингвистике и граматике. С обзиром на то да су стручни термини саздани од језичког материјала, природно је да се посао везан за стандардизацију терминологије не може ваљано обавити без тесне сарадње са језичким стручњацима, што значи да сваки термин мора проћи детаљну лингвистичку проверу. У противном, термин неће бити проглашен нормативним у књижевном језику јер није у складу са граматичким системом српског језика без обзира на то које га је друго стручно тело верификовало.

Ако се задржимо на таксономији вируса, приметићемо да тамо има сложеничких назива преузетих из структуре страних језика, у којима се реч *вирус* налази на другом месту, као што су: *риновируси*, *норовируси*, *филовируси* и сл. Међутим, ови случајеви лингвистички се разликују од поменутог, те се њихово састављено писање као једна реч нормативно може прихватити. *Риновирус* је врста вируса који изазива кијавицу, на што упућује први део сложене речи грчког порекла („*rhis*, *rhinos*“ ‘нос’). Поред *риновируса*, са називом *рино-* у првом делу, постоје и друге речи: *ринолог* ‘лекар специјалиста који се бави лечењем болести носа’, *ринологија* ‘област медицине у оквиру оториноларингологије, која се бави лечењем болести носа’, *ринојласџика* ‘пластична операција носа, најчешће се обавља из естетских разлога’, *ринореја* ‘лучење слузи, секреција из носне шупљине’, *риноскопија* ‘преглед носне шупљине помоћу риноскопа’ итд. Наведени називи вируса припадају сложеницама страног (интернационалног) порекла које се могу писати спојено, као што су и термини: *кардиохирургија*, *коронарографија*, *стафилодермија* итд., будући да су, формално гледано, у сагласју са творбеном структуром српског језика управо због постојања интерфикса (спојног вокала) *о*, који је, уз вокал *е*, својствен свим словенским језицима, па и српском. У примерима типа *риновирус*, *норовирус*, *филовирус* и сл. унутаркомпозитско *о* осећа се као спојни вокал и због тога не ремети творбени систем српског језика. У случају варваризма „коронавирус“ јасно је да није у питању композит већ пресликавање (транслитерација) речи стране језичке структуре. Даље, *рино-*, *норо-*, *фило-* представљају везане, дакле несамосталне лексичке јединице, док се, насупрот њима, лексичка јединица *корона* одавно осамосталила у српском језику, о чему сведочи полисемантичка структура ове речи, која је најдетаљније описана у 10. књизи Речника САНУ: 1. а. „круна,

венац као симбол власти, достојанства и сл.“: Стижу Југовићи са старим Југом, али су они ... само корона јуначког двобоја (Ђор. В. 3, 155); б. „светао круг, прстен око главе светаца, ореол, нимбус“ (Вуј. 6); 2. астр. „спољни, најразрађенији слој Сунчеве атмосфере, који се види као светао венац око Сунца за време његовог потпуног помрачења“: Око замрачења Сунца сјаји Сунчева корона ... која представља крајње делове Сунчеве атмосфере (Астр., 109) итд.

Текст Одлуке сачинио  
др *Владан Јовановић*,  
члан Одбора са стандардизацију српског језика

# In memoriam

## РАДОЈЕ СИМИЋ

(Велике Пчелице, 24. април 1938 – Београд, 18. фебруар 2020)

У Београду је зимус у 82. години преминуо проф. др Радоје Симић, један од најугледнијих наставника Филолошког факултета Београдског универзитета. Професор Симић рођен је средишњој Србији у невеликој жупи левачкој, образованој у подножју Јухора и Гледићких планина, која везује Шумадију и Поморавље. Левчу, чије је средиште у Рековцу, надамак су крупнији и важни српски градови, Крагујевац, Јагодина, Крушевац, Краљево. Професор Симић стекао је основно образовање у родноме месту. Спречен из политичких и идеолошких разлога да настави школовање у Јагодини, гимназију и Вишу педагошку школу (Група за српскохрватски и руски језик) свршио је у Крагујевцу (1957, 1961), опет не могавши, из истих разлога, слободно да изабере школско усмерење. По окончању гимназије две године је радио као чиновник (1957–1959), да би се, приликом уписа студија на Филолошком факултету у Београду, сусрео с предрасудама друге врсте; о концу, дипломирао је на Групи за српскохрватски језик и југословенску књижевност (1963). Не часећи, израдио је магистарски рад из области морфосинтаксе – *Упоишреба глаголских времена у зависним реченицама* (1965),<sup>1</sup> потом је докторирао на пољу дијалектологије – *Левачки говор*, што је његов матерњи говор (1972).<sup>2</sup>

У руци држимо листић из професорова досијеа којим је „распоређен“ на радно место. Читамо: „Данас ми се јавио на дужност *Радоје Симић, асистент*. Именованог увести у платни списак од *1. октобра 1966*. Декан Филолошког факултета, др Димитрије Вученов.“<sup>3</sup> У сва звања он је биран на Филолошком факултету: на предмету „Савреме-

<sup>1</sup> Радоје Симић, *Глаголска времена у зависним реченицама*, *Наш језик* XV/1–2, 1966, 1–77; XV/3–4, 1966, 121–157.

<sup>2</sup> Радоје Симић, *Левачки говор*, *Српски дијалектолошки зборник* XIX, 1972, 617 стр.; Синтакса левачког говора, *Српски дијалектолошки зборник* XXVI, 1980, 9–146.

<sup>3</sup> Курзивом преносимо руком уписане податке у задати формулар.

ни српскохрватски језик“ изабран је за доцента (1973), затим ванреднога професора (1977); реферат за избор у последње звање на предмету „Савремени српскохрватски језик и стилистика“ потписали су професори Михаило Стевановић, Асим Пецо, Душан Јовић и Живојин Станојчић (1981). У томе извештају је истакнуто оно што су лако запажали сви који су имали среће учити од професора Симића или сарађивати с њиме, ма колико је у томе било типске карактеризације: „Научна и стручна спрема проф. др Радоја Симића се врло добро огледају у његовом раду са студентима. [...] истичемо да је он врло добар предавач, руководилац семинарских вежбања и испитивач, способан педагошки радник, и то такав какав својим научно-стручном спремом, и љубављу према своме позиву, сигурно може бити углед студентима.“ Професор се пензионисао 30. септембра 2003. године. Предавао је велики број различитих предмета из области синхроније и дијахроније, од фонологије до синтаксе и стилистике на пољу савременог језика, дијалектологију с акцентологијом, па и историју језика и општу лингвистику, од које је почео свој педагошки рад. Као млад држао је предавања на зимским семинарима Друштва за српскохрватски језик и књижевност за наставнике „српскохрватског“ језика у више српских градова, односно на летњим семинарима за стране слависте другде у Југославији и у иностранству, на првоме месту у Немачкој.<sup>4</sup> У току свога радног века, особито на почетку, професор Симић је у више наврата узимао дужа одсуства да би радио као лектор, односно научно се усавршавао, а доцније ишао и на научне симпозијуме или као гостујући професор у разне универзитетске центре у обе Немачке, што ће поновити једном и на крају свога радног века (Гетинген, Берлин, Лајпциг, Минстер, Мајнхајм, Грајфсвалд). Професор Симић један је од наставника – утемељитеља универзитетских курсева из србистике, као гостујући професор на трима факултетима, од њихова формирања – на Филозофском факултету у Никшићу (1977), Филозофском факултету Универзитета у Српском (потоњем „Источном“) Сарајеву, са седиштем на Палама (1993/1994), Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (посебна наставна одељења 1996, факултет 2002). Предавао је и на Филозофском факултету у Нишу. Једнако важна су његова учешћа у комисијама за изборе у звање наставника и сарадника у овим установама.

<sup>4</sup> Овде и даље нећемо раздвајати Немачку на Савезну републику и Демократску републику, што је без посебног интереса за наше казивање, јер је професор Симић посећивао обе државе – тада војнополитичке протекторате.

Неуморно је учествовао на научним скуповима, јавивши се, можда и први пут у јавној речи, на скупу посвећеном стогодишњици Вукове смрти (1964). Присутан је на научним састанцима слависта у Вукове дане готово пуних педесет година, од оснивања Међународног славистичког центра (редактор је у прва четири броја, 1971–1974, аутор је преко 30 прилога, објављиваних од 1974. до 2020). Представљао је српску лингвистику на најкрупнијим славистичким сусретима – конгресима југословенских слависта, светским славистичким конгресима (нпр. Варшава 1973), једном на лингвистичком конгресу у Берлину (1987), али и на другим научним скуповима различита профила и значаја.

На матичном факултету и појединим научним и стручним телима прихватао се одговорних дужности, бринући о функционисању домаће науке о језику – био је руководилац Одсека за јужнословенске језике и општу лингвистику на Филолошком факултету у Београду (данас Катедра за српски језик с јужнословенским језицима), управник Лабораторије за експерименталну фонетику, директор Југословенског семинара за стране слависте (Београд–Задар), председник Савеза друштава за примењену лингвистику Југославије и председник Друштва за српскохрватски језик и књижевност. У вези с реченим, био је одговорни уредник часописа *Књижевност и језик* и едиције *Југословенски семинар за стране слависте*. Разумевавши значај интелектуалног повезивања, један је од оснивача Научног друштва за неговање и проучавање српског језика (Београд), чији је орган часопис *Српски језик*, уз бројна друга издања.

Готово читав свој век професор Симић је тежио сарадњи с њему блиским интелектима у науци (Б. Симић, Б. Остојић, Ж. Станојчић, Б. Ћорић, М. Ковачевић, Ј. Јовановић-Симић), што се очитује кроз његову библиографију, нарочито у другом периоду живота. Живе и љубопитљиве нарави, професор Симић је учествовао у расправама које су обележиле србистику у последњима два деценијама XX века, не увек са срећним, па чак ни јасним исходом за српску науку или друштво, али после свега умео је да увиди и претеривање наших духова склоних оваквом виду залагања за своје мишљење и јавно изреченој и штампаној речи. Ипак, као студент, никада нисам чуо од њега нешто на штету носилаца супротстављеног мишљења, само изразе уважавања; не знам да ли је по изузетку моја генерација остала поштеђена, али захваљујући томе, ни до данас нису ми познати сви разлози нити оправданост поменутих збивања. Професор кога сам ја упознао искрено је био надахнут родољубљем и несвакидашњом љубављу за науку. Своју интелектуалну мисију и њезино трајање сâм је схватао

на једноставан начин, онако како му је с рођењем усађен однос према дужностима и раду на српском селу из минулога времена, о чему сведоче следеће речи: „Не знам шта ћу још успети да урадим, али попут старих вредних предака – нећу престати с радом докле ми памет и руке то дозвољавају.“

Професоров рад због тематске ширине и велике његове плодности тешко ће бити достижан. Он је написао, што сâм, што у сарадњи с колегама, око двадесет књига и универзитетских уџбеника, нешто мање од тога, али и даље мноштво средњошколских и општеобразовних уџбеника и приручника, уз преко три стотине научних радова! Укратко није могуће ваљано представити његов научни опус, али пробајмо да издвојимо неке наслове у кругу главних његових занимања. Подробног приказа у овој смо прилици разрешени чињеницом да је недавно професору у част објављен зборник научних радова са скупа посвећеног његову научном раду на којем су сагледане главне области у којима је радио (2017): *Научни дојриноси Радоја Симића* (ур. М. Ковачевић и др.), Крагујевац 2018, 312 стр. Професору Симићу су, такође, посвећена два годишта *Српскога језика*, VIII–IX (2003–2004), укупног обима 1418 страна, са чак 115 прилога различита обима и карактера.

У научно сазревање Радоје Симић се запутио као граматичар (о објављеном магистарском раду в. нап. 1), да би се, потом, потврдио као солидан дијалектолог, заглаван у језички систем са смислом за уочавање и тумачење детаља; посебно се задржао на опису деклинационог система, а потом његовој употреби, што је, практично, прва монографска обрада синтаксе падежа у српској дијалектологији, поникла на теоријско-методолошком споју Белићеве дијалектолошке школе и млађега, структуралистичког концепта (за обе монографије в. нап. 2).

Пре професора Симића наши научници нису посебно обраћали пажњу на фонологију, пре свега се говорило о фонетици.<sup>5</sup> Упознат с радом Прашкога лингвистичког круга, професор Симић ће јасно раздвојити предмете ових двеју међусобно ослоњених дисциплина – на српској језичкој материји. Радоје Симић и Бранислав Остојић први су издали један уџбеник фонологије, до скора и једини на српским универзитетима: *Основи фонологије српскохрватскога књижевног језика*, Титоград 1981, 290 стр. (друго издање: Никшић 1989, 269 стр.; треће издање: *Основи фонологије српскога књижевног језика*, Београд 1996; четврто издање: Требиње–Подгорица 1998).<sup>6</sup>

<sup>5</sup> Уп. Бранко Милетић, *Основи фонетике српског језика*, Београд 1952.

<sup>6</sup> Уп. Драгољуб Петровић, Снежана Гудурић, *Фонологија српскога језика*, Београд 2010.



У зрелим годинама огледаће се у најсложенијим проблемима историје народнога језика, дајући обимно дело: *Морфонолошки процеси у српскохрватском језику: њихови узроци и последице*, Београд–Никшић 1994, 461 стр. (друго издање: Београд–Никшић 2002, 381 стр.). На грађи из писаних споменика и објављених резултата дијалектолошких истраживања, повезавши дијакронију са синхронијском дијатопијом, анализираће узроке и последице конкретних, морфонолошких процеса. Посветиће се судбини двојине (својевремено је желео да пријави магистарски рад из ове теме), настанку особена српскога наставка *-ā* у генитиву множине, појединим, структурно важним фонолошким јединицама које су подлег(а)ле променама итд.

Аутори Основа фонологије дали су први синтетички приказ стварања и обликовања Вукова, српскога књижевног језика (стр. 5–116), премда је томе претходило обиље радова десетина других аутора, а сами, чини се, у првом издању, нису имали довољно искуства, што су доцније углавном надоместили (М. Окука, *Научни доприноси Радоја Симића*, 133–134 и нап. 2). У претпоследњој деценији XX века професор Симић ће из више углова обрадити процесе који су водили стварању новог српског књижевног језика, у чијем средишту је свеобухватна реформа Вука Стефановића Карацића, без много интересовања за друге учеснике у тим историјским збивањима; ови радови сабрани су у књизи *О нашем књижевном језику* (Никшић 1991, 424 стр.).

Природно је окретање актуелним нормативистичким и стандардолошким проблемима, у првом реду ортоепским и ортографским, с идејом да се материја сагледа теоријски, сходно лингвистичким принципима, не конвенцијама, по природи више-мање произвољнима. Још 1983. године окончаће књигу, којој ће предговор саставити 1987, али ће бити штампана тек по распаду државнополитичких оквира који су пружали формално јединство језичкој заједници, на коју ће професор Симић дуго гледати са сетом: *Srpskohrvatski pravopis: normativistička ispitivanja o ortografiji i ortoepiji*, Београд 1991, 415 стр. Сâм и у сарадњи с другим ауторима саставиће осам књига и око четрдесет студија и других чланака посвећених правопису. Највише полемика изазваће *Правопис српскога језика са речником*, Београд–Никшић 1993, 547 стр. (Р. Симић, Ж. Станојчић, Б. Остојић, Б. Ћорић, М. Ковачевић), штампан исте године када и *Правопис српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 1993, 503 стр. (М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица). Последњи у низу ових књига професора Симића јесте *Мали правопис српског језика*, Београд 2016, 120 стр.

Склоност ка филозофији, а у младости математици и физици, па чак и жеља да напише други докторат из филозофије језика (код проф. Михаила Марковића), као и покушај да упише студије југословенске и светске књижевности, објашњавају доцније занимање за општу лингвистику, синтаксу, стилистику, језик књижевних дела. Рани улазак у општу лингвистику и интензиван контакт с погледима на науку о језику у иностранству, непосредно и кроз литературу, трајно ће одредити целокупан приступ професора Симића српској науци о језику. У општој лингвистици он се руководи потврдама из српскога корпуса, а у србистици проблеме сагледава општелингвистички, што је већ примећено у освртима на његово дело. Аутор је *Ојшѿѿе лингвисѿѿике*, Београд–Никшић 2001, 180 стр., у којој се највише занима за језички знак с теоријског аспекта. Из области синтаксе српскога књижевног језика написао је велики број књига. На првоме месту то је средњошколски уџбеник – *Срѿска грамаѿѿика за средње школе 2: синѿѿакса*, Београд 1996, 192 стр. (ијекавско издање: *Срѿска грамаѿѿика 2: синѿѿакса*, Београд–Никшић, 2002, 218 стр.), затим *Основи синѿѿаксе срѿскога језика*, I. *Теорија исказних форми*, Београд–Никшић 2000, 366 стр., што ће прерађено и проширено представљати прву књигу четворотомне синтаксе, коауторски рађене с Јеленом Јовановић, у којој је садржан подрбан опис српскога синтаксичког система: *Срѿска синѿѿакса*, I.–II. и III.–IV, Београд–Никшић–Подгорица 2002, 3074 стр. (Теорија исказних форми, Теорија фразних структура, Специјалне структуре, Линеарна структура исказних форми).<sup>7</sup> Заједно с Јеленом Јовановић Симић и Иваном Јовановић професор Симић биће аутор још једне синтаксичке књиге: *Прилози синѿѿакси личних глаголских облика у срѿском језику*, Београд 2020, 483 стр. Као синтаксичар професор Симић испољава несвакидашњу способност владања великим и разноврсним материјалом, којем приступа искусно и иновативно, уз отвореност за различите лингвистичке теоријске и процедуралне поставке, што је донело крупна померања у појмовно-терминолошком апарату, на исти начин као и у његовим стилистичким студијама.

Професор Симић је написао већи број књига из области стилистике, пришавши њезину предмету од питања филозофске подлоге стила: *Uvod u filozofiju stila*, Sarajevo 1991, 333 стр. (друго издање: Београд 1997, 333 стр.). Потом је донео збирку својих студија у којој стилистику

<sup>7</sup> Уп. Предраг Пипер и др., *Синѿѿакса савременога срѿског језика. Просѿѿа реченица*. У редакцији Милке Ивић, Београд 2005, 1164 стр.; Предраг Пипер и др., *Синѿѿакса сложене реченице у савременом срѿском језику*. У редакцији Предрага Пипера, Нови Сад – Београд 2018, 764 стр.

сагледава семиотички: *Лингвистика стилска*, Никшић 1993, 196 стр. Из-радио је први српски уџбеник опште стилистике: *Општа стилска*, Београд 1998, 314 стр. (друго, прерађено издање: Београд–Никшић 2001, 305 стр.; треће, прерађено издање: Београд–Никшић 2015, 334 стр.); разуме се, начела свога схватања стилске анализе применио је и на српском материјалу: *Стилска српског језика, I. Принципи стилске анализе и фоно-стилска*, Београд 2000, 220 стр. (друго, прерађено издање: Београд–Никшић 2010, 310 стр.). Коауторски је из-радио уџбеник функционалне стилистике: *Основи теорије функционалних стилска*, Београд–Никшић 2002, 272 стр.

На последњој лествици свога рада, професор Симић је коауторски дошао до вербатологије, особите дисциплине која пружа лингвистички спој функционалне стилистике и наратологије (обједињавање жанра и наратива вербативом), као опште науке о вербализацији света: *Вербатологија (лингвистичке основе науке о вербализацији света)*, Београд 2015, 386 стр.

Професор Радоје Симић предавао је мојој генерацији неке од главних предмета; од њега смо усвојили најбитније елементе свога формалног, академског образовања. Курс из дијалектологије нам је, на пример, диктирао и та његова читања нису само постајала градиво којим смо спознавали ту особену и необично важну материју, него су постајала и чиниоцем нашега вербализовања мисли, делом нашега изражајног регистра. То је, уз наδοградњу његовим курсом стилистике, утицало на уобличење стилске компоненте у моме изразу; да наведем само неке елементе – нараторске дидаскалије, ред речи, употреба покретног вокала (с варирањем), неодређени придевски вид (у почетку само у деклинацији присвојних придева на подлози властитих имена), али не и наглашену отвореност за међународну терминологију, претежно иновативног карактера – на то сам гледао као на непрекидан професоров експеримент. Ипак, предмет разматрања, па можда и више од њега примери који га илуструју, понекад врло слободно изабрани, без обзира на ваљаност решења, ослободили су мој однос према науци и учврстили у уверењу да научна мисао не подлеже вербалном деликту. То је, вероватно, најважнија лекција коју сам на посредно-непосредан начин усвојио од свога професора и на томе му – неизмерно хвала.

Занимљив (са)говорник, јасних и чврстих ставова, усредсређен, виталан и врло продуктиван у науци деценијама, и ако као млађи смем да приметим – без сумње талентован за општелингвистичка питања, аутор је можда и више разноврсних и сложених дела него што је могао да савлада у времену којим је располагао. После свега, верујем да његове

неколике, најважније радње треба уз пажљиву редакцију, понекад можда и редукцију, превести макар на један светски језик и учинити их доступним и публици у вањском свету; данас је то, барем, захваљујући интернету, лако. И не само мисаона дела професора Радоја Симића; исто то важи и за његове велике претходнике и савременике на истој њиви у нашој науци. Учинимо ли то, биће нам захвална наука о језику.

*Виктор Д. Савић*

## ВЛАДИМИР П. ГУТКОВ

(Черновски – Горковска област, Русија, 22. мај 1934 – 5. август 2020, Буфало, САД)

Славистика и србистика одласком професора Владимира Павловича Гуткова остале су без најугледнијег проучаваоца српског језика данашњице у Русији. Својим вишедеценијским преданим академским радом – научним и педагошким – задужио је науку о српском језику. Чинио је то вредним резултатима свога истраживања и очувањем статуса и изучавањем српског језика у Русији, што још више на значају добија од времена распада СФР Југославије.

Академски пут В. П. Гутков започео је уписавши 1951. године Словенски одсек – српскохрватску језичку групу на Филолошком факултету Московског државног универзитета „Ломоносов“ (МГУ), где је дипломирао 1956. године. Од дипломирања до 1959. године предавао је српскохрватски језик на Високој школи Министарства за иностране послове СССР. Постдипломске студије похађао је на МГУ „Ломоносов“ од 1959. до 1962. године, поставши аспирант, а кандидатску тезу *Облици будућег времена у српскохрватском књижевном језику*, под менторством С. Б. Бернштејна, одбранио је 1964. године.

По аспирантури – од 1962. године – прелази на Филолошки факултет МГУ и почиње да предаје у овој престижној научно-образовној установи на Катедри за словенску филологију, где је радио преко пола века – до 2013. године. Доцент постаје 1970. године, а професор 2011. године. Две деценије је био на челу Катедре за словенску филологију – од 1990. до 2011. године. Функцију заменика декана Филолошког факултета МГУ обављао је од 1989. до 2008. године. Био је и продекан овог факултета, члан Научног савета факултета и Научног савета МГУ.

У својој близу шест деценија дугој каријери учинио је много за српски језик на плану наставе. Држао је опште курсеве: Увод у словенску филологију, Историја српскохрватског језика, Граматика српскохр-

ватског језика; затим специјалне курсеве: Историја књижевног језика код Срба од XVIII до XX века, Национално-територијалне варијанте српскохрватског језика, Историја словенске лингвистике, као и посебан семинар: Српскохрватски језик у свом историјском развоју и савременом функционисању. Из самих назива јасно је да је В. П. Гутков својим студентима пружао целовиту слику о српском језику: од смештања српск(охрватск)ог језика у шири словенски контекст, преко његовог граматичког развоја, историје књижевног језика, дијалектологије до граматичког устројства савременог књижевног језика и његове функционалне раслојености. Извео је више од педесет генерација студената, заинтересовао многе да се даље баве српским језиком (девет кандидата филолошких наука), а што је најважније – својим настављачима и студентима оставио је у наслеђе и богат наставни програм, али и наставна средства у виду српскохрватско-руског речника и уџбеника (*Карманный сербохорватско-русский словарь*, Москва, 1963, који је доживео више издања и допуна лексичког фонда; *Сербохорватский язык. Грамматический очерк, литературные тексты с комментарием и словарем*, Москва, 1969).

Области интересовања В. П. Гуткова биле су такве да су му омогућавале продирање у срж србистике: историјска граматика српског језика, историја књижевног језика код Срба – нарочито од XVIII века до данас, граматика савременог језика – посебно морфологија (конкуренија падежних наставка, деклинација и сл.) и морфосинтакса (глаголски облици, превасходно футур), лексикологија и лексикографија, те историја славистике. Занимљиве и неретко ексклузивне резултате из области дијахроније и филолошких руско-српских веза и историје славистике омогућио му је рад на архивској грађи и периодици у тамошњим архивима и библиотекама, где је открио обиље филолошких података значајних за србистику. Добром познавању савременог језика допринели су чести научни боравци и усавршавања на нашем терену, као и праћење србистичке литературе, о чему сведоче прикази из његовог пера, нарочито, наших речника и граматика. Такође у опусу В. П. Гуткова, поред поменуте граматике и двојезичног речника, наставном праксом мотивисани су и лингводидактички радови који се односе на наставу српског језика у руској средини.

Библиографија В. П. Гуткова броји преко 150 научних јединица, која се може наћи допуњавана у његовим књигама. Од књига треба издвојити књигу *Сербская лексикография XVIII в.* (Москва, 1993), у којој се осветљава улога рускословенског и руског књижевног језика у комплексној ситуацији тога времена код Срба. Сабрани радови под на-

словом *Славистика. Србистика / Сборник статей* (Москва, 1999) и српско издање *Слависти́ка – Србисти́ка. Изабрани радови* (Београд – Нови Сад, 2005) доносе резултате из области истраживања српског књижевног језика у вековима пре Вука, али и Вукове улоге, као и српско-руских језичких, књижевних и културних односа, те историје славистике. Књига *Исследование частных вопросов истории славянских языков* (Москва, 2007) сабира радове посвећене и историјској граматичкој и историји српског књижевног језика, али и рад о схватању термина „босански језик“, које је подударно нашем: тај је назив неприхватљив јер се односи на све који живе у Босни, а требало би на Бошњацима. Избор студија посвећених граматичкој савременог српског језика објављен је под насловом *Грамматические очерки / Граматички огледи* (Београд, 2013). Своје радове у којима обрађује теме везане за делатност В. С. Карацића Гутков је сабрао поводом 150-дишњице смрти овога великана српске културе у књизи под називом *Вук Караџић 1787–1864. Дань памяти* (2014), обележивши на тај начин ову годишњицу у великом центру славистике.

Од 1957. године В. П. Гутков је присутан на научној сцени. Учествовао је на бројним научним скуповима у Србији, учествовао у раду Научног састанка слависта у Вукове дане, где су на курсеве долазили његови студенти, сарађивао са бројним српским славистима. Био је члан редакције часописа *Слависти́ка* (Београд). Објављивао је у нашим еминентним часописима *Јужнословенски филолог*, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, *Наш језик*, *Књижевност и језик*, *Слависти́ка*. Управо је његово прво појављивање код нас било на страницама овога гласила 1962. приказом руско-српскохрватског и српскохрватско-руског речника са кратком руском граматиком Грујића и Шубина (*Наш језик* XII/1–2, 50–56), а у наредним деценијама је уследило још десет његових радова у нашем часопису: о термину речник и његовој афирмацији у српској лексикографији, о деклинационим именичким варијантама и конкуренцији падежних наставака, компарацији, партиципским конструкцијама. У трећој свесци XXV књиге *Нашег језика* управо су објављена два његова рада.

О томе колико је В. П. Гутков ценио српску средину и великане наше лингвистике сведочи чињеница да је књигу *Славистика. Србистика* посветио академику Павлу Ивићу, а књигу *Исследование частных вопросов истории славянских языков* Митру Пешикану. Био је гост на прослави шездесетогодишњице Института за српски језик САНУ децембра 2007. године, а приложио је и рад за зборник пово-

дом 75-годишњице живота др Драга Ћупића (*Зборник Института за српски језик САНУ I*, Београд, 2008).

Један овакав стваралачки радни век није оста без признања. Поводом 70-годишњице живота посвећен му је зборник са преко 600 страна, са потписом 58 аутора. Руско издање књиге *Славистика. Сербистика* добило је награду Павле Ивић. В. П. Гутков је носилац награде Главног савета за филологију при некадашњем Министарству високог образовања Русије, носилац руског државног признања Орден пријатељства народа, почасни члан Славистичког друштва Србије. На његов предлог отворен је при МГУ Словенски културно-информативни клуб. Био је председник Асоцијације пријатеља Југославије (1991–2001).

Плодна научна и наставна делатност Владимиру Павловичу Гуткову обезбедила је високо место у славистици и сербистици. Његов допринос изучавању српског језика у Русији је велики – учврстио је њене позиције и ојачао српско-руске лингвистичке везе. Његов научни опус карактерише фактографија, акрибија и прецизно саопштавање резултата. Студије В. П. Гуткова значајна су и незаобилазна литература за србисте. Својим друштвеним а не само научним ангажовањем исказивао је живу подршку српској култури и науци.

*Марина Љ. Сјасојевић*